

Rodina a měnící se gender role – sociální analýza české rodiny

Marie Čermáková

WP 97:08

Tato práce vznikla za podpory Research Support Scheme of Higher Education Support Programme, grant No.: 259/1995

OBSAH

Abstrakt	5
Úvod	7
1. Východiska sociální analýzy	7
2. Základní charakteristiky souboru	8
2.1 Demografické a sociální charakteristiky	8
2.2. Ekonomicko sociální charakteristiky	11
2.3. Shrnutí významných rozdílů ve sledovaném souboru	13
3. Postavení pracující ženy	13
4. Žena a muž ve sféře veřejné i soukromé	21
5. Peníze a gender role	38
6. Dělbba práce v domácnosti	46
7. Role sexuality	48
8. Manželské vztahy	54
9. Děti a jejich role v rodině	63
10. Vztah k matce	69
11. Závěry	72
Prameny a literatura	75
Přílohy	76

ABSTRAKT

Předložená studie je sociální analýzou české rodiny. Analýza vychází z dat, které poskytl reprezentativní výzkum s názvem „Rodina 1994 - sociologický výzkum sociálních podmínek české rodiny“, který realizoval Sociologický ústav AV ČR. Výzkum proběhl v rámci dlouhodobého výzkumného projektu ISSP (International Social Survey Programme). Tématem projektu byla **rodina a měnící se gender role**.

Téma gender rolí v soukromé sféře - v institutu rodiny bylo zkoumáno ve více aspektech. Kromě analýzy současného stavu sociálních vazeb v rodině, studie zachycuje některé změny, kterými rodina po roce 1989 prochází. Srovnatelná data, která jsme získali v projektu ISSP z 22 zemí, umožnila poukázat na zajímavé shody či rozdíly v rámci komparovaných zemí, nastínit závislost stávajícího modelu gender rolí v rodině na historickém a kulturním kontextu. Studie sociální vazby v rodině a podmínky rodinného soužití nahlíží optikou gender rolí, což znamená, že porovnáváme rozdíly a nerovnosti mezi muži a ženami ve sféře rodiny. Analýza prezentuje odlišnosti ženského a mužského vidění soukromé sféry a zkoumá faktory, které tyto diference způsobují. Všíhá si specifika českého souboru i určité jedinečnosti postojů české ženské populace v porovnání s postoji žen, jak v postkomunistických tak v ostatních evropských i mimoevropských zemích. Jednotlivé kapitoly zachycují: základní charakteristiky sledovaného souboru, gender role v rodině, postavení muže i ženy ve sféře soukromé i veřejné, téma peníze a gender role, dělbu práce v domácnosti, roli sexuality, manželské vztahy, roli dětí v rodině a vztahy k matce. Studie je doplněna přehledem srovnávaných zemí, statistickými parametry výzkumu, databází znaků a maketou dotazníku.

Sociální vztahy v rodině jsou vystaveny dopadům změn, které přináší ekonomická a sociální transformace. Zatížení jsou však oba partneři v rodině. Stávající modely rodinného soužití se však mění jen pozvolna, protože změna je determinována setrvačností stereotypů genderových rolí, které akceptovali jak muži, tak ženy v průběhu historického vývoje.

ABSTRACT

Utilizing data of the "Family 1994 - Social Survey of the Czech Family", a representative study conducted by the Sociological Institute of the Czech Academy of Science under the framework of the long-term ISSP (International Social Survey Programme) research project, the present study is a **social analysis of the Czech family and the changing gender roles within.**

The main focus of the survey - the changing gender roles within the private sphere - was studied from several perspectives. In addition to the analysis of the present situation of social conditions and ties in the Czech family, the study is an attempt to discuss changes which have occurred in this area since 1989. Comparable data from 22 countries made available through ISSP allowed us to point out interesting consistencies as well as differences between participating countries, and to describe the existing gender model in the family as a result of broader historic and cultural developments in our country. Czech family life was studied from the gender perspective comparing and contrasting differences and inequalities between men and women in the private sphere. In addition, male and female perspectives and views on the sphere of private life are presented, together with an attempt to define factors which have contributed to such different views. Pointing out specific and often unique qualities characteristic for Czech women's attitudes, these attitudes are compared to their counterparts in other post-communist countries, Western European countries and other countries outside Europe. Individual chapters of the study are devoted to the following issues: general features of the sample, gender roles in family, roles of men and women in the private and the public spheres, money and gender, division of labor in the household, role of sexuality, matrimony, children in family and role of the mother. The study has been supplemented with an overview comparing the participating countries, with statistical parameters of the survey, database matrix and a master questionnaire.

Over the course of last several years, Czech family has been exposed to impacts brought about by the economic and social transition in the country, and both spouses have been affected likewise. The existing family model has only gradually absorbed and reflected such changes as many deep-rooted stereotypes accepted by both men and women continue to resist such change.

ÚVOD

Sociologický výzkum rodiny, který proběhl v rámci mezinárodního komparativního projektu, je unikátním souborem dat, která můžeme porovnat s daty mnoha zemí. Jeho koncept však současně můžeme vnést do české sociologie, včetně témat a otázek, které česká sociologie zatím nezkoumala. Je to především **téma gender rolí v soukromé sféře - v institutu rodiny**. Jsou kladeny i další otázky: **jaká je dělba práce v rodině, jak fungují v rodině peníze, zda se mění sociální pozice zaměstnané ženy, co znamená dominance ženy v rodině pro partnera a děti, ale i pro formu soužití, jak lidé vnímají sociální souvislosti sexuality, jak silné jsou manželské vztahy, co víme o roli dítěte v rodině, jak ženy hodnotí intervenci státu do soukromé sféry rodiny**. Díváme-li se na tyto otázky optikou gender rolí - znamená to, že porovnáváme rozdíly a nerovnosti mezi muži a ženami ve sféře rodiny a sociálních vztahů souvisejících s rodinným životem. Hledáme odpovědi na to, co se bude dít s rodinnou strukturou v čase, kdy to, co se jevílo určité generaci mužů a žen jako přirozené, například finanční závislost ženy na manželovi, či slabá úloha otce v rodině, je ve skutečnosti jen pouhým obrazem genderového kontraktu obou pohlaví v určitém čase a místě za určitých historických a sociálních podmínek. A nemá s biologickou přirozeností nic společného. Zda bude tento kontrakt muže a ženy platit i v moderní společnosti je otázkou souhlasu obou pohlaví. Vývoj v západních společnostech nabývá rysů, kdy ženy tradiční genderové dohody odmítají a nové iniciují na bázi ekonomické a genderové rovnosti.

1. VÝCHODISKA SOCIÁLNÍ ANALÝZY

Sociální analýza předložená v této studii se opírá především o empirická data. Cílem je dát prostor co největšímu záběru témat a souvislostí, protože jsou poznatkově pro český sociologický výzkum nová. Empirická data však užíváme v kontextu, který umožňuje analyzovat sociální vazby rodiny zvláště pro muže a ženy. Všimáme si rovněž sociální difference, vzdělanostního a ekonomického statusu. Důležitou roli v sociálním světě rodiny hrají etapy života resp. věk ve vazbě na typ rodiny. Zvláštní pozornost věnujeme zaměstnané ženě, její dvojí zátěži a otázkám, které souvisejí s její ochranou i právy. Zvýšení citlivosti sociální analýzy na odlišnosti ženského a mužského vidění světa přináší někdy kontroverzní výsledky. Jejich interpretace je bez znalostí historického a kulturního kontextu obtížná, proto jsme se opírali o demografická data za posledních padesát let i o práce z oblasti výzkumu sociální struktury.

Program ISSP

V roce 1994 realizoval Sociologický ústav AV ČR reprezentativní výzkum s názvem "RODINA 1994 - sociologický výzkum sociálních podmínek české rodiny". Výzkum proběhl v rámci dlouhodobého výzkumného programu ISSP (International Social Survey Programme). Program ISSP sdružuje 22 zemí, které se každoročně podílejí na srovnávacím výzkumu k vybranému tématu. Za Českou republiku koordinuje účast v tomto prestižním mezinárodním sdružení Sociologický ústav.

Výzkumná data podléhají přísné standardizaci a jsou uložena v Ústředním archivu pro sociální výzkum v Kolíně nad Rýnem.

K výběru vzorku

Konečný soubor respondentů je výsledkem šetření na reprezentativním vzorku obyvatel České republiky starších 18 let. Výběr splňuje nároky na reprezentativitu souboru dle pohlaví, věku, vzdělání a ekonomického postavení.

Konceptualizace dotazníku a jeho zpracování

Sociologický výzkum provedla sociologická agentura UNIVERSITAS formou interview za pomoci standardizovaného dotazníku. Vlastní FAMILY-MODUL ISSP má 23 závazných otázek jejichž překlad prošel dvojí kontrolou. Tyto otázky (v dotazníku č.1 až č.23) lze komparovat v rámci 22 participujících zemí v ISSP. Česká verze výzkumu byla rozšířena o 10 otázek (č.24 až č.33), které kontextuálně doplňují sondu o další průnik do sociálních vazeb české rodiny. Dotazník dále obsahuje závazný počet identifikačních otázek (č.34 až č.66), které slouží ke specifikaci sociálních skupin a kategorií. Všechny otázky byly operacionalizovány pomocí souboru proměnných a statisticky zpracovány v rámci standardního programu SPSS pro zpracování sociologických dat. Pokud není uvedeno jinak jsou relativní četnosti zpracovány ze souboru respondentů, kteří na danou otázku odpověděli. Základní informace vycházejí z třídění 2. stupně. Komparace s ostatními zeměmi jsou na bázi základního třídění celého souboru dle variant příslušné otázky. Analýza komparací je v textu odlišena jiným typem písma. Pro analýzu jsou používány běžné statistické procedury a je pracováno s koeficientem kontingence a hladinou statistické významnosti.

2. ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKY SOUBORU

Analýza sociálních vztahů a dělby rolí uvnitř rodiny je závislá na sociálně-demografických a ekonomických charakteristikách souboru. I jemné odlišnosti, zvláště pak z hlediska genderových rozdílů, hrají významnou roli. Reprezentativita souboru pochopitelně statisticky funguje lépe tam, kde interpretujeme postoje a chování velkých sociálně-demografických podskupin a je zapotřebí opatrnosti tam, kde se jedná o marginální četnosti. Proto v následující kapitole upozorňujeme na ta specifika analyzovaných proměnných, která mají svou váhu pro český model a mohou tudíž být významná i při mezinárodní komparaci.

2.1 Demografické a sociální charakteristiky

Sociálně-demografické charakteristiky zkoumaného souboru významnou měrou určují diference či determinace u všech sledovaných proměnných. Optika genderových rolí nás vede k tomu, že zkoumaný soubor důsledně interpretujeme v jeho podsouborech (muži, ženy), tyto podsoubory komparujeme a všímáme si rozdílů (viz též přehlednou tabulku 2/1).

Tabulka č. 2/1 **Demografické charakteristiky v %**

<i>Znak</i>	<i>Kategorie</i>	<i>Muži</i>	<i>Ženy</i>
Pohlaví		49,1	50,9
Věk	18-29	30,6	29,2
	30-44	28,6	28,4
	45-59	25,2	24,2
	60+	15,5	18,2
Rodinný stav	žentatý, vdaná	67,9	61,0
	vdovec, vdova	2,0	11,8
	rozvedený, rozvedená	4,2	10,0
	svobodný, svobodná	25,9	17,2
Vzdělání	neúplné základní	0,4	0,2
	základní	9,1	16,3
	vyučení bez maturity	28,2	25,3
	střední bez maturity	6,2	7,9
	vyučení s maturitou	5,0	2,1
	stř. odb. s maturitou	21,7	22,6
	stř. všeobecné s maturitou	5,6	10,9
	vš nedokončené	9,9	4,8
	vš dokončené	13,9	9,8
Počet dětí	žádné	30,8	21,3
	1	21,5	22,9
	2	35,3	41,0
	3	10,3	12,7
	4 a více	2,0	2,1
Velikost obce bydliště	pod 1000 obyv.	13,7	11,6
	1001 až 2000 obyv.	11,4	9,5
	2001 - 5000 obyv.	9,8	9,9
	5001 -10000 obyv.	12,0	14,6
	10001 - 50000 obyv.	14,9	17,9
	50001 - 100000 obyv.	15,5	13,4
	nad 100000 obyv.	12,2	12,2
	Praha	10,4	10,8

Znak	Kategorie	Muži	Ženy
Náboženské vyznání	bez vyznání	64,3	54,8
	římsko-katolické	29,6	36,5
	evangelické	3,1	3,8
	českobratrské	0,8	1,7
	husitské	0,5	1,4
	pravoslavné	0,3	0,2
	řecko-katolické	0,3	0,2
	jiné	1,0	0,7
	židovské	0,3	0,5

Základní podsoubor **mužů** tvoří 503 respondentů (49,1%) a podsoubor **žen** 521 respondentek (50,9%).

Rozdíly dle průměrného **věku** byly mezi oběma podsoubory minimální - muži 41,1 let; ženy 41,8 let. Poměr zastoupení různých věkových kategorií dle genderu je odlišný. Soubor žen má více žen v kategorii nad 60 let (+3%).

Oba sledované podsoubory se významně lišily dle **rodinného stavu**. pokud jde o svobodné je v souboru více svobodných mužů (59,2%) než svobodných žen (40,8%). Naopak v souboru převažují vdovy (85,9%) nad vdovci (14,1%) a rozvedené (71,2%) nad rozvedenými (28,8%). Téměř vyvážený byl podíl ženatých a vdaných (51,8% mužů a 48,2% žen). Charakteristika rodinného stavu je důležitá, protože obvykle v chování a postojích mužů i žen hraje velkou roli, zda žijí nebo nežijí v manželství, nebo zda někdy v manželství žili.

Nejvyšší **dosažené vzdělání** je další intervenující proměnnou, která determinuje chování mužů a žen. A opět jsme shledali rozdíly. V souboru bylo z těch, kteří měli základní vzdělání 64,9% žen, ale jen 35,1% mužů. Obdobně velké rozdíly jsme shledali i u těch, kteří disponují se středoškolským všeobecným vzděláním s maturitou, zde však v zrcadlové projekci: 67,1% žen a 30,9% mužů. V souboru bylo rovněž více vysokoškoláků (57,9%) než vysokoškolaček (42,1%). Tuto vzdělávací charakteristiku doplňuje zjištěný údaj o průměru let, kdy respondent(ka) navštěvoval(a) školu - muži 13,2 let, ženy 12,5 let.

Sféra vzdělání byla sledována ještě dalšími proměnnými, které významně dokreslují charakteristiku českého souboru, protože i v této základní podobě odrážejí mobilitní tendence české společnosti:

a/ školní vzdělání partnera (partnerky)

převažuje tendence buď k homogamii vzdělání obou partnerů nebo má muž vyšší vzdělání než žena. Nejčastěji v souboru měli muži za partnerku středoškolačku s

odbornou maturitou (každý čtvrtý) a ženy pak partnera s vyučením bez maturity (každá třetí).

b/ školní vzdělání otce a matky

převažuje tendence k vyššímu vzdělání otce ve srovnání se vzděláním matky, zvláště u vyšších věkových kategorií. Například 21,7% souboru má otce se základním vzděláním (každý pátý muž a každá čtvrtá žena). Matku se základním vzděláním má 36,5% souboru (tj. 32,5% mužů a 40,4% žen). Jen 6% mužů i žen mělo matku - vysokoškolačku. Otce vysokoškolačka mělo téměř 15% osob ze souboru - bez rozdílu pohlaví. Z hlediska četnosti výskytu je nejčastější typ v souboru: respondent(ka) jejíž otec je vyučen a matka má základní vzdělání.

Počet dětí je v souboru ovlivněn rodinným stavem. Více svobodných mužů v souboru znamená vyšší podíl bezdětných mužů (30,8%) než žen (21,3%). Nejčastěji se vyskytují muž či žena s dvěma dětmi (38,2%). Z této situace vyplývá i četnost výskytu kategorie dle počtu členů domácnosti. Vůbec nejčastěji zde máme u žen čtyřčlennou domácnost (27,9%) a u mužů tříčlennou domácnost (28,3%).

Větší rozdíly poskytuje charakteristika znaku **náboženské vyznání**, kde se více než 90% souboru zařadilo do dvou kategorií - buď jsou bez vyznání nebo deklarují římsko-katolické vyznání. Bez vyznání je více mužů (64,3%) než žen (54,8%). Ženy se totiž častěji hlásí k římsko-katolické církvi - 36,5% (jen 29,6% mužů). Z ostatních, naprosto marginálně se vyskytujících forem vyznání, se vymyká pouze 3,5% mužů i žen, kteří se hlásí k evangelické církvi.

2.2. Ekonomicko sociální charakteristiky

Z ekonomicko-sociálních proměnných jsou pro charakteristiku souboru nejdůležitější tyto:

- současné ekonomické postavení
- charakter zaměstnaneckého poměru
- přiznání doplňkových zdrojů příjmu
- třídní sebezařazení

(viz též přehlednou tabulku č. 2/2)

Současné ekonomické postavení

K základní charakteristice patří, že většinu sledovaného souboru tvoří zaměstnanci (60% mužů a 53% žen). Muži a ženy se odlišovali v podílu těch, kteří soukromě podnikají - mužů 10%, žen 3,8% a podílu osob v důchodu (žen důchodkyň) bylo 18,4%; (mužů - důchodců 11,4%). Žen na mateřské dovolené bylo v souboru 8%.

Tabulka č.2/2 Ekonomicko-sociální charakteristiky dle genderu v %

<i>Znak</i>	<i>Kategorie</i>	<i>Muži</i>	<i>Ženy</i>
Ekonomické postavení	zaměstn. plný úvazek	59,1	50,1
	zaměstn. nad 1/2	1,0	2,7
	zaměstn. pod 1/2	0,6	0,4
	soukrom. podnikatel/ka	10,0	3,8
	svobodné povolání	1,2	0,8
	pomáhaj. člen rodiny	0,2	0,6
	nezaměstnaný/á	1,4	1,9
	student, učeň	9,0	8,3
	důchodce pracující	2,2	1,9
	důchodce invalidní	2,6	1,9
	důchodce starobní	11,4	18,4
	trvale v domácnosti	0,2	0,8
	mateřská dovolená	0,2	7,9
	ostatní	1,0	0,6
Zaměstnanecký poměr	státní podnik	29,1	32,0
	veřejná instituce	12,6	26,5
	státní správa	5,9	7,5
	podnik města, obce	2,6	1,0
	družstvo	5,9	4,2
	soukrom. tuz. vlastník	34,7	21,9
	soukrom. zah. vlastník	4,4	3,6
	soukrom. smíšený	4,7	3,3
Doplňkový příjem	Ano	21,7	14,8
	Ne	78,3	85,2

Typ zaměstnaneckého poměru je proměnnou, která diferencuje soubor významnou měrou. Muži nejčastěji pracovali v soukromém podniku tuzemského vlastníka (34,7%) nebo ve státním podniku (29,1%). Ve veřejné instituci pracovalo 12,6% mužů. Převaha žen naproti tomu pracovala ve státním podniku (32%) a ve veřejné instituci (26,5%). V soukromém sektoru pracovala každá pátá žena (21,9%).

Doplňkový zdroj příjmů zde uvádí zhruba každý pátý muž (21,7%) a každá sedmá žena (14,8%).

Třídní sebezřazení provedli sami respondenti v odpovědi na otázku, do které společenské skupiny, třídy byste se sám/sama zařadil/a. Ženy i muži se nejčastěji identifikují se střední třídou. Rozdíly dle genderu jsou, ale ne příliš významné - více

mužů najdeme na dvou nejvyšších příčkách - 10% (jen 6,7% žen). Naopak více žen se identifikuje s úplně nejnižší statusovou pozicí - 4,9%.

2.3. Shrnutí významných rozdílů ve sledovaném souboru

Muži

1. více svobodných mužů
2. více VŠ
3. více mužů bez vyznání
4. více soukromých podnikatelů
5. častěji pracují v soukromém sektoru
6. častěji uvádějí vedlejší příjmy
7. více bezdětných mužů

Ženy

1. méně svobodných žen
2. méně VŠ
3. více katolíček
4. více žen se základním vzděláním
5. více žen v důchodu
6. častěji pracují ve státním podniku či veřejné instituci
7. ženy na mateřské dovolené
8. více středoškolaček se všeobecným vzděláním
9. více vdov a rozvedených

3. POSTAVENÍ PRACUJÍCÍ ŽENY

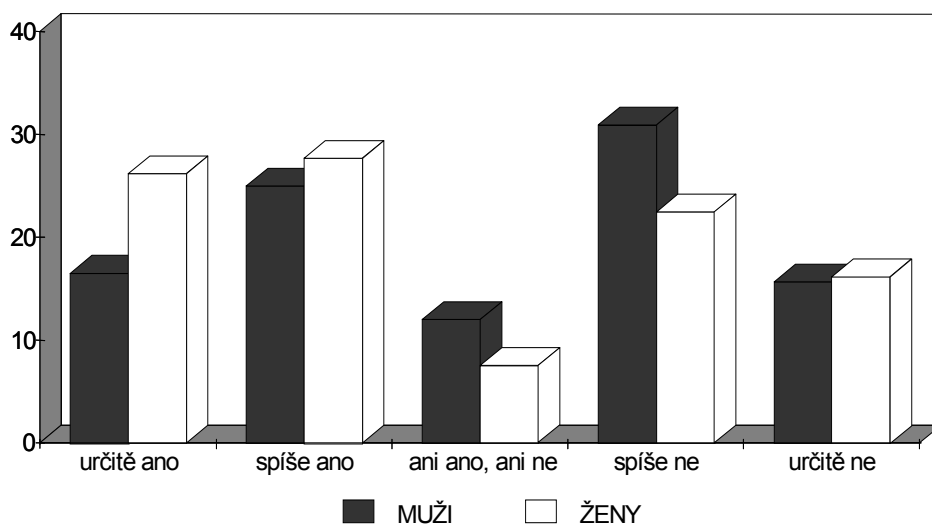
Nelze očekávat, že by se dnes již třetí generace zaměstnaných žen ve větší míře vzdala práce. Neodpovídá tomu zejména vzdělanostní struktura, generační zkušenosti, současná ekonomická situace rodin, systém hodnotových orientací jednotlivých profesních skupin žen a všeobecné podceňování práce v domácnosti, a konec konců i nízký sociální status nezaměstnaných žen.

Za jakých podmínek však ženy stále táhnou zátěž domácnosti. Co si o podmínkách zaměstnané ženy myslí muži? Dojde ke změně v charakteru gender rolí - kam se posune partnerský model genderových rolí? Na tyto problémy jsme se ptali formou následujících otázek, kde měli respondenti vyjádřit souhlas či nesouhlas.

A. Pracující matka může svému dítěti poskytovat stejnou lásku a jistotu jako matka, která není zaměstnaná.

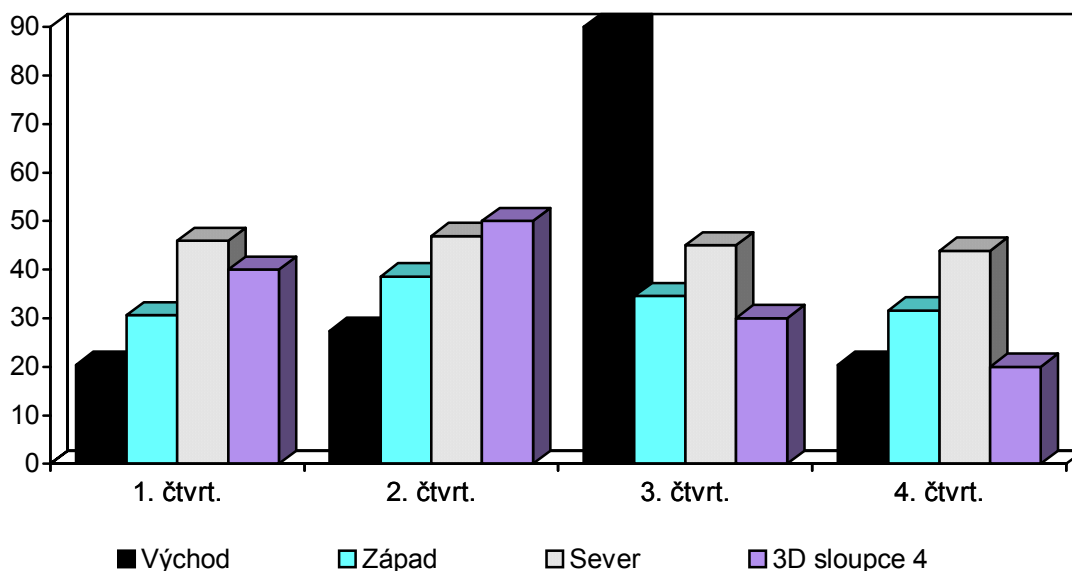
Nesouhlas s tímto výrokem je jen u části souboru. Více jej deklarují muži (celkem 46,6% nesouhlasných postojů) než ženy (38,7%). Diference v souboru jak probíhá genderově, protože souhlas žen je silnější (54%) - graf č.3/1., tak mezi muži samotnými, protože naopak 41,5% souhlasí.

Graf č. 3/1 Míra souhlasu s výrokem: "Pracující matka může svému dítěti poskytovat stejnou lásku a jistotu jako matka, která není zaměstnaná" dle genderu (v %)

Je zajímavé, že souhlas či nesouhlas není významně statisticky ovlivněn žádnou z demografických či statusových proměnných - kromě jediné - sebeidentifikací se sociální pozicí.

Graf č. 3/2 Míra souhlasu s výrokem: "Pracující matka může svému dítěti poskytovat stejnou lásku a jistotu jako matka, která není zaměstnaná" dle sociální pozice (v %)

Srovnání s ostatními zeměmi je mimořádně zajímavé. Patříme spíše k těm zemím, které projevily nižší souhlas. postoje má např. Německo - východní země (90%), USA (70%), Holandsko (70%), Kanada (70%). V průměru nejvíc šetří se souhlasem v Polsku (49%)

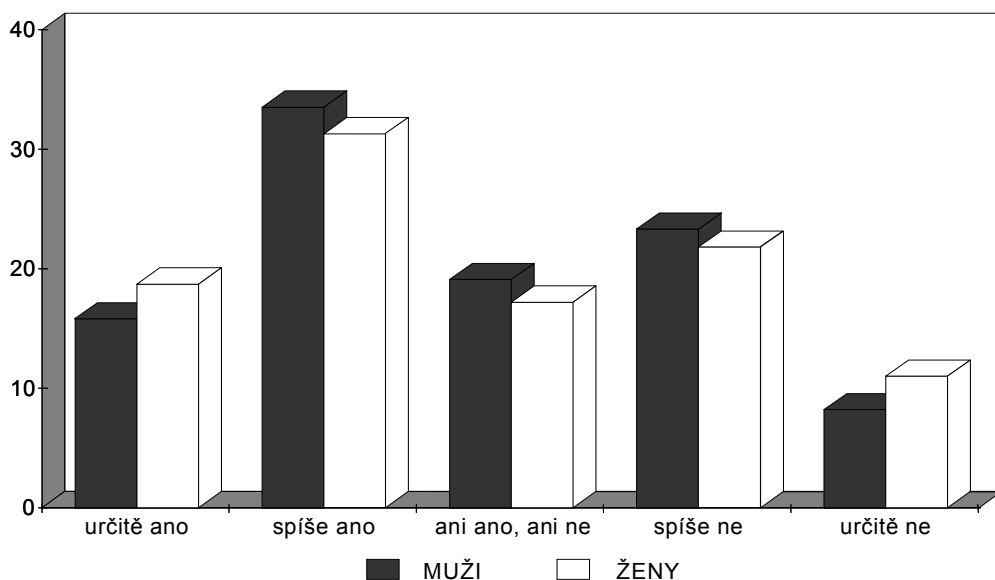
Tento výrok testoval orientaci na tradiční či moderní postoj k úloze ženy a význam její celodenní péče o dítě. Země jako Česká republika má za sebou sociální vývoj, kdy toto - vlastně individuální, svobodné rozhodnutí - nebylo možno udělat. Sociální nátlak i sociální nápodoba významně ovlivnily **"trend chování mladých matek"**. Je možné, že sociální nátlak bude v budoucnu sice působit opačným směrem, ale žena zůstane stále pasivním subjektem. Pokud ona sama neví, co je pro ni a její dítě nejlepší, a nerozhodne se třeba i proti módním trendům, těžko bude svobodnou bytostí. Není však pochyb o tom, že i svobodné rozhodování je vždy korigováno ekonomickými a sociálními podmínkami.

B. Předškolní dítě pracující matky pravděpodobně strádá.

Jen třetina respondentů s tímto výrokem nesouhlasí. Téměř polovina souboru naopak vyslovila souhlas. Tato vysoká tendence, pokládat děti pracujících matek za strádající, nemá v české společnosti nic společného se skutečným chováním rodin, protože většina žen s dětmi v předškolním věku pracuje (graf č. 3/3).

V jiných zemích postkomunistického typu je tato tendence (tzn. souhlas) ještě vyšší (Maďarsko 73%, Slovinsko 60%, Bulharsko 70%, Rusko 70%, Polsko 63%). Výjimkou je bývalé východní Německo (32%). Tato hluboce zafixovaná představa souvisí nejspíše s tou sociální zkušeností, kdy jsou děti v útlém věku dávány do jeslí, například i s celotýdenním provozem.

Graf č. 3/3 **Míra souhlasu s výrokem: "Předškolní dítě pracující matky pravděpodobně strádá", dle genderu (v %)**

Opět významně koreluje s tímto postojem jen sociální pozice respondenta ($R=0,22$). Potvrzuje se nezávislost tohoto postoje např. na věku či vzdělání.

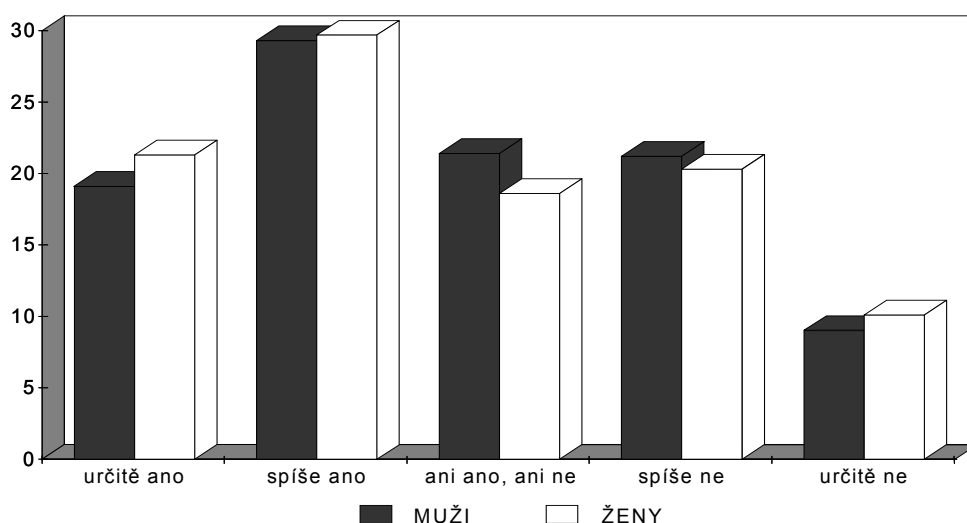
C. Je-li žena zaměstnaná na celý úvazek, rodina tím v zásadě trpí

Tento výrok sonduje jiný aspekt zaměstnanosti žen. Tradiční schéma v ČR předpokládá, že žena kombinuje svou práci se svými rodinnými závazky tak, aby rodina nedošla újmy. Ať už to udělá jakkoli - je to její problém. Možností je více - zkrácený úvazek, méně náročná práce, práce mimo vlastní kvalifikaci. Nic se tu neříká o utrpení rodiny zaměstnaného muže. Genderové rozdíly jsou hluboce zakotveny ve stereotypch, které se vztahují k roli ženy či muže. Tyto stereotypy fungují nejen běžně v pracovních a rodinných strukturách, ale nevyhýbají se vůbec myšlení a jednání českých žen. Jde v podstatě o hluboký, **neřešený konflikt mezi tím, co žena dělá (tj. pracuje) a mezi tím, co si myslí, že by měla dělat, aby to bylo správné (být doma)**. Tuší, že je správné a nutné pro její identitu, aby chodila do práce, ale cítí se také připoutána k domovu. Tento konflikt nevyřešil ani socialismus, a nevyřeší jej ani nové ekonomické a sociální podmínky po roce 1989.

V současné době je však tato otázka tj. **konflikt dvou ženských rolí pokládána v odlišném společenském i pracovním klimatu**. Z mnoha aspektů se dá usuzovat, že nyní je a bude pro ženy tato otázka ještě palčivější. Genderová asymetrie, protože partner se obvykle nepodílí na řešení tohoto konfliktu, zpochybňuje v mnoha rodinách právě úlohu otce, manžela či hlavy rodiny. V konečném důsledku neřešení této otázky determinuje negativně sociální vztahy v rodině, což neprospívá nikomu.

V souboru jen třetina respondentů nesouhlasila s tímto výrokem. Pětina neměla na tuto otázku žádný názor, což je také signifikantní (více muži, dá se taky předpokládat, že se odpovědi spíše vyhýbají). Českou rodinu tento problém evidentně zasahuje, proto stojí za pozornost i to, jakým způsobem, tj. vyhýbání se formulaci a diskuzi, se k tomuto problému staví nejen muži, ale i ženy (graf č. 3/4).

Graf č. 3/4 **Míra souhlasu s výrokem: "Je-li žena zaměstnaná na celý úvazek, rodina tím v zásadě trpí" dle genderu (v %)**

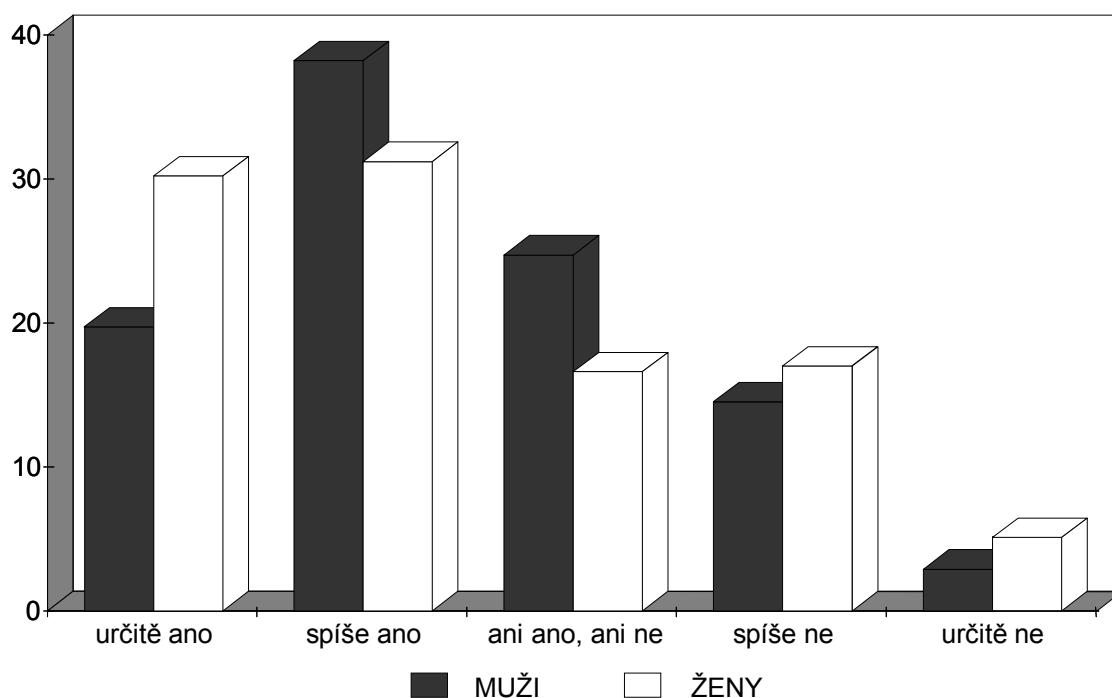
V rámci komparovaného souboru 22 zemí je průměrně nesouhlas mnohem vyšší. Např. - bývalé země východního Německa (54% nesouhlas), USA (47%), Holandsko (48%), Norsko, Švédsko (také 48%), Kanada dokonce 60% nesouhlas. Je zřejmé, že vyspělé země konflikt rolí řeší lépe - zvláště nás od nich odlišuje to, že ženy i muži v těchto vyspělých zemích většinou reflektují tento problém ve třech rovinách:

- individuální (genderová dohoda v rodině na principech genderové rovnosti)
- sociální (respekt k pracujícím ženám)
- politické (formulace podmínek, za kterých dochází k diskriminaci jednoho pohlaví)

D. Nic proti zaměstnání, ale většina žen stejně touží po domově a dětech.

Tento výrok provokuje přiznání fungování stereotypu feminní socializace. Předpokládá se, že ženám jsou vrozeny pečovatelské funkce a, že ženy se realizují jen ve sféře domova. Biologická determinace je zde posílena a propojena na historickou, sociální a kulturní determinaci ženského údělu. S těmito předpoklady touhy žen po domově se identifikují dvě třetiny žen i mužů bez rozdílu dle socioidentifikačních kategorií (graf č. 3/5).

Graf č. 3/5 **Míra souhlasu s výrokem: "Nic proti zaměstnání, ale většina žen stejně touží po domově a dětech " dle genderu (v %)**

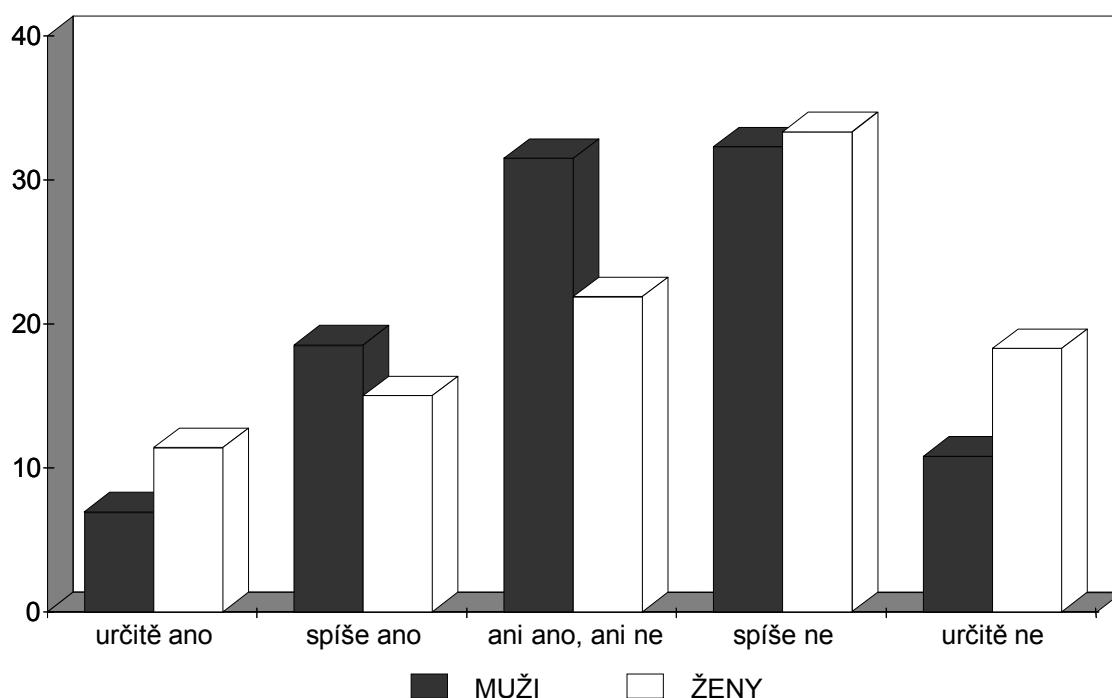

Tak silně tento stereotyp vyjádřili respondenti jen v Maďarsku (70%), Slovinsku (60%), Polsku (60%), Bulharsku (66%), Rusku (58%) a Filipínách (75%). Pro srovnání např. v zemích bývalého východního Německa souhlasí jen 19% souboru, v Kanadě 16% a na Novém Zélandě 22%.

E. Být ženou v domácnosti uspokojuje stejně, jako pracovat v zaměstnání.

Opět silně provokující výrok, který však převádí "touhy" na reálnou půdu každodennosti. Být ženou v domácnosti má však v české společnosti pejorativní konotaci s neproduktivními činnostmi. Ženy v domácnosti měly velmi nízkou sociální prestiž a nejsou důvody pro jakoukoli změnu myšlení. Tyto předpoklady potvrzují výsledky výzkumu, protože jen 26% osob (mužů a žen) se souhlasně identifikuje s tímto výrokiem. Nesouhlas je větší u žen (52%) - než u mužů (43%) - viz graf č. 3/6. Opět jedna třetina mužů a pětina žen zaujímají neutrální postoj, což samo o sobě vypovídá - "nemám názor, netýká se mé situace". Zde však může i znamenat, že již **několik generací vůbec žádnou zkušenost s "pozicí ženy v domácnosti" nemá**. Tedy ani muž netuší, co to obnáší, když žena a rodina jsou dlouhodobě plně závislí na jeho příjmu.

Graf č. 3/6 **Míra souhlasu s výrokiem: "Být ženou v domácnosti uspokojuje stejně, jako pracovat v zaměstnání" dle genderu (v %)**

Tato zkušenost (tj. být ženou v domácnosti) však nevymizela v ostatních západních zemích. I když to v našich zeměpisných šířkách překvapuje, v průměru byl souhlas v mezinárodním souboru 45%! Tentokrát se soubor nedělí na postkomunistické země a ty ostatní, ale postoje jsou celkově velmi odlišné. Značný souhlas zní jak z USA (53%) a Japonska (64%), tak z Maďarska (55%), Ruska (85%!!) nebo Polska (54%). ČR se blíží nejvíce Švédsku (26%), bývalé NDR (19%) nebo Itálii (25%).

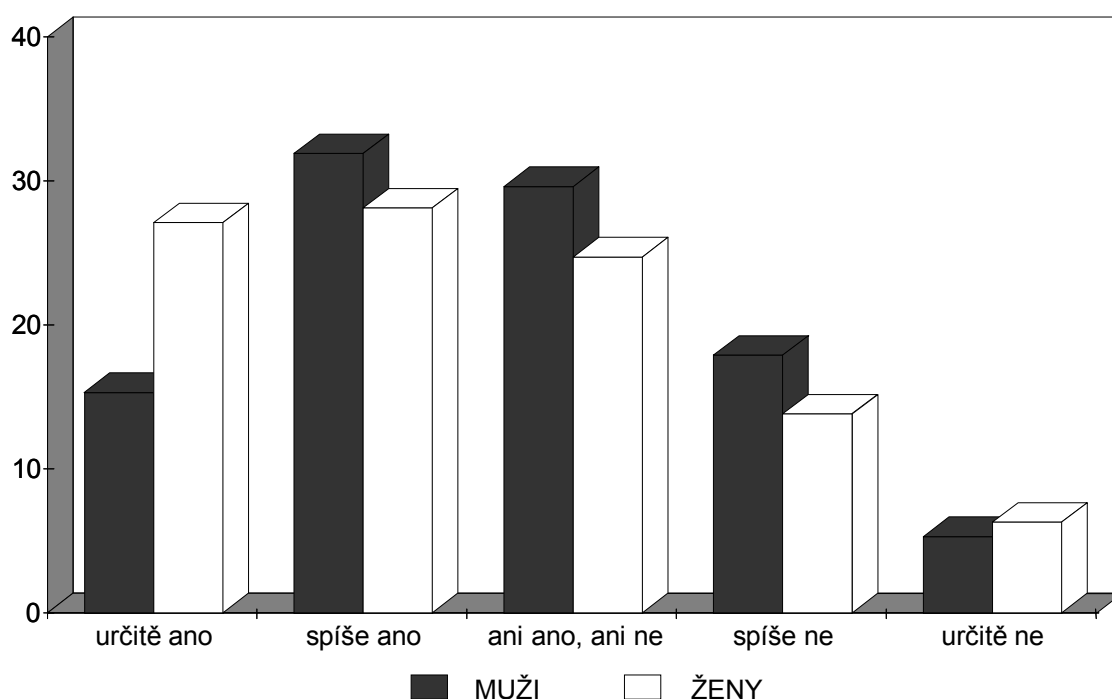
Postoj k uspokojení ženy domácností je jeden z mála, který český soubor významně diferencuje. Více se s nesouhlasem identifikují lidé s vyšším

vzdělanostním statusem ($R=0,36$), vyšším ekonomickým postavením ($R=0,24$), bydlící ve větších městech ($R=0,23$), sebeidentifikujících se s vyšší sociální pozicí ($R=0,23$).

F. Zaměstnání je pro ženu nejlepší způsob, jak být nezávislou.

Souhlasí 55% žen, ale i 47% mužů. Opět značný podíl těch, kteří se nevyjádřili (30% mužů a 25% žen). Nezávislost ženy nespojuje se zaměstnáním čtvrtina mužů, ale také pětina žen.

Graf č. 3/7 Míra souhlasu s výrokem: "Zaměstnání je pro ženu nejlepší způsob, jak být nezávislou " dle genderu (v %)

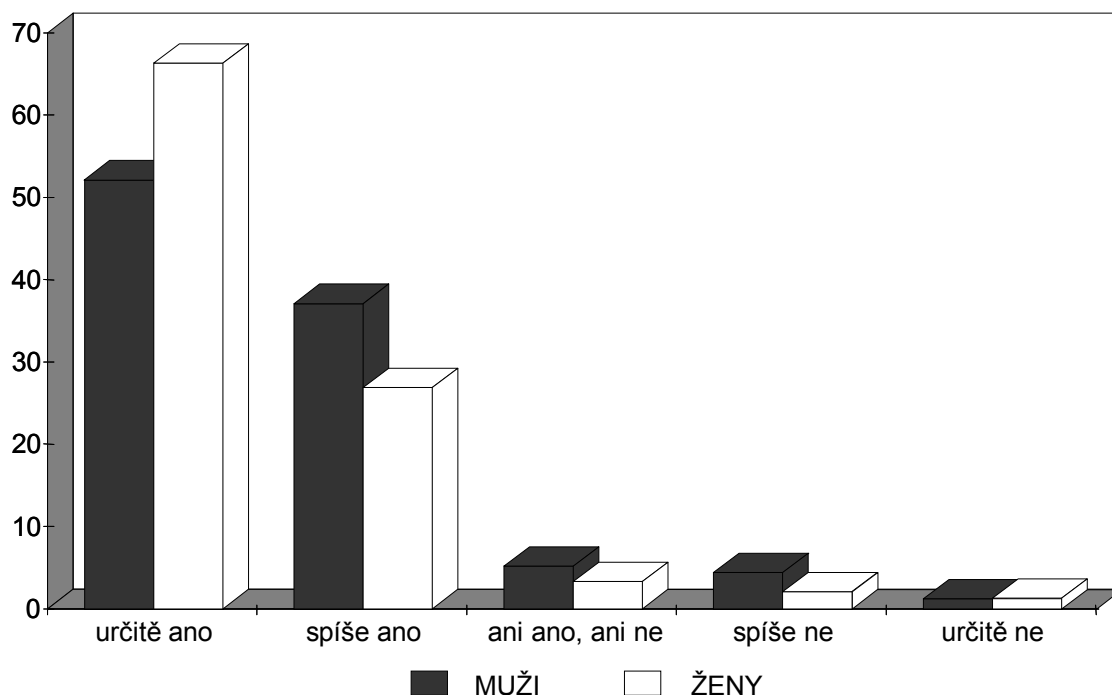
V mnoha zemích souhlasí s interakcí nezávislosti žen a zaměstnání častěji než u nás - Itálie (72%), Německo (72%), Španělsko (70%), ale i v Polsku, bývalém východním Německu, Bulharsku či Rusku.

Zdá se, že ČR se **nezávislosti žen sice nepřikládá velký verbální význam, zato se však reálně praktikuje.** Jak jinak si vysvětlit rozpor mezi zaměstnaností žen, důrazu žen na placenou práci a slovním nedocenením významu placené práce pro nezávislost kohokoli z lidského rodu - mladých, starých, vzdělaných nebo nízkostatusových sociálních skupin, tedy i pro muže a ženy.

G. Většina žen dnes musí pracovat, aby pomohly finančně zabezpečit svou rodinu.

Četnosti odpovědí na tuto otázku potvrdily předchozí závěry - ženy se účastní placené práce. Otázka vnucuje představu, že kdyby nemusely, tak by se placené práce vzdaly a zůstaly by v domácnosti. Souvislost není tak jednoduchá, přestože připouštíme, že druhý příjem rodina potřebuje. Je však třeba otevřít problém odlišným způsobem. Je vůbec reálná hodnotová orientace české populace na omezení spotřeby a na skromnost? Nečeká českou rodinu spíše další vlna transformačních kroků, které hrozí snížením životní úrovně (snížování pracovníků, zvyšování cen nájmu a energií, inflace, školné atd.)? Je vůbec možné otestovat rodinnou situaci, za které je další příjem do rodiny nedůležitý? Při jaké příjmové hladině v rodině vzniká? Kde je zaručeno, že potom (při saturaci rodinných potřeb) nebudou hrát větší roli dnes nedoceňované aspekty ženské práce: např. nezávislost na příjmu partnera, nárok na sociální zabezpečení, minimalizace rizik ze ztráty kvalifikace, pozice ženy s vlastním povoláním, seberealizační momenty, hodnotová orientace a další?

Graf č. 3/8 **Míra souhlasu s výrokem: "Většina žen dnes musí pracovat, aby pomohly finančně zabezpečit svou rodinu" dle genderu (%)**

Je pochopitelné, že nejvyšší podíl souhlasných odpovědí jsme získali z transformujících se zemí. Ve všech zemích (s výjimkou Holandska) říkají dotazovaní zhruba totéž - většina lidí ve světě zatím potřebuje pracovat, aby uživila sebe a svou rodinu. Ženy v tomto ohledu nejsou v současném světě výjimkou.

Shrnutí

Pohled srovnávací analýzy na četnosti sledovaných výroků naznačuje, že česká společnost se v otázkách postojů k rodině a práci nepolarizuje podle pohlaví, ale že rozdíly jdou ve společnosti jinudy. Postoje jsou ovlivněny věkem, vzděláním, pracovní pozicí, zkušenostmi, náboženskou orientací a dalšími charakteristikami. Zhruba polovina souboru se kloní k **modelu, v němž je žena pevně zakomponována do rodiny a kde její hierarchie hodnot začíná a končí rodinou a dětmi**. Tato polovina souboru není schopna se ubránit rozpolcenosti, jakmile má model uvést do života, a obvykle problém rozhodnutí o zaměstnané matce transformuje na problém finanční nutnosti dvou příjmů v rodině. Nicméně, za všech okolností, je ochotna pokládat za optimální pro rodinu, děti a rovněž ženu jen tento model. K jinému modelu se kloní zhruba třetina souboru. Je to model **zaměstnaná matka - jako vyjádření sociálního statusu ženy, jejího muže i rodiny**. Jde o model v němž se "míra optimality" vztahuje k více zainteresovaným subjektům (muži, ženě, dětem). V rámci tohoto modelu, ve kterém převažuje partnerský typ soužití, hledá každý pár své vlastní mantinely. Konzistence modelu je podmíněna vnitřním konsensem zúčastněných.

4. ŽENA A MUŽ VE SFÉRE VEŘEJNÉ I SOUKROMÉ

Žena a muž se během svého života dostávají do mnoha sociálních situací, kdy musejí zaujímat určitou sociální roli. Tyto sociální role jsou determinovány společenským očekáváním. Prostor, který si individuálně dokáží získat mezi tím, co jim "připsala" genderová, sociální či jiná askripce a tím, co chtějí sami, je vymezen svobodnou volbou či rozhodnutím. Sociální role jsou spjaty s prostředím, ve kterém se lidé pohybují. Každý člověk - žena i muž - nutně musí hierarchizovat a harmonizovat řadu rolí. Konflikty, které vyplývají z interakce soukromé a pracovní sféry pak řešit. Není tajemstvím, že muži a ženy se v těchto situacích významně liší. Dokonce víme i hodně o tom, že v rodině, muž a žena, své role pojmají "komplementárně".

Málo však víme o tom, **jak fungují vztahy v rodině v české společnosti v devadesátých letech**.

Muž v rodině, v práci a ve společnosti

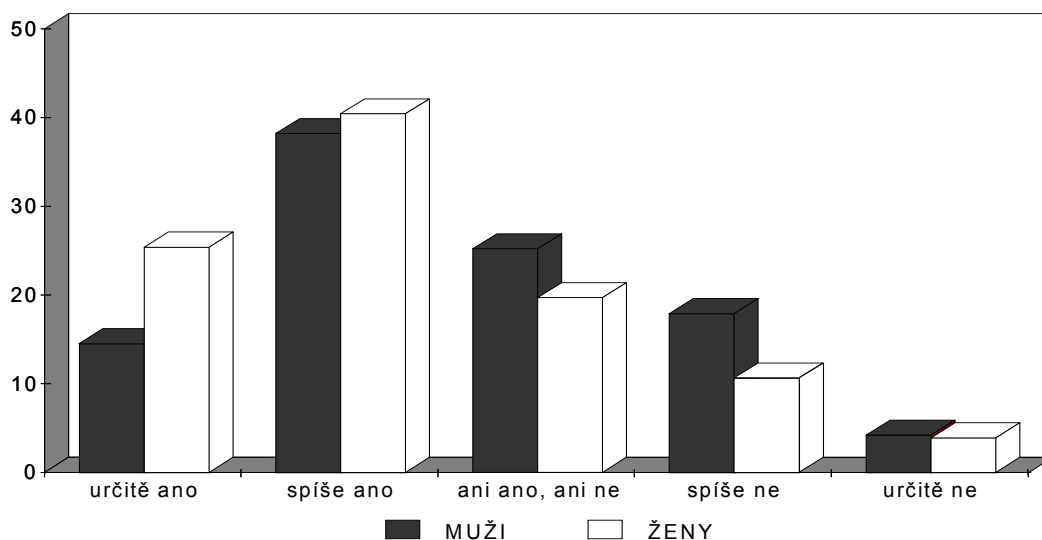
Výzkum FAMILY MODULE položil otázky, které si obvykle mnoho českých mužů zatím nekladlo. Genderové stereotypy obsahují i značný nános vlastností a charakteristik, které se vztahují k maskulinní socializaci. Nejen žena, ale i muž je formován společností a kulturou, které z něj vytvářejí bytost mužského rodu, od které se mnohé očekává. Několik stereotypů otestovaly následující výroky:

A. Rodina často trpí tím, že se muži příliš zaměřují na svou práci

Odpovědi byly ovlivněny podle genderu. Častěji s tímto výrokem (66%) souhlasí ženy. Ovšem muži si překvapivě tuto skutečnost rovněž uvědomují: 14,5% z nich

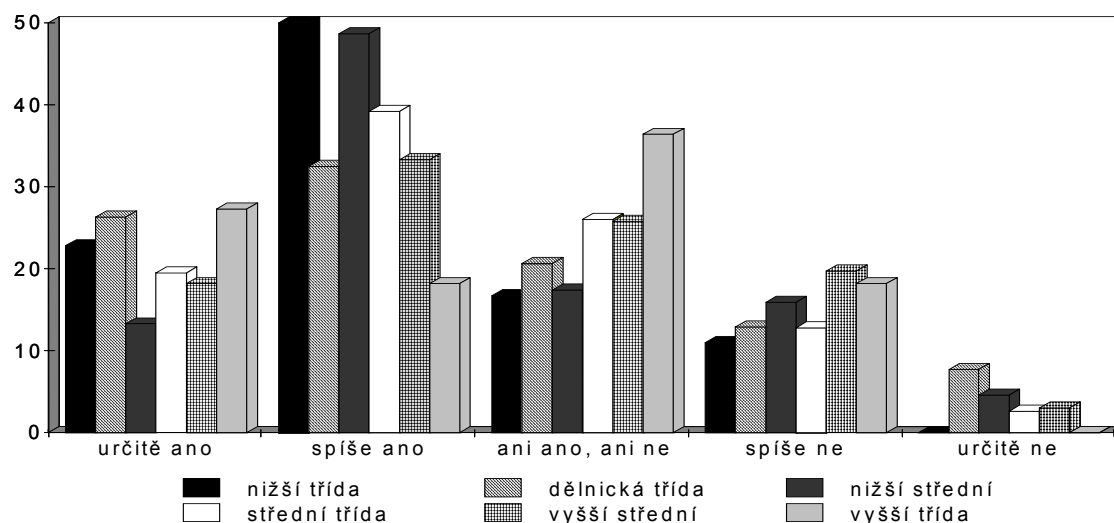
zcela souhlasí a 38,2% se spíše kloní k souhlasu. Tento názor není přímo závislý na věku či vzdělání respondenta. Významně však statisticky souvisí se sociální pozicí dotazovaného ($R=0,28$) - viz následující grafy. Čím vyšší statusová pozice, tím více roste nesouhlas s výrokem.

Graf č.4/1 Míra souhlasu s výrokem: "Rodina často trpí tím, že se muži příliš zaměřují na svou práci" dle genderu v %

Zdá se, že jen rodiny v postkomunistických zemích trpí, když se muži příliš zaměřují na svou práci. Z ostatních zemí je jim nejbližší Japonsko, Irsko nebo Filipíny. Ostatní srovnávané země ve FAMILY MODULE projevují nesouhlas s tímto výrokem v rozmezí od 44% (Španělsko) do 72% (Holandsko). Tento výrok patřil k těm, kde se nejvíce odlišil východoevropský model vnímání mužské role od ostatních evropských zemí.

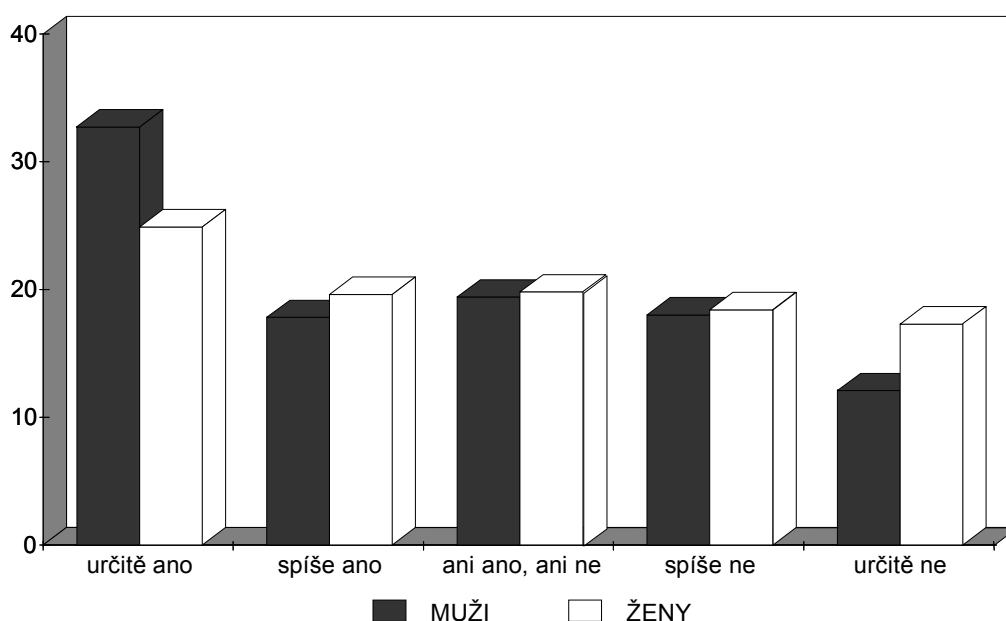
Graf č.4/2 Míra souhlasu s výrokem: "Rodina často trpí tím, že se muži příliš zaměřují na svou práci" dle sociální pozice v %

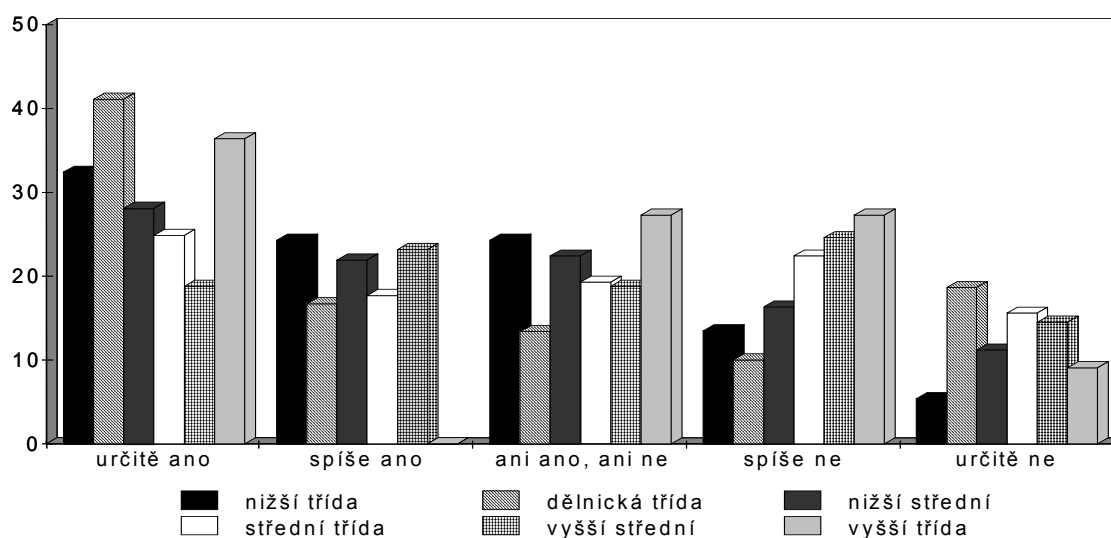
B. Není správné, aby byl muž doma s dětmi a žena chodila do práce

S tímto výrokem souhlasí polovina českých mužů a téměř polovina žen. Zajímavé však je, že se soubor, i když ne paritně, ale přece jenom rozdělil. Přesto že, s největší pravděpodobností, se v životě žádný z tázaných s tímto modelem nesetkal - s výrokem nesouhlasí jedna třetina mužů a 36% žen. Opět byla zjištěna silná závislost souhlasu na sociální pozici (viz grafy 4/3 a 4/4).

Graf č.4/3 Míra souhlasu s výrokem: "Není správné, aby byl muž doma s dětmi a žena chodila do práce" dle genderu v %.

Graf č.4/4 Míra souhlasu s výrokem: "Není správné, aby byl muž doma s dětmi a žena chodila do práce" dle sociální pozice v %.

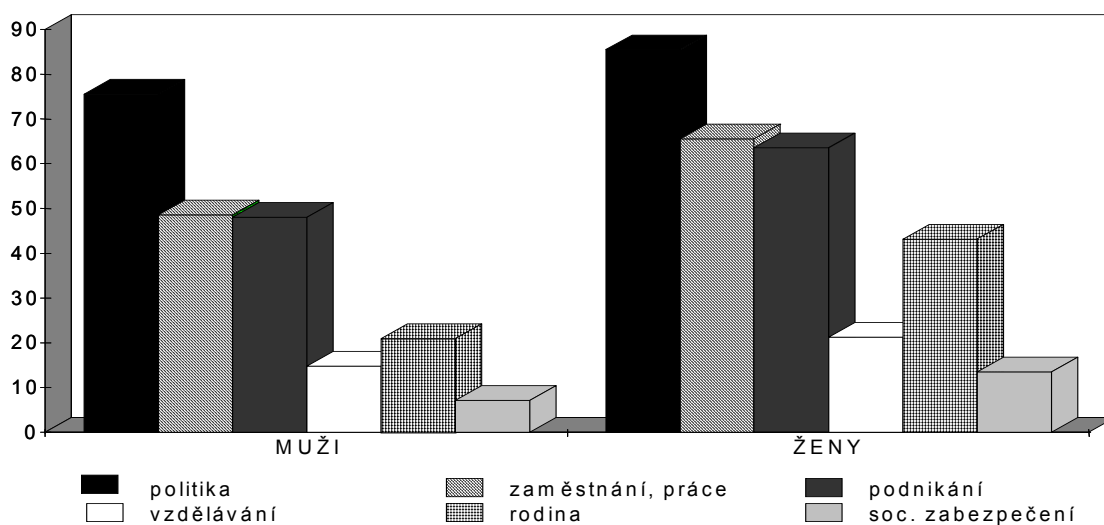

Muži a sociální status

Z 521 dotázaných žen se našlo 13 (2%), které se shodly na tom, že ženy mají ve všech oblastech více výhod než muži. Mezi muži se našli pouze tři, kteří toto jednoznačné zhodnocení gender rozdílů v naší společnosti potvrdili.

Podívejme se nyní podrobněji na dotaz, jímž jsme zjišťovali kdo má více výhod, zda muži či ženy (nebo zda jsou na tom stejně) v následujících oblastech: **politika, zaměstnání, podnikání, vzdělávání, rodina a sociální zabezpečení.**

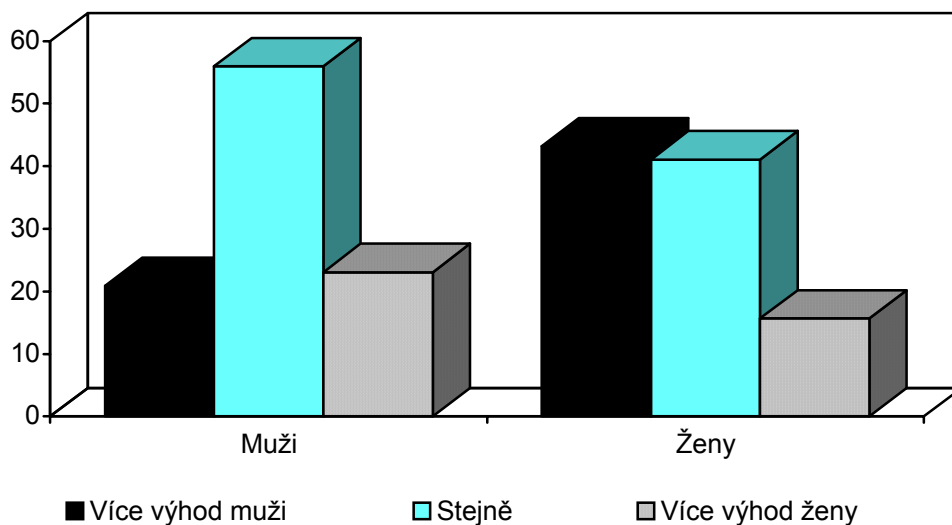
Graf č.4/5 Podíl dle výhodnosti jednotlivých sfér sociálního života pro muže dle genderu (v %)

V oblasti politiky se muži i ženy shodli na tom, že výhodnější pozici mají výrazně muži. Celkově se tak vyjádřilo 80% dotázaných, mezi muži 75,5%, mezi ženami 85,5%. Zbytek dotázaných, kromě několika jednotlivců, se vyjádřil, že na tom jsou muži a ženy stejně. V dalších dvou oblastech spojených s ekonomickou aktivitou celkově mírně převážil názor, že muži mají více výhod. Tato převaha byla dána postojem žen, kdy dvě třetiny z nich jsou přesvědčeny o zvýhodnění mužů. Polovina mužů má názor, že více výhod mají oni, druhá polovina, že muži i ženy jsou na tom stejně. Opět jenom jednotlivci se klonili k tomu, že ženy mají více výhod.

V ostatních oblastech převážil názor, že jsou na tom muži i ženy stejně. Kromě otázky na oblast rodiny tento názor vyjádřilo kolem 80% dotázaných (v oblasti sociálního zabezpečení - 70%). Pouze v případě sociálního zabezpečení se jak část mužů, tak část žen, která nesdílí názor, že situace obou pohlaví je stejná, přiklání k tomu, že zde mají ženy více výhod (20% dotázaných). Nejméně jednoznačná situace je v pohledu na rovnost pohlaví ve sféře rodiny.

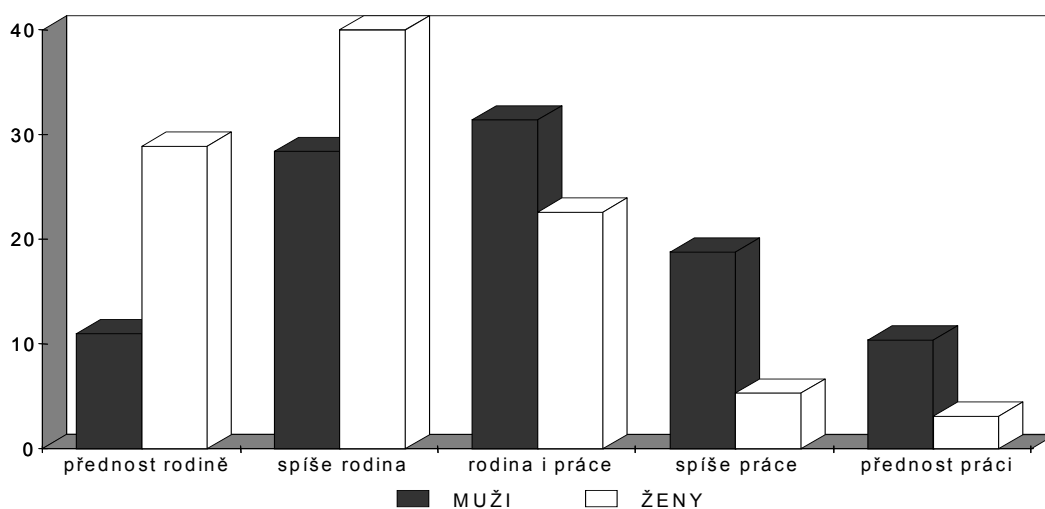
Graf č.4/6 Rovnost a sféra rodiny dle genderu (v %)

Vraťme se k úvodnímu zjištění. Proti 13 ženám, které jsou přesvědčeny o absolutním zvýhodnění mužů, máme 65 dotázaných (z toho 17 žen), což je 6,3%, kteří se vyjádřili, že ve všech oblastech jsou na tom muži stejně jako ženy. Pokud nebudeme brát v úvahu oblast politiky, kde téměř jednoznačný názor, že jsou zde zvýhodnění muži, zjevně neplyne z osobní zkušenosti a kde výhodnost je nejspíše odvozovaná z reálného zastoupení žen ve vedení politických stran, v parlamentu a ve vládě, pak by o rovnosti obou pohlaví v naší společnosti byla přesvědčena čtvrtina mužů, ale jenom 10% žen.

Zrovna tak, jako muži a ženy nepocítují stejné výhody v jednotlivých sférách sociálního života, nevnímají stejně ani své závazky vůči rodině a práci (podrobněji graf č.4/7).

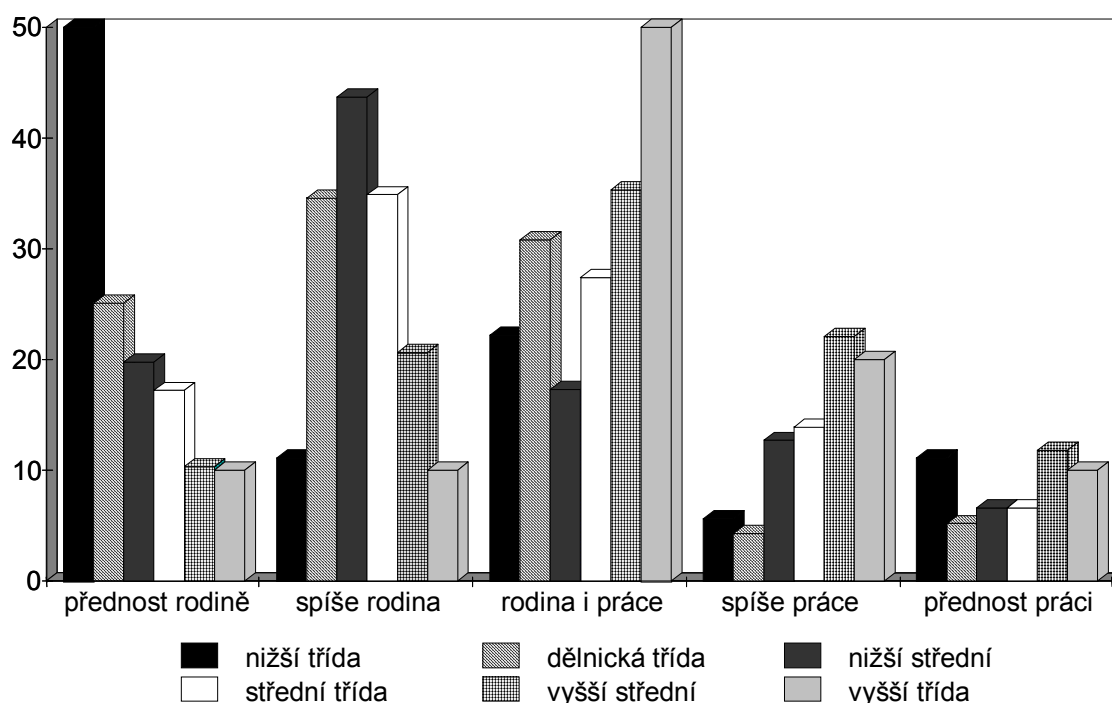
Graf č. 4/7 Rodinné a pracovní závazky podle genderu (v %)

Přestože nejvíce respondentů, zhruba každý třetí, tvrdí, že se věnuje rodině i práci, ale přednost dává spíše rodině, ženy upřednostňují rodinu častěji než muži. Výhradně rodině se podle výsledků věnuje jen každý desátý muž, ale každá čtvrtá žena. Výhradně práci se věnuje rovněž každý desátý muž, ale pouze každá třicátá žena. Ženy se častěji než muži orientují na sféru rodiny, resp. jsou k tomu jak životními okolnostmi (rozvodem, ovdověním), tak vžitou tradicí více nuceny než muži. Z hlediska populace jako celku se však dá tvrdit, že na rodinu se orientuje nadpoloviční většina mužů a žen.

Preference rodiny či práce významně závisí na sociální pozici ($R=0,28$). Čím vyšší sociální pozice, tím silnější preference práce a naopak.

Graf č.4/8 Preference rodiny či práce dle sociální pozice (v %)

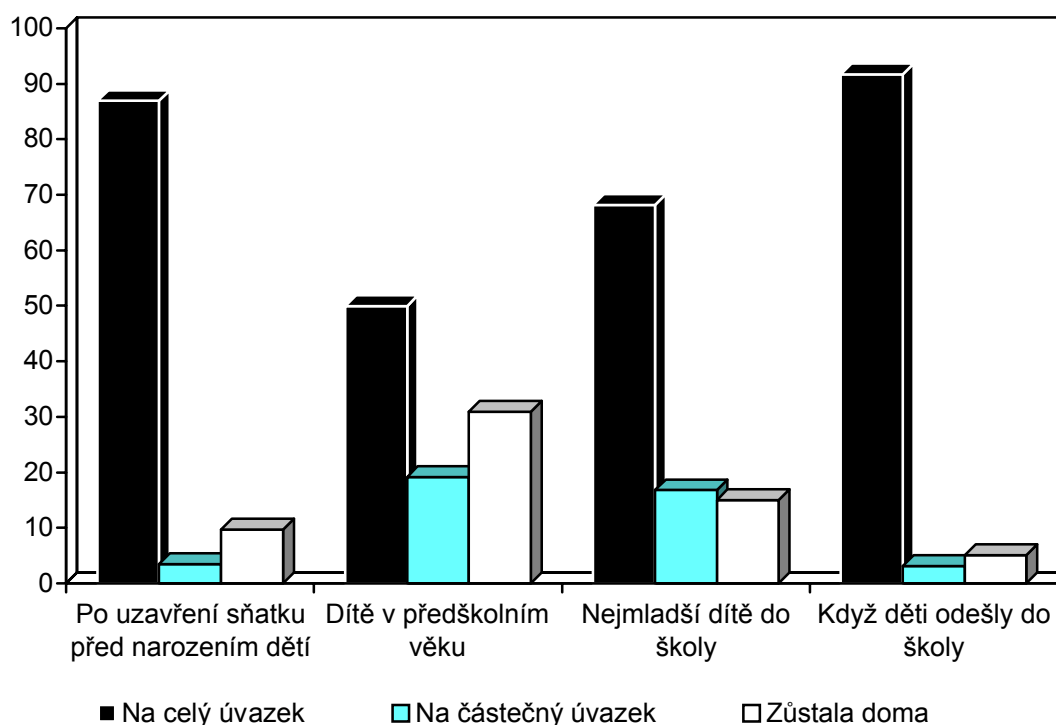
Je možná výměna rolí v rodině? Viděno mužskou optikou, nic takového nepřipadá v úvahu. Ale ani ženy neusilují o jednoduchou směnu rolí. Všichni cítí, že by neprospěla nikomu ze zúčastněných. Kontrapozici přináší dvě okolnosti: "zatímco mužům by ženy v práci nechyběly, ženy absenci mužů v rodinách pociťují". tento spor má individuální (tj. specificky intimní rozměr partnerský a rodinný), ale i společenský rozměr. Vazba strategie rodiny na sféru práce a pracovního uplatnění, kde se, jednostranně upřednostňuje model "muž více v práci - žena více v rodině" zpětně posiluje genderové nerovnosti i v soukromé sféře rodiny.

Pracovní úvazek a ženská práce

Charakterizovat pracovní úvazek žen v České republice je, svým způsobem, obtížný proces. Většina žen byla a je i nadále zaměstnaná na plný pracovní úvazek. V souboru bylo pouze 16 žen, které měly snížený pracovní úvazek. Zde ztroskotává celý západní model ženské práce. V ČR není zvykem pracovat méně než plnou pracovní dobu, protože to není finančně výhodné a ztráta času dopravou a přípravou do zaměstnání je shodná pro jakoukoli pracovní dobu. Délkou pracovní doby se ženy vyrovnají mužům, pokud ovšem nevezmeme v úvahu větší díl přesčasové práce vykonávaný právě muži.

Na otázky FAMILY MODULU k této problematice jsme proto získali poněkud monotónní obraz struktury pracovního času české ekonomicky aktivní populace.

Graf č. 4/9 **Ženy a pracovní úvazek v %**

Mužů se tato otázka vůbec netýká. Je zřejmé, že pokud nevedeme výpovědi žen do sociálního kontextu, těžko získáme správný obraz. Například jedna třetina žen uvádí, že zůstaly doma s dětmi v předškolním věku, ale v našem kontextu to může znamenat 6 měsíců nebo 6 let. Reálně lze uvažovat, že to bylo tak někde mezi těmito extrémy. Ženy odcházely do práce nejčastěji ve 2-3 letech dítěte. Tato tendence však odrážela spíše 80. léta. Generace žen v 50. letech se blížily spíše 6 měsícům věku dítěte a závodním jeslím. Rovněž na konci "rodinné kariéry" většina žen (91,7%) uvedla, že pracují (pracovaly). Opět tento holý údaj skrývá

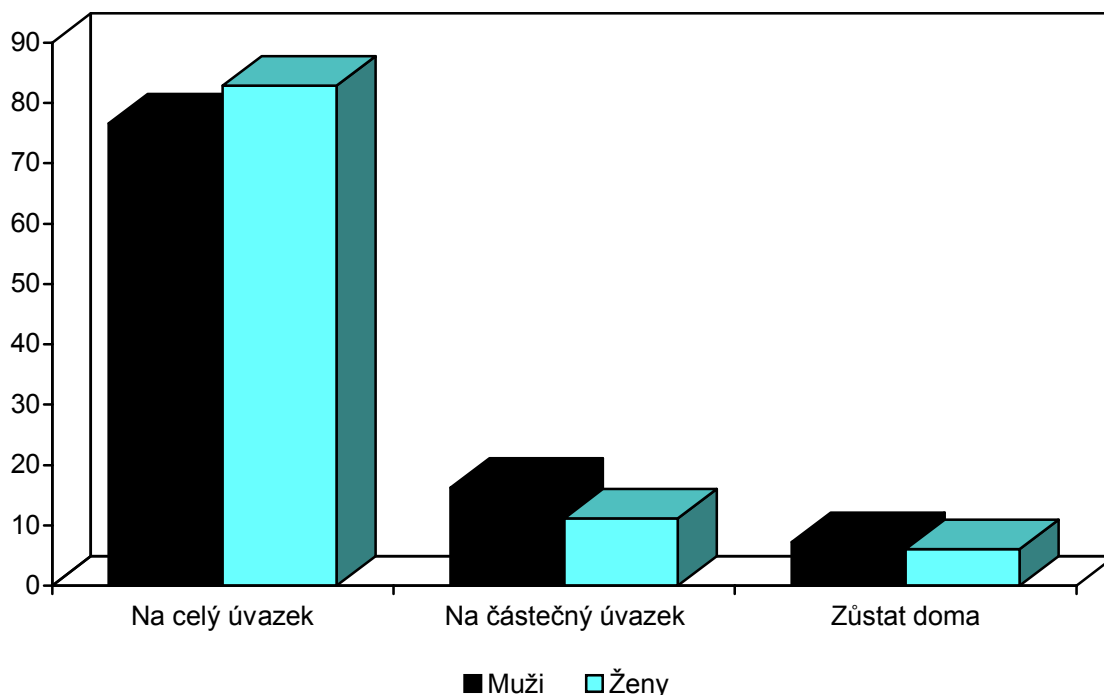
zaměstnanost žen se školními dětmi, která je u nás stále chápána jako běžná norma.

Tyto okolnosti ovlivnily postoje mužů a žen k otázkám, které sondovaly za jakých okolností by ženy měly zůstat doma či snížit pracovní úvazek. Posun od reality výše uvedených faktů v ženské zaměstnanosti jsme ve výsledcích sice našli, ale převratný není (viz grafy 4/10 až 4/13)

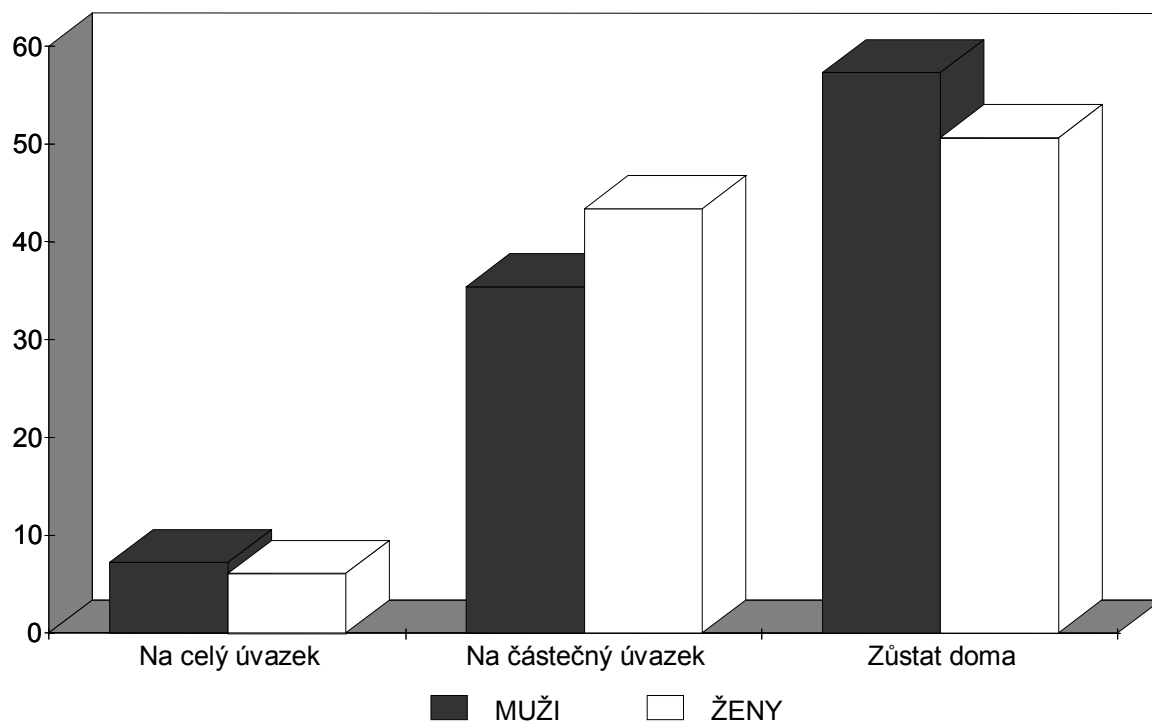
Muži si většinou přejí, aby žena byla doma co nejvíce. **Kdyby záleželo jen na nich, pak by většina žen pracovala na plný úvazek jen před sňatkem a po odchodu dětí z domova.** To je model, který tak kritizují ženy ze západních zemí, protože znamená naprostou ztrátu kontaktů, kontinuity, kvalifikace a kariéry. Částečný úvazek ženy mnohdy deklasuje na úroveň pomocných pracovních sil, které zaměstnavatel propustí, kdykoliv potřebuje snížit náklady.

Ženy se zas tolik ve svých přáních neliší, a když tak o málo. Proč tedy tak málo tento model uplatňují? Možná, že se zde uplatňuje tzv. "expertizní efekt" - to znamená, že ženská populace ví, co by se mělo, nebo má představu o tom jak by se měla chovat, ale v životě jí to vyjde vždycky právě naopak.

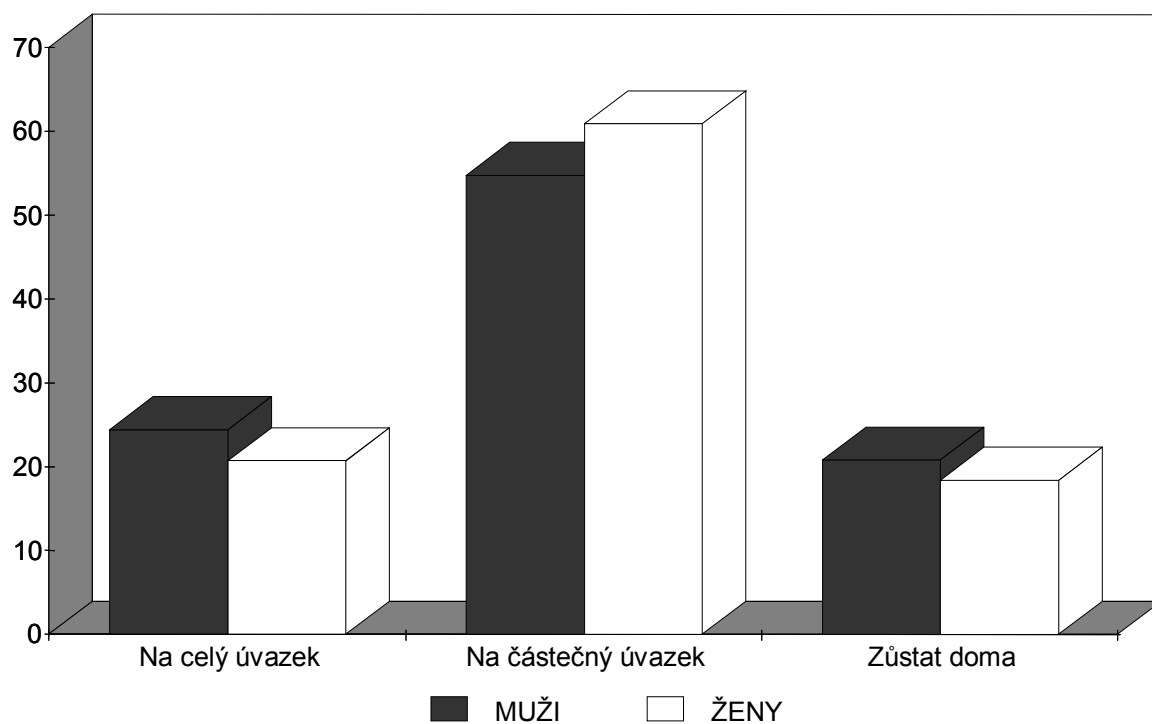
Graf č. 4/10 **Názor na míru zaměstnanosti ženy po sňatku.**

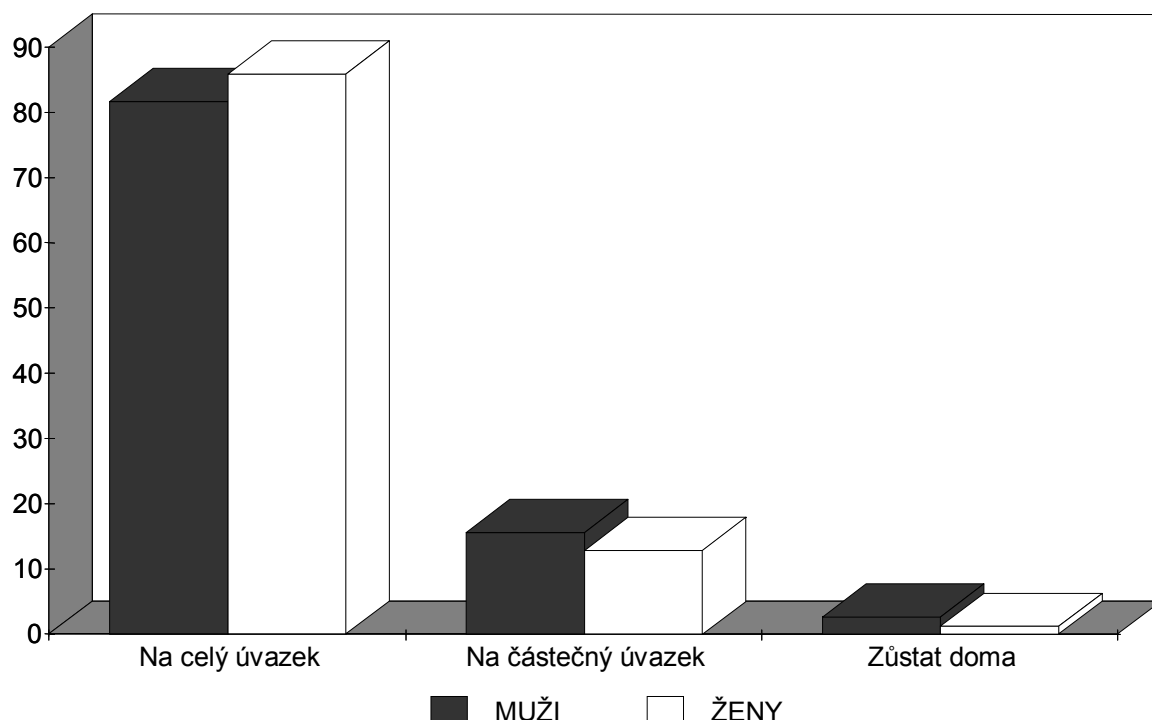
Graf č. 4/11 Názor na míru zaměstnanosti ženy s dětmi v předškolním věku.

Graf č. 4/12 Názor na míru zaměstnanosti ženy, když jdou děti do školy.

Graf č. 4/13 **Názor na míru zaměstnanosti ženy po odchodu dětí z domova.**

Postoje k výše uvedeným otázkám jsou v různých zemích velmi zajímavé. Například: nejčastěji by, podle úvahy dotazovaných, před svadbou zůstaly doma ženy v Polsku (18,7%), ve Španělsku (13,5%) a ve Slovinsku (10,9%).

V předškolním věku dítěte by nejméně často zůstaly doma Švédky (27,1%) a Italky (17,9%).

S dítětem ve školním věku by nejčastěji zůstaly doma Polky (36,9%), Bulharky (29,8%), Rusky (27,5%), Filipínky (40,3%), Japonky (23,9%), Němky (záp. země 25,0%). Například žen z bývalého východního Německa by doma zůstalo jen 5%!

Když děti odejdou z domova, tak by doma zůstaly ženy jen na Filipínách (27,3%), ve Španělsku (15,7%) a v Itálii (14,8%).

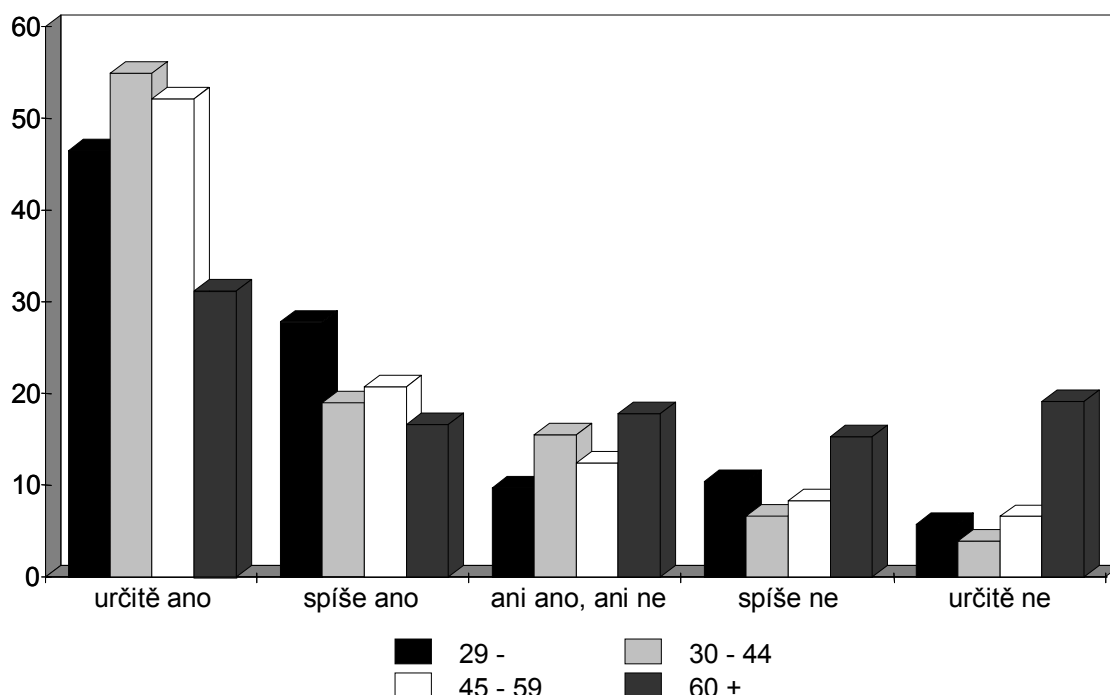
Pracující žena a sociální politika

Důraz společnosti na postavení žen ve společnosti a v práci nutně obsahuje akcent na otázky související se sociálním zabezpečením pracujících žen v průběhu mateřské dovolené. Významný je i program státní podpory rodin s dětmi pomocí různých forem přídatků či daňových úlev. K těmto otázkám patří, jistě ožehavá nicméně kardinální, **otázka legální možnosti každé ženy ukončit své těhotenství, ať už ji k tomu vedou jakékoli důvody.**

V současné době má Česká republika jak liberální zákon o ukončení těhotenství, tak sociální zkušenost, že represivní zákonodárství nevede k poklesu potratů, ale právě naopak. Paternalistický vliv státu, který delegoval rozhodování a vyhovění žádosti žen o potrat na občansko-zdravotnické komise, nevedl k odpovědnému

rodičovství, ale k ponižování žen. Současný pokles potratů zpětně posiluje pragmatický přístup legislativy k tomuto problému, takže se dá předpokládat, že českým ženám nehrozí žádná dramatická změna. Tomuto konceptuálnímu rámci odpovídají i postoje mužů a žen k výše kladené otázce. Příklon k svobodnému rozhodnutí je silnější u žen (průměr 1,95) než u mužů (průměr 2,20). Podíl nesouhlasících mužů je 18,8%, nesouhlasících žen je 15,4%. Významně však postoj k této otázce souvisí s věkem ($R=0,26$). Starší muži či ženy nad 60 let častěji nesouhlasí s legální možností žen ukončit těhotenství.

Graf č. 4/14 Názor na legální možnost ukončit těhotenství v souvislosti s věkem dotazovaných (v %)

Je záhodno sledovat otázku interrupcí ještě z mezinárodního úhlu pohledu. Všude na světě v nekomunistických zemích, ale i například v Rumunsku bylo totiž legální povolení interrupcí spjato s velkým mnohaletým úsilím žen i ženských organizací. V ČR byla sice intervence státu do rozhodování žen nepříjemná a ponižující, nicméně naprostá většina žen povolení k interrupci získala. Pro některé sociální skupiny žen se tak interrupce stala faktickým instrumentem antikoncepce ex post.

Vývoj ve světě je velmi diferencovaný. Na straně jedné jsou země absolutně liberální, na straně druhé pak země s militantním postojem k interrupcím. K těm druhým patří zejména Irsko (31,7% silně nesouhlasících), Itálie (24,0%), ale i USA (21,6%), Japonsko (26,2%) či Filipíny (23,5%). Země postkomunistického bloku, kromě Polska, se řadí naopak k zemím s liberálním postojem.

Placená mateřská dovolená patří v ČR k dlouhodobým komponentám sociálního systému. Je včleněna i do nového zákona o sociální pomoci, kde patří do těch sociálních dávek, které jsou poskytovány všem pracujícím ženám. Po roce 1989 došlo dokonce k jejímu prodloužení na čtyři roky a Česká republika tak patří v tomto směru ke špičce zemí, které uplatňují poměrně velkorysý sociální program. Je pravdou, že toto rozhodnutí má rovněž politickou podporu pravicové koalice. Nicméně, i sociálně je zde respektována potřeba a dobrá funkčnost tohoto sociálního opatření. Opět zde funguje symbióza legislativy či sociálního systému a postojů lidí k dané situaci. Nepřekvapí proto téměř 100% podpora této sociální dávky ženami v souboru. Podpora mužů je 97%.

Silnou podporu opět shledáváme výlučně v postsocialistických zemích: Maďarsko (88%), Německo (východní část - 69,6%), Bulharsko (95,7%), Rusko (74,6%) a Slovinsko (68,9%). K těmto zemím se přibližuje jen Japonsko (85,9%) a Irsko (73,3%). Austrálie, Nový Zéland, Filipíny, USA - to jsou země, kde slabě podporují placenou mateřskou dovolenou.

Český soubor významně souhlasí s další sociální dávkou - **přídavky na děti**, když oba rodiče pracují - 94% mužů a 96% žen.

Vysokou míru souhlasu nalézáme opět právě v postsocialistických zemích. Nesouhlas u všech ostatních sledovaných zemí je však minimální.

Pohled za hranice často říká, že ta není všude běžná ani nároková sociální podpora ženy či rodiny. I u nás došlo k redefinici nároků přídavků na děti, kde je nyní nutné, aby rodina prokázala sociální potřebnost. Navíc je výše přídavků diferencována dle věku dítěte.

Udržení vysoké sociální ochrany pracující ženy vede, někdy paradoxně, k jejímu znevýhodnění na trhu práce. Zaměstnavatel volí raději muže, protože nechce být omezován v žádném směru. Tyto skutečnosti ještě ne zcela dopadají na české ženy, a ženy samotné si vzrůstající rizika nepřipouštějí.

Aktuální sporné problémy

Doplňujícími otázkami pro český soubor jsme sledovali potřebu poznat hlouběji názory mužů a žen na **problematické situace** týkající se rodinného soužití, jako jsou:

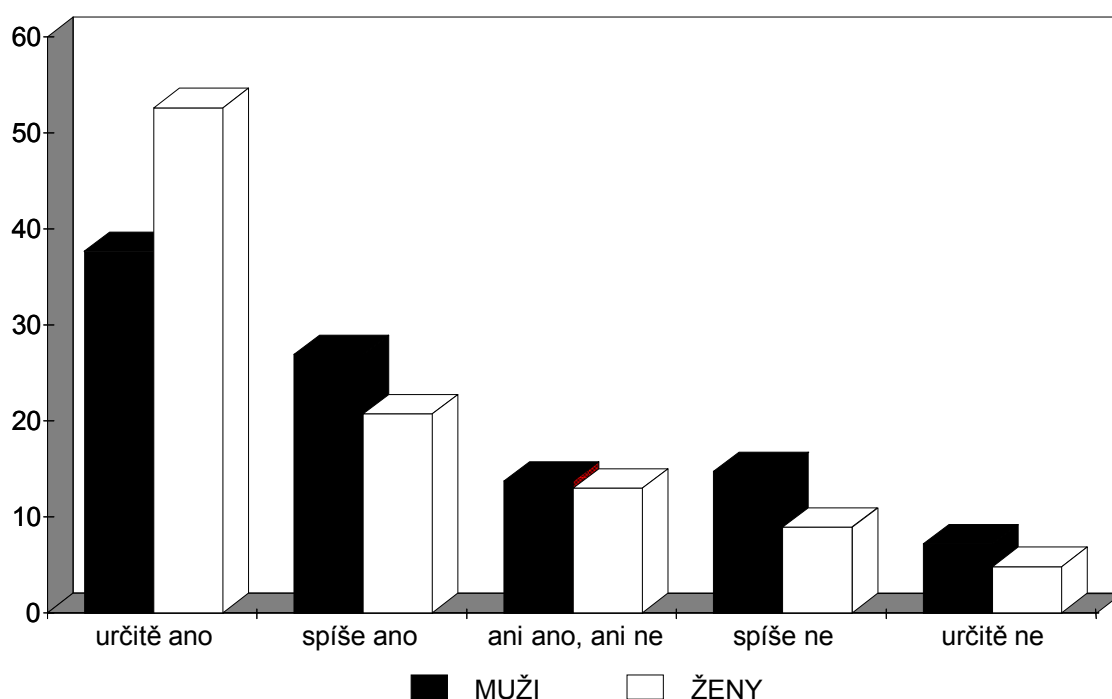
- právo ženy pořídit si dítě, ale již ne manžela a otce dítěte
- sporné řešení, zda dát dítě po rozvodu vždy matce
- hypotetická představa o spravedlnosti pomocí technického instrumentu (losování apod.)
- obsese a posedlost českých žen pořádkem

- zavedení institutu otcovské dovolené

A. Chce-li žena mít dítě a vychovávat jen sama bez muže, má na to plné právo.

Jak je patrné z následujícího grafu č. 4/15 tři čtvrtiny žen plně souhlasí. Souhlas mužů je slabší, ale stále ještě převažuje. Přiznání ženských práv na výchovu dítěte je skutečný posun v tradici českých zemí. Ještě před válkou by takové dítě bylo nejen ostrakizováno jako nemanželské, ale s největší pravděpodobností by mu byl přidělen poručník-muž. Proto také nejslabší souhlas zaznívá od dotazovaných starších 60 let. Jinak se soubor vůbec významně postojově nediferencuje.

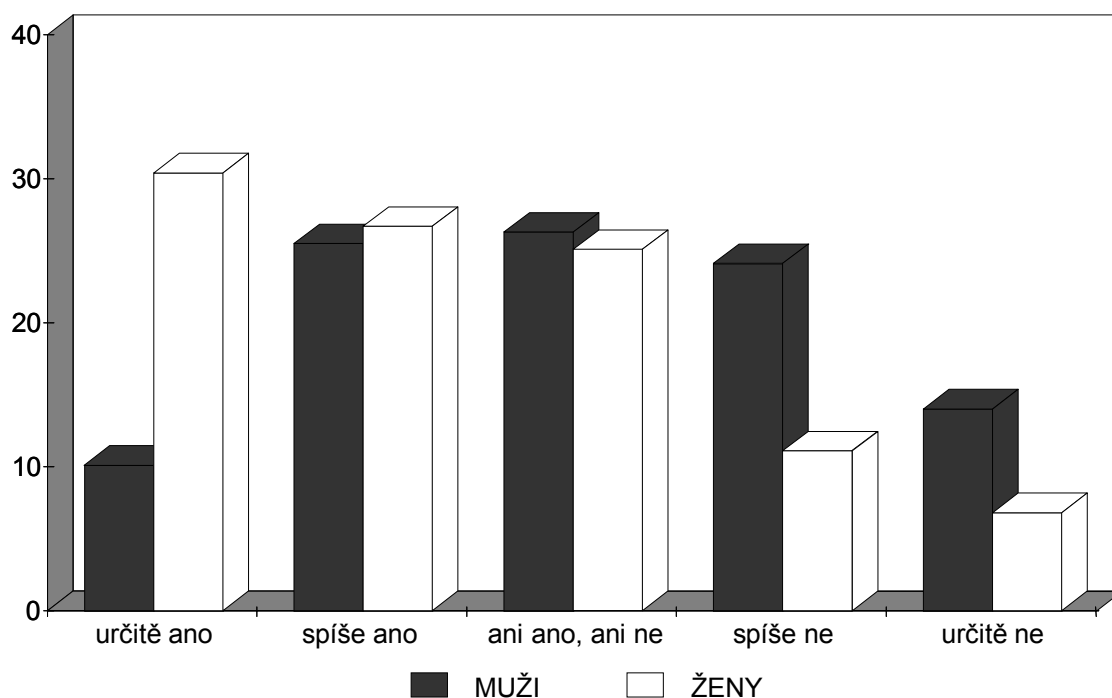
Graf č. 4/15 Právo ženy na dítě dle genderu (v %)

B. Po rozvodu by mělo dítě připadnout matce

Tento názor vyvolává negativní reakce u mužů-otců. Snad proto s ním souhlasí jen 35,4% mužů. Žen s tímto názorem souhlasí 57%. Čím jsou dotazovaní starší, tím stoupá počet těch, kteří preferují matku. Stereotyp nezastupitelné mateřské role zde nahrává ženské populaci, nicméně tato situace je mnoha muži pocíťována a hodnocena (i veřejně) jako diskriminace. Otcovská práva nejsou v české legislativě dostatečně zohledněna a v soudní praxi už vůbec ne. Chybí jakýkoliv náznak nového genderového řešení složitých rodinných situací.

Graf č. 4/16 Právo ženy na dítě po rozvodu dle genderu (v %)

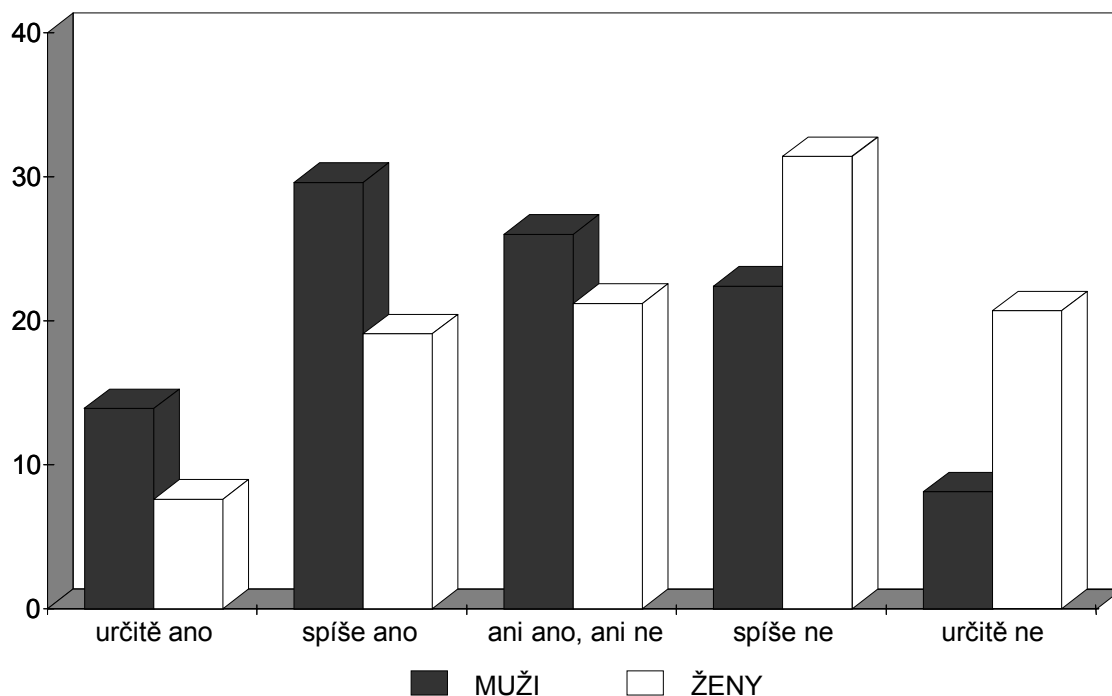
C. Spravedlnost pomocí technického instrumentu

Instrumentálnímu řešení složitých porozvodových situací není nakloněn nikdo (respektive marginální počet 9% respondentů). Jak muži tak ženy jsou proti, aby v případě uplatnění stejných práv rozhodlo například losování.

D. Obsese a posedlost českých žen pořádkem

O této skutečnosti jsou přesvědčeni čtyři muži z deseti. Tuto slabost svému pohlaví přiznalo jen 27% žen. Ženy nechtějí, aby kdokoli posuzoval jejich domácí sféru. I z jiných výzkumů je však možné potvrdit, že domácí práce si mnoho žen dále ještě značně ztěžuje tím, že odmítá pomoc manžela či není ochotno zapojit děti, či se prostě nedokáže vzdát dominantní vedoucí úlohy v soukromé sféře či nároků na pořádek (graf č. 4/17).

Graf č. 4/17 Míra souhlasu s výrokem: "Přehání české ženy s úklidem v domácnosti" dle genderu (v %)

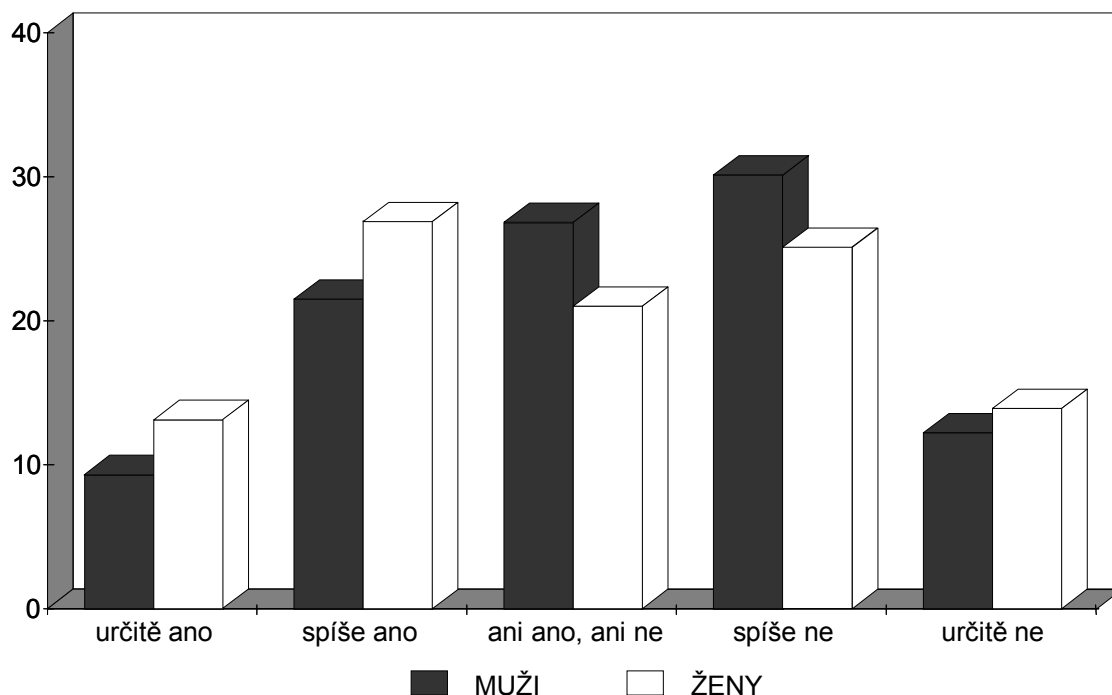

E. Zavedení institutu otcovské dovolené

Tuto formu by uvítal každý třetí muž a čtyři ženy z deseti. Zvláště muži mladí a středního věku. Institut otcovské dovolené je ve skandinávských zemích a funguje. Reálně je však v naší společnosti neprůchodný, protože je "podminován" genderovou segregací pracovní sféry. Žena má totiž obvykle nižší výdělek, takže pokud rodina volí to, co je nejvýhodnější pro rodinu "zvíťzí" a doma zůstává žena.

Tradiční dělba rolí v rodině ovlivňuje i názory na řešení sporných problémů. **Zdá se, že žena je někdy v situaci, kdy by se ráda zřekla pouze některých aspektů svého údělu a ponechala si ty, které jí nevadí nebo ji něčím zvýhodňují. Změna tradičního modelu komplementarity rolí v model partnerský přináší i rizika pro ženskou populaci.**

Graf č. 4/18 **Míra souhlasu s výrokem: "zda zavést otcovskou dovolenou" dle genderu (v %)**

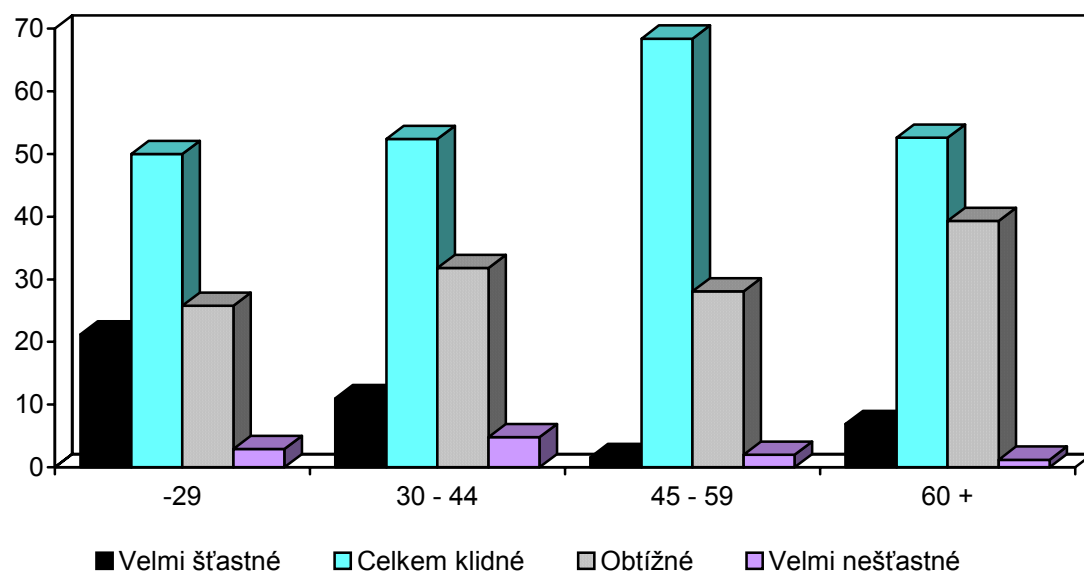

Rodinný život a jeho kvalita

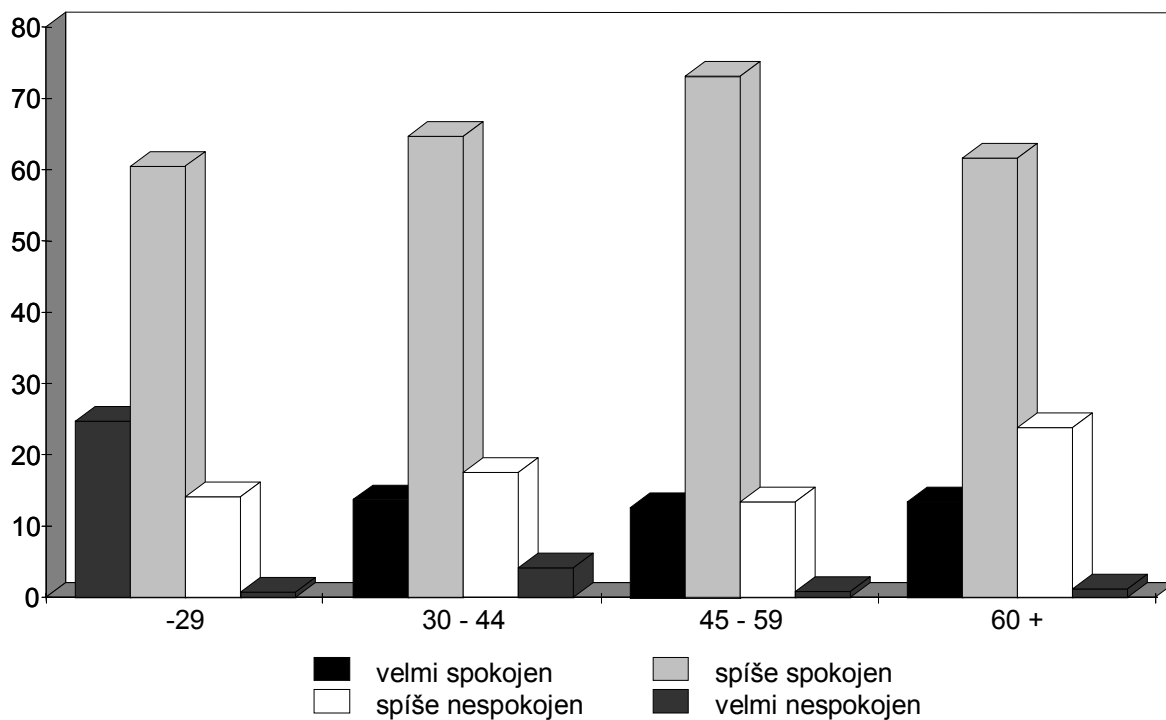
Spokojenost s rodinným životem nesouvisí přímo se sociálním statusem, profesí či výší příjmu. Ne však proto, že by materiální a životní úroveň nebyla důležitá. Udržet životní standard je dnes pro mnoho lidí velmi obtížné. Rodinný život a jeho kvalita jsou však velmi křehkou, nejistou záležitostí. Moderní společnost restrukturuje nové základy rodinného života a mnohé tradiční rysy zpochybňuje. Dosáhnout rovnováhy v partnerských vztazích, vazbách s rodiči a dětmi je stále obtížnější. Výpovědi respondentů jsou subjektivním odrazem života, který je jistě mnohem komplikovanější a instrumenty sociologických schémat jen částečně poznatelný. Podle výsledků výzkumu jsou muži a ženy **spíše spokojeni než nespokojeni s rodinným životem**. Prožívají **spíše šťastné a klidné období**. Tento průměr však zastře 18% nespokojených s rodinnou situací a 30% těch, kteří právě teď mají dost potíží, se kterými se snaží vyrovnat. Nic nevypoví ani o třiceti mužích a ženách, kteří prožívají velmi nešťastné, obtížné období.

Subjektivní prožívání života jde napříč, skrz sociologické kategorie, ale jedna z nich přece více než jiné výrazně ovlivňuje sociální svět lidí - **věk**. Oba grafy ilustrují souvislost věku a prožívání života (viz graf č. 4/19 a č. 4/20)

Graf č. 4/19 **Subjektivní prožívání současného období dle věku (v %)**

Graf č. 4/20 **Hodnocení spokojenosti s rodinným životem dle věku (v %)**

Shrnutí

Výzkum potvrdil, že mnohé sociální vazby v rodině, i v interakci k pracovní a veřejné sféře, v české společnosti fungují na bázi genderových rozdílů. Jsou výhodnější zejména pro mužskou populaci. Ženy se však na své sociální role často dívají mužskou optikou. Proto jejich kritičnost či touha po změně je slabá. Svými postoji jsou ženy silně závislé na status quo české společnosti. Proto shledáváme tolik stejných charakteristických rysů s obdobím před rokem 1989:

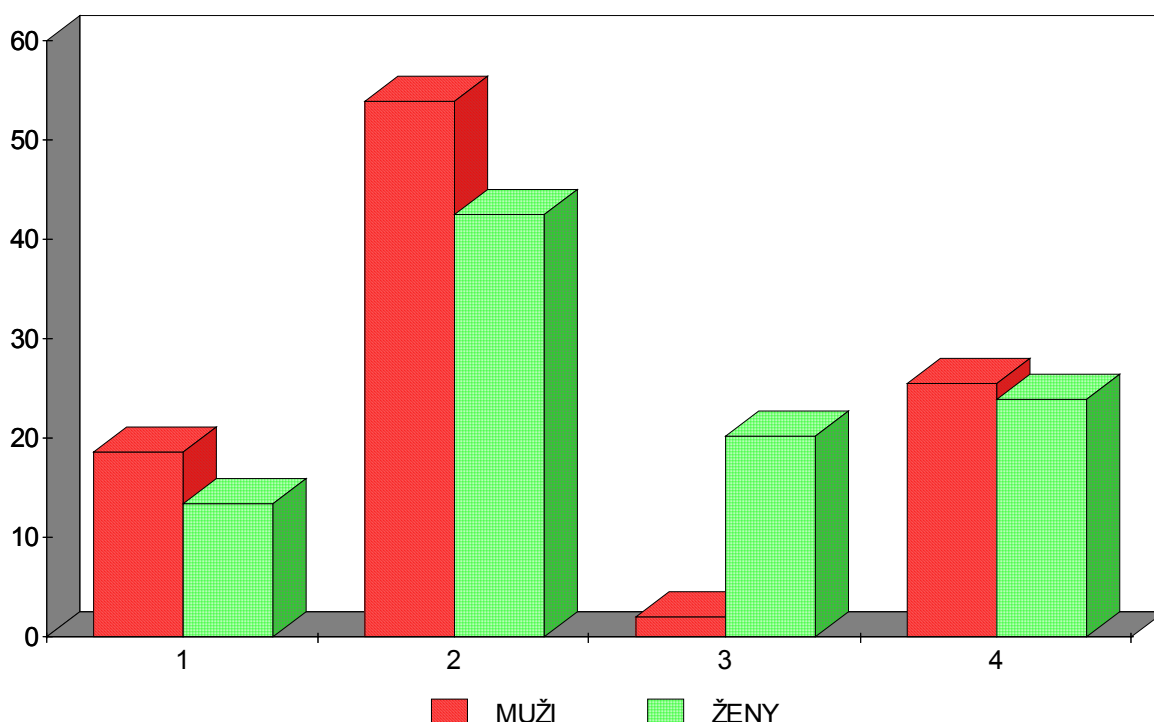
- a/ stejně vysoká zaměstnanost žen
- b/ stejně nediferencované pracovní úvazky žen
- c/ stejně komplementární model rolí v rodině
- d/ stejný rozpor mezi tím, co považují ženy za správné a skutečným jednáním
- e/ stejnou sociální ochranu pracujících žen

5. PENÍZE A GENDER ROLE

V české společnosti došlo v průběhu vývoje (v uplynulých padesáti letech) k **rozbití představy, že muž má být schopen uživit rodinu**. Většina českých rodin funguje na "**modelu dvoupříjmové domácnosti**". S tím souvisí skutečnost, že rodina, která je závislá pouze na jednom příjmu (ať je jeho nositelem muž nebo žena), se obvykle propadá do pozice nízkopříjmové domácnosti, se všemi negativními dopady na životní úroveň. Příjmová diferenciací, která po roce 1989 rozevřela nůžky mzdové nivelizace, v zásadě tento model příliš nenarušila. Vysoké příjmy se týkají zhruba 5% rodin. Schopnost uživit rodinu či **odpovědnost za životní úroveň rodiny je i nadále záležitostí obou partnerů - takto vnímají situaci nejen ženy, ale i muži**. Proto české ženy kladou tak velký důraz na svou roli žitelky nebo spoluzitelky rodiny. Závislost životní úrovně rodiny na příjmu obou partnerů se významně podílela i na formování vztahů v české rodině, kde se v současné době jen vyjímečně setkáme s patriarchálním typem rodinných vztahů v ideální podobě.

Respondentům, k oblasti fungování příjmu v rodině, bylo položeno několik otázek. Cílem první z nich bylo zjistit **zda se pokládají za živatele (živitelku) své rodiny**. Graf č. 5/1 potvrzuje výše zjištěné zákonitosti příjmového zajištění českých rodin. Příjem muže v rodině nemá tak silnou váhu, která by způsobila větší asymetrii mezi finančním přínosem muže a ženy v rodině. Z hlediska příjmu se za živatele pokládá 18,6% mužů a 13,4% žen. Více než polovina mužů přiznává své ženě spolupodíl na finančním zajištění rodiny. Obdobně se chová 42,5% žen. Jen 20,2% žen uvedlo, že živatelem rodiny je partner.

Graf č. 5/1 Role živatele rodiny dle genderu v %

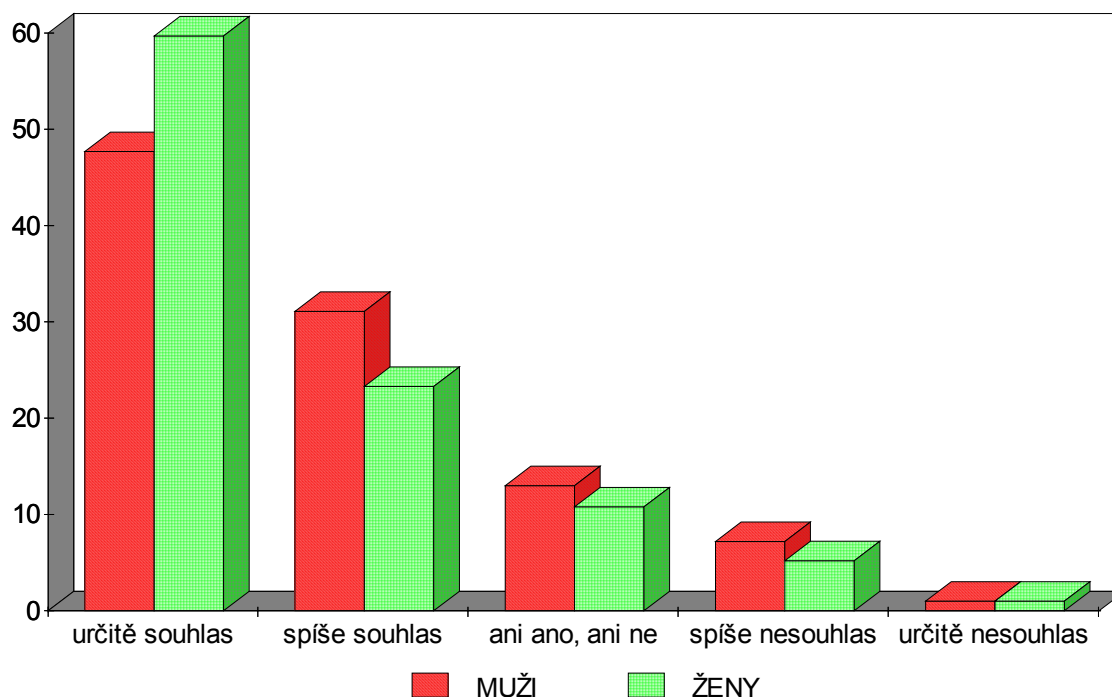

- Ano, rodina zcela závisí na mém příjmu** 1
- Ano, rodina závisí také na mém příjmu** 2
- Ne, partner(ka) je živatelem(kou) rodiny** 3
- Má situace je jiná** 4

Čím vyšší vzdělání respondenti měli, tím častěji deklarují svoji spoluúčast na životní úrovni rodiny ($R=0,26$). Tato četnost vzrůstá rovněž s počtem dětí či členů domácnosti.

Potvrzení předpokladu, že **česká rodina funguje na bázi spoluodpovědnosti obou partnerů na příjmech do rodinného rozpočtu** dokladují i odpovědi na další otázku: "Do jaké míry souhlasíte s výrokem, že do rodinného rozpočtu by měli přispívat muž i žena?" V českém souboru naprostá většina dotazovaných (78,8% mužů a 83% žen) vyjádřila souhlas. Rekapitulujeme-li graf č. 5/2, pak jsou to právě ženy, které se přiklonily, z hlediska intenzity výroku, k tomuto názoru naprosto jednoznačně. Jinak řečeno: ženy pocítují nutnost svého podílu na rozpočtu, ale i hodnotu finanční nezávislosti, kterou přináší ženin podíl na rozpočtu rodiny. Máme na mysli vliv placené práce na faktickou sociální pozici ženy v rodině a v partnerském vztahu, který přesahuje jednoduchý rámec finančních vazeb.

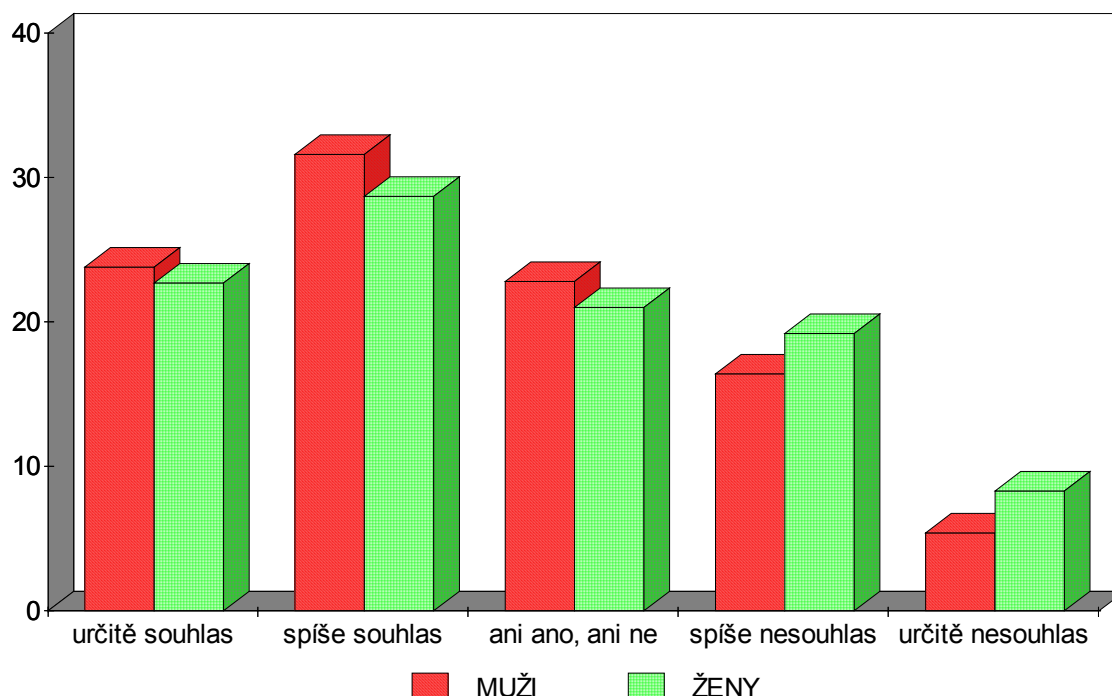
Graf č. 5/2 “Měli by do rodinného rozpočtu přispívat muž i žena?” dle genderu (v %)

Je zajímavé srovnat tuto intenzitu souhlasu (tj. výrok "určitě souhlasím") v rámci sledovaných zemí. Přibližně stejnou míru (tj. více než 50% respondentů v souboru) najdeme jen v některých postkomunistických zemích: Bulharsko (77,2%), bývalé východní Německo (50,4%), Maďarsko (47,1%). Nejslabší souhlas (méně než 10%) jsme shledali v Holandsku (4,6%) a na Novém Zélandu (9,4%). Národní odchylky jsou značné. Nelze např. odkázat na souvislost s postkomunistickým vývojem, protože např. v Polsku určitě souhlasí jen 13,8% a v Rusku 27,3%.

S navazujícím výrokem "muž má vydělávat peníze a žena se starat o domácnost a rodinu" souhlasilo celkově v souboru 55,4% mužů a 51,4% žen. Intenzita souhlasu nebyla ovšem tak silná jako u předcházejícího výroku. Česká populace je tu, tak řečeno, přichycena u rozporuplného tvrzení. Zdá se, že část populace (jak mužů, tak žen) by byla tolerantní k patriarchálnímu vzorci (muž v práci, žena doma), pokud by to reálně šlo. S tímto modelem nesouhlasí jen 22% mužů a 28% žen. (viz graf č. 5/3)

Graf č. 5/3 "Má muž vydělávat a žena se starat o domácnost?" dle genderu (v %).

Významnou roli hraje vzdělání. Čím vyšší vzdělání, tím klesá touha po patriarchálním modelu, jak u mužů, tak u žen ($R=0,236$).

Silněji pociťují potřebu potvrdit tento výrok opět Maďarsko (37,9%), Bulharsko (38,3%) a Rusko (29,5%). Ostatní země, bez rozdílu ekonomického či kulturního kontextu, spíše nesouhlasí. Celkově působí "zbytek světa" ve svých výrocích skutečně konzistentěji než Česká republika.

Schizma výpovědí českého souboru nevyplyvá z metodických problémů či nepochopení otázky. Lze se domnívat, že se ve vědomí české populace střetávají dva proudy:

1. "starotradice" - muž vydělává a žena se stará o domácnost
2. "novotradice" - oba vydělávají, žena se stará domácnost, muž jí pomáhá, podle toho, jak se uvnitř v rodině sami dohodnou.

Životní podmínky a možnosti rodin vůbec si klást otázku "zda má žena zůstat doma", celkově reálně vypovídají, který proud převažuje. Jen nepatrné procento žen má možnost rozhodnout svobodně, zda půjdou pracovat nebo zůstanou v domácnosti. Návrat k tradičnímu uspořádání rolí je po 50 letech značně nereálný. Avšak vzhledem k neuspokojivému výsledku současného modelu, který sebou nese zatím neřešenou dvojí zátěž zaměstnané ženy, **propadá česká populace nostalgii tradičního modelu.**

Více se reality dotkla další otázka "**kdo vydělává více peněz?**". Více než 77% dotázaných uvádí, že je to muž (ať už muž vydělává mnohem více či jen trochu více

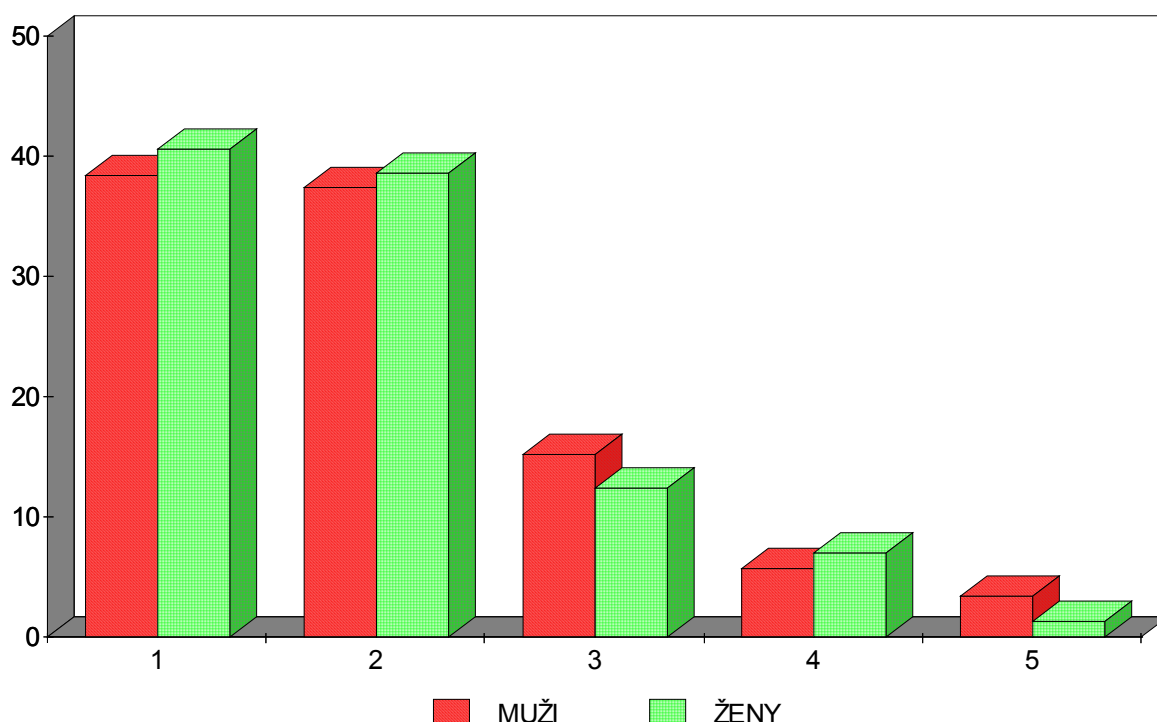
než žena - viz graf č. 5/4). Přesto, že muži vydělávají obvykle více než ženy, nejsou výhradními rozhodovateli o redistribuci příjmů v rodině. Největší podíl respondentů (více než 40%) uvedl, že všechny peníze dají dohromady a každý si pak bere, kolik potřebuje. Zhruba každý sedmý vybral variantu, podle níž je část peněz dána dohromady a část si každý z partnerů ponechá. Varianta, že se všemi penězi hospodaří dotázaný/á a partnerovi/partnerce dává jeho/její díl, byla vybrána 5% mužů a 8,7% žen; možnost, že se všemi penězi hospodaří partner a dává dotázanému jeho díl, zvolilo 9,6% mužů a 3,5% žen; zcela ojediněle byla vybrána varianta, že každý si ponechá své peníze (1,8% dotázaných) - viz graf č 5/5.

Z uvedených dat je patrné, že i když muži vydělávají více než ženy, o využití peněz nejčastěji rozhodují oba partneři (v oblasti finanční převládá v rodinných vztazích partnerský model). Pokud však o jejich užití rozhoduje jen jeden z partnerů, je to spíše žena než muž.

Významně častěji než v ČR uvádějí, že muž vydělává mnohem více, jen v těchto západních a východních zemích: v Austrálii, v Maďarsku, v Norsku, ve Švédsku, na Novém Zélandu, v Kanadě, v Japonsku a ve Španělsku.

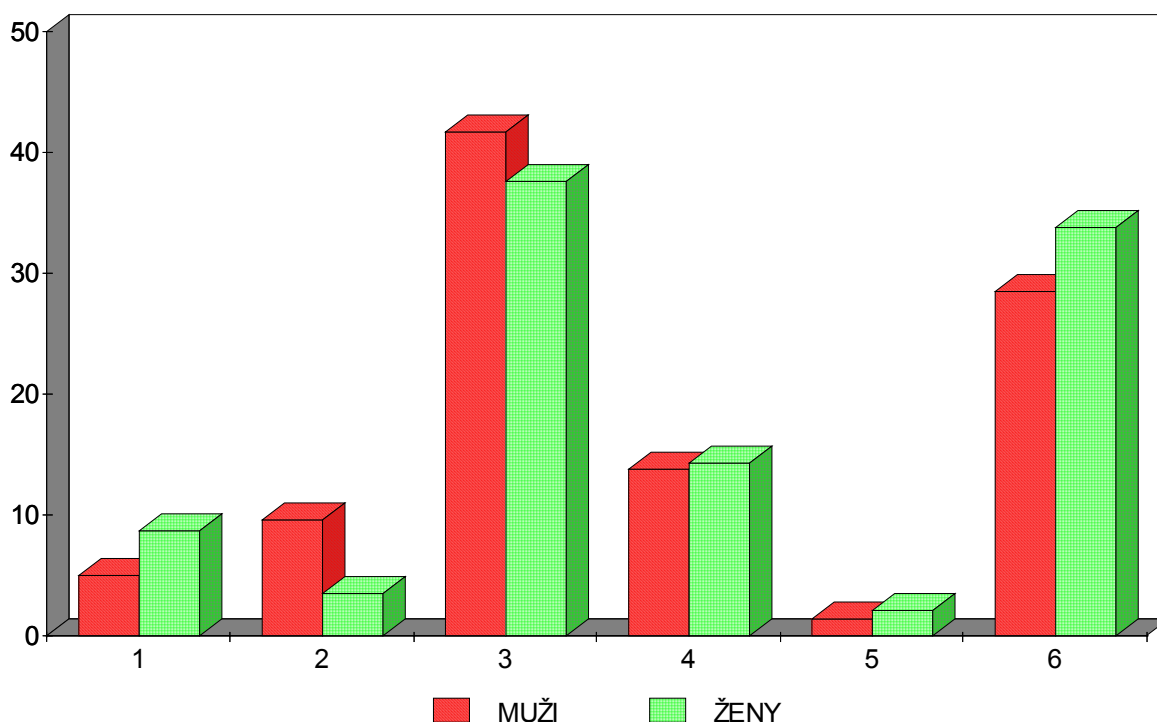
Dávat peníze dohromady a každý si bere kolik potřebuje to je převažující model nejen v ČR, ale s výjimkou Japonska a Filipín ve všech sledovaných zemích.

Graf č. 5/4 “Kdo vydělává více peněz?” dle genderu (v %)

- Muž vydělává mnohem více** 1
- Muž vydělává trochu více** 2
- Vyděláváme zhruba stejně** 3
- Žena vydělává trochu více** 4
- Žena vydělává mnohem více** 5

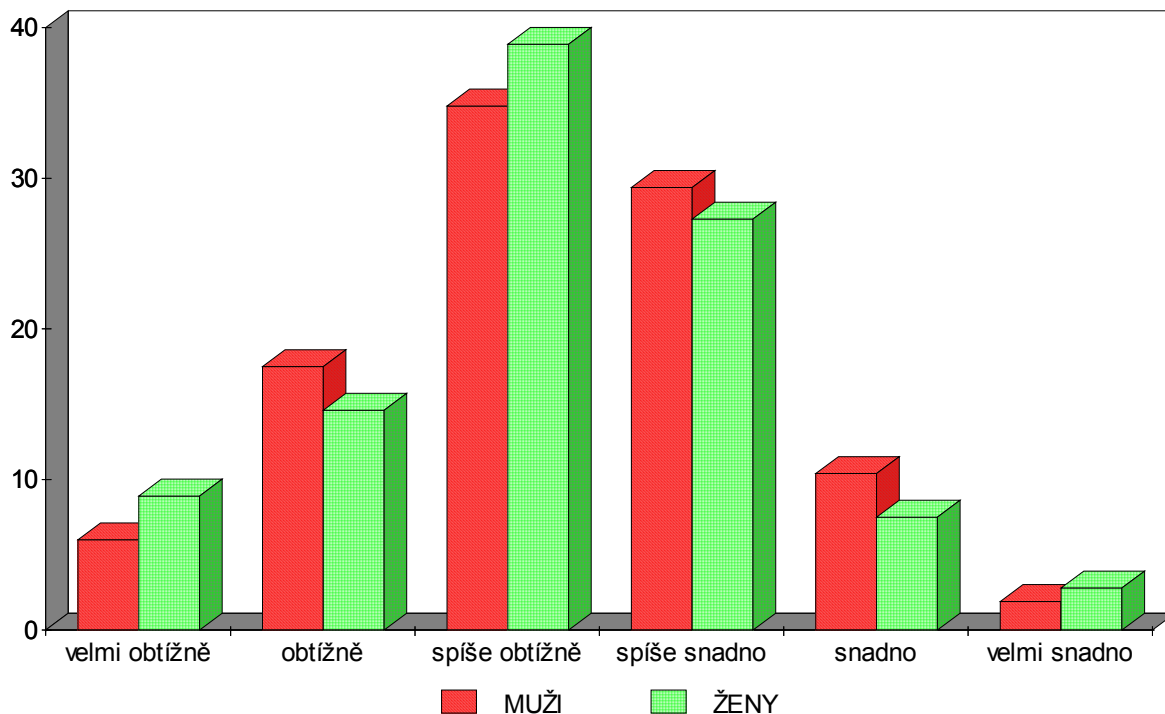
Graf č. 5/5 “Jak rozhodujete o penězích?” dle genderu (v %)

- Se všemi penězi hospodařím já a partnerovi dávám jeho díl** 1
- Se všemi penězi hospodaří partner a dává mi můj díl** 2
- Peníze dáváme dohromady a každý si bereme kolik potřebujeme** 3
- Část peněz dáváme dohromady a část si každý ponechá** 4
- Každý si ponechá své peníze** 5
- Nejsem ženat (vdána) ani nežiji s partnerem** 6

Jak ve skutečnosti vychází dotazování s příjmem, který se sejde měsíčně v rodině jsme sledovali doplňující otázkou. Graf č. 5/6 názorně ukazuje, že je více těch, kteří uvádějí “obtížnost” (60%) než těch, kteří uvádějí “snadnost” (40%).

Graf č. 5/6 “**Jak vycházíte s čistým měsíčním příjmem rodiny dle genderu?**” (v %)

Neshledali jsme významnou statistickou závislost ani dle věku, vzdělání či dokonce počtu dětí. Obtížně vycházejí s příjmem i některé bezdětné rodiny.

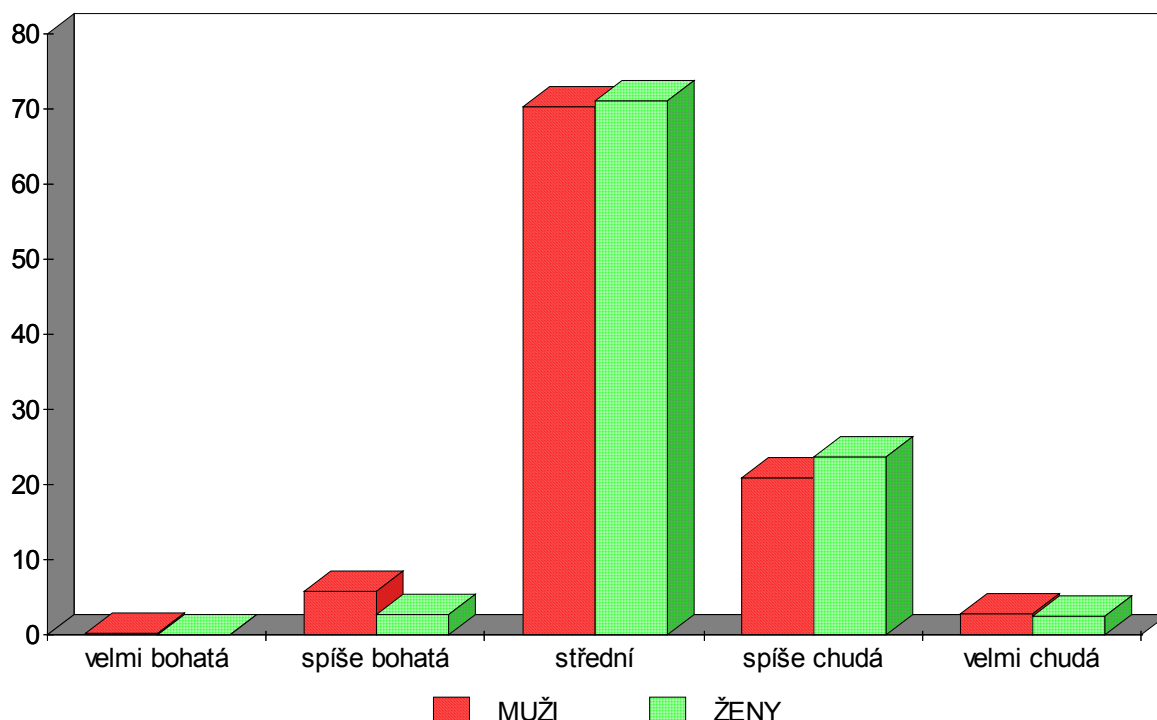
Odhad majetku celkově potvrzuje, že dotazovaní byli významně kapitálově diferencováni - viz. tab.č. 5/1.

Tabulka č. 5/1 **Odhad hodnoty majetku v % (celý soubor)**

Kategorie odhadu majetku	v %
méně než 50 tisíc Kč	4,5
51 - 99 tisíc Kč	8,6
100 - 199 tisíc Kč	9,4
200 - 299 tisíc Kč	9,9
300 - 399 tisíc Kč	9,8
400 - 499 tisíc Kč	12,0
500 - 999 tisíc Kč	24,3
1 - 2 miliony Kč	14,6
Více než 2 mil. Kč	7,1

Z hlediska úrovně majetku, nemovitostí či úspor se většina mužů a žen zařadila do středního majetkového pásma - 70%. Za velmi bohatou pokládali svou rodinu jen dva muži v souboru. Za velmi chudou jen celkem 27 respondentů (viz graf č. 5/7).

Graf č. 5/7 **Jak hodnotíte svou rodinu z hlediska majetku? (v %)**

Poslední otázkou týkající se finančního pokrytí rodinných potřeb byla otázka, která sondažovala **životní úroveň rodiny** respondentů. Celkově jen 2,2% respondentů pokládá životní úroveň rodiny za velmi špatnou. Nejvíce se dotazovaní kloní k názoru, že životní úroveň rodiny je spíše dobrá (66,6%). Jako velmi dobrou ji vidí 4,9% dotázaných, spíše špatnou pak 26,3% dotázaných. Nejistili jsme žádné významné rozdíly podle pohlaví, ale soubor se diferencoval např. dle věku a vzdělání či ekonomického postavení. Respondenti nad 60 let významně častěji hodnotí životní úroveň jako spíše špatnou. Totéž činí i lidé se základním vzděláním a vyučením.

Shrnutí

Význam peněz, výtěžku, majetku či rodinného příjmu pro českou rodinu nebývá stoupl. Finance prostupují individuální či rodinné životy lidí bez rozdílu pohlaví. Je jimi utvářen sociální status i nová sociální diference české společnosti. **Mají však peníze vliv i na gender role v rodině?** Nepochybně ano, zbývá však interpretovat, zda posilují či oslabují partnerské vztahy v rodině, zda otvírají nový typ mužské dominance, zda vedou k návratu žen do domácnosti či ještě více než do roku 1989 zatěžují českou zaměstnanou ženu dvojitým břemenem.

Nemáme zatím zcela úplnou mozaiku dat a poznatků, abychom mohli vyčerpávajícím způsobem zodpovědět výše naznačené otázky. Proto raději hovoříme o naznačených tendencích než reálných trendech. Navíc dynamika transformačních procesů mnohé ještě významně ovlivní. Můžeme proto v budoucnu očekávat i další vývoj či významné posuny ve sféře "gender a příjem". Z našich dosavadních výsledků jsou nejzávažnější následující zjištění:

a/ Muži i ženy pokládají za samozřejmé, že do rodinného rozpočtu přispívá žena svým vlastním příjmem.

b/ Charakter příjmu žen nemá v rodině funkci doplňkového příjmu, ale v naprosté většině českých rodin je žena spoluživitelkou.

c/ Ve více než polovině českých rodin rozhodují o rodinném rozpočtu muž i žena společně.

d/ V pracovní sféře dominují muži, proto mají vyšší příjem v porovnání s ženami. Průměrný roční příjem ženské pracující populace je o 30% nižší než populace mužské.

e/ Více než 50% mužů i žen v souboru propadá nostalgii po tradičním uspořádání gender rolí v rodině.

f/ Větší zátěž ženy v rodině nevyplývá přímo z faktu, že její přínos (finanční) je o něco nižší než partnera. Spíše se očekává, že jeden z rodičů bude mít práci, kterou lze kombinovat s rodinnými povinnostmi. Asymetrie dělby práce v rodině a při výchově dětí jednostranně více postihuje ženy. Komplementarita rolí v rodině je výhodná z hlediska strategie rodiny, nicméně individuálně je jednostranně výhodnější pro muže.

g/ V současné fázi sociální transformace ovlivňují případné nové řešení gender rolí v rodině více životní podmínky a obtíže při udržování životního standardu rodin než svobodná volba.

h/ Nové formy postojů a chování k fungování peněz v rodině se odehrávají zatím pouze okrajově, v nízkopočetných sociálních skupinách.

i/ Sociální jevy, jako například nezaměstnanost či několikanásobně vyšší příjem ženy či fakt, že dcera sekretářka si vydělá dvakrát tolik, co otec učitel, těžko zachytí široce pojatý výzkum jako byl MODUL FAMILY. Nicméně právě zde je model gender rolí v české společnosti vystaven změnám nejvíce.

6. DĚLBA PRÁCE V DOMÁCNOSTI

Současná dělba domácích prací v české rodině zůstává poněkud skryta zrakům veřejnosti. Mlčky se předpokládá, že tíha každodenní zodpovědnosti za chod domácnosti leží zejména na ženách. Jak velký podíl domácích prací vykonávají muži neznáme. Výzkum zaměřil svou pozornost na několik vybraných domácích činností: **praní prádla, provádění běžné údržby domácnosti, péče o nemocné, nakupování a rozhodování v tom, co bude k jídlu.** Poslední jmenovaná činnost "rozhodování, co bude k jídlu", působí v českém prostředí poněkud exoticky.

Kulturnímu posunu ve stravovacích zvyklostech české rodiny by lépe odpovídala činnost "kdo vaří".

Jak se ve skutečnosti muži i ženy v rodině chovají, jak vypadá reálná dělba práce, vypovídá přehledně tabulka č. 6/1.

Jak situaci vidí muži

Podle mužů, perou v jejich domácnosti, v 93% ženy, ale to je také jediná činnost, na které se podílí jen 7% mužů. Více než 38% provádí samo běžnou údržbu v domácnosti (v jedné čtvrtině domácností se muž podílí na této činnosti). Společně se ženou pečují o nemocného člena rodiny v 38%, stejný podíl mužů uvádí i spolurozhodování o tom, co bude k jídlu. Jsou muži, kteří plně obstarávají běžné nákupy (6%) nebo se na nich spolupodílí (34,5%).

Jak situaci vidí ženy

Nejméně se s muži shodují v otázce běžné údržby domácnosti. Téměř polovina žen má za to, že to dělají vždycky pouze ony. Rozdílná optika na to, co kdo dělá, se projevila i u dalších činností: "nákupy", "péče o nemocného" nebo "rozhodování o jídle". Ženy uvádějí významně méně často, že se na těchto činnostech podílejí jejich partneři (manželé).

Tabulka č.6/1 **Dělba práce v domácnosti dle genderu v %**

		Varianta					
druh práce	pohlaví	1	2	3	4	5	6
1. Vždy žena							
2. Obvykle žena							
3. Oba zhruba stejně nebo společně							
4. Obvykle muž							
5. Vždy muž							
6. Dělá to třetí osoba							
praní prádla	muži	65,4	26,4	6,6	0,8	0,6	0,6
	ženy	70,7	24,3	3,0	0,6	0,6	0,8
běžná údržba	muži	10,8	23,9	25,5	19,0	19,2	1,9
	ženy	26,8	22,7	20,7	17,7	9,7	2,5
péče o nemocného člena rodiny	muži	21,8	38,8	37,7	0,0	0,6	1,1
	ženy	34,7	31,9	31,4	0,3	0,3	1,4
běžné nákupy	muži	22,1	36,7	34,5	4,4	1,4	0,8
	ženy	36,8	33,5	23,0	4,2	1,4	1,1
co bude k jídlu	muži	21,5	34,4	38,3	3,0	1,7	1,1
	ženy	31,8	31,8	31,2	3,6	1,1	0,6

Rozdílnost pohledu je dána dělbou rolí uvnitř rodiny. Zodpovědnost nese výlučně žena, je tedy pod větším sociálním tlakem. Nevnímá pak pomoc muže v domácnosti

jako "rovnocennou" tj. srovnatelnou s tím, co vyplývá z dělby rolí pro ni. Ta nastává teprve tehdy, kdy partner převezme bezesbytku určitou domácí činnost (práci) - například péči o auto nebo dopravu dětí do školky či školy. Tedy činnosti, které v českém prostředí často vykonávají právě muži.

Jak situaci vidí v jiných zemích

Na praní prádla v domácnosti se podílí významně více mužů (tj. více než 10% v souboru) jen v USA, ve V. Británii, v Kanadě, na Filipínách a v Irsku. Ženy v České republice jsou naprostou raritou, co do podílu na údržbě domácností. Rozdíly jsou extrémní, protože podíl žen na této činnosti kolísá u ostatních srovnávaných zemích okolo 3%(!), pro srovnání ČR - ženy = 49%! Také na péči o nemocného se v různých zemích více zapojují muži - např. ve Španělsku, na N. Zélandu, ve Slovinsku, v Bulharsku, na Filipínách či v Irsku.

Celkově však dělba práce v domácnosti v různých zemích velmi kolísá. Například se hodně liší Japonsko svým příklonem k tradiční roli ženy nebo naopak Skandinávie příklonem k partnerské dělbě práce.

V českém souboru jsme zaznamenali vliv některých demografických proměnných. Starší věkové kategorie volí spíše tradiční model (vše žena). Čím vyšší vzdělání mají muž nebo žena, tím častěji se na domácích pracích podílí také muž.

Shrnutí

Jak ukazují výsledky, současná dělba prací uvnitř rodiny se blíží spíše k tradičnímu modelu, než k modelu moderní domácnosti založené na stejném podílu vložené práce, ženou i mužem, která je doplněna rozvinutými službami pro domácnost i rodinu. Muži jsou do prací v rodině vtaženi méně, nenesou odpovědnost za každodenní chod rodiny. **Česká rodina se tak ocitá někde napůl cesty mezi tradičně orientovaným modelem a změnou gender rolí, kterou by ženy pocítily jako významnou.** Nepřekvapí proto, že se muži a ženy tak často sociálně odlišují v optice pohledu na řadu jevů naší společnosti, že vnímají diametrálně odlišně i mnoho oblastí sociálního života. Citlivost žen na genderovou rovnost se utváří zejména v soukromé sféře - v rodině a v partnerských vztazích.

7. ROLE SEXUALITY

Sexualita v různých dimenzích či souvislostech patří do sociálního světa. Ne, že bychom vážně o této premise pochybovali. Chceme jen upozornit na situaci, že v České republice žili lidé padesát let ve světě tabuizovaných témat a problémů, které jakkoli souvisely s rolí sexuality v životě lidí. Sexualitě byl rovněž upírán sociální význam, což v praxi znamenalo, že problémy s ní související nebyly definovány jako sociální jevy, ale nejčastěji byly vytlačovány do sféry lidské patologie.

Otázky výzkumu v rámci FAMILY MODULE byly orientovány i jako sonda do oblastí některých sociálních vztahů, které souvisejí se sexualitou. Měli jsme proto možnost sledovat:

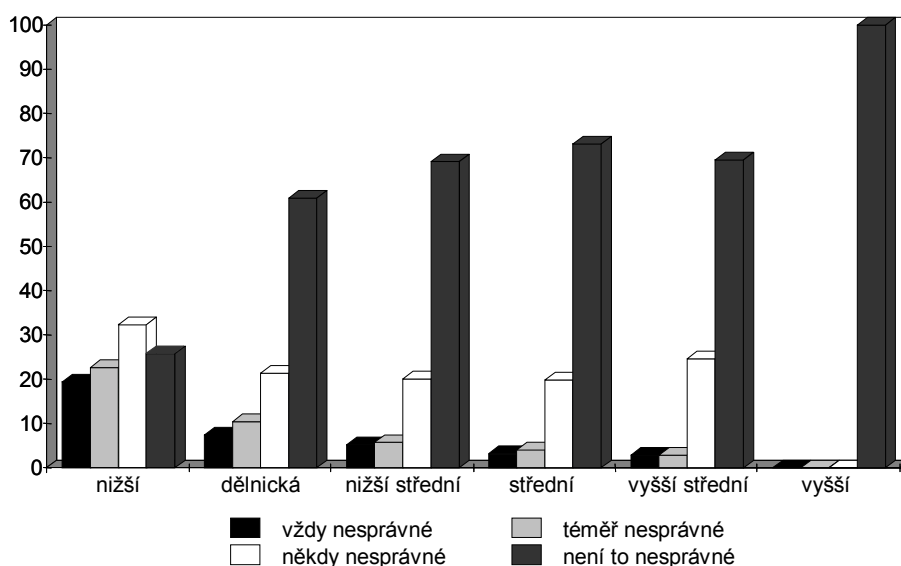
- postoj k sexuálnímu styku před svatbou
- postoj k sexuálnímu styku s nezletilcem mladším 16 let
- postoj k mimomanželskému sexu
- postoj k sexuálnímu aktu dospělých osob stejného pohlaví
- frekvenci sexuálního obtěžování

V tomto směru se nelze vzdát zaměření na ženskou a mužskou optiku, protože gender rozdíly nacházíme i v této rovině lidských životů.

Předmanželské sexuální soužití

Muži i ženy projevují vysokou míru tolerance v otázce zda je správné či nesprávné, **mají-li lidé sexuální styk před svatbou**. Za nesprávné to považuje jen 11% všech dotázaných, 20% soudí, že je to někdy nesprávné, a většina souboru tj. 68% míní, že mít sexuální styk před svatbou není vůbec nesprávné. Tyto postoje jen odrážejí skutečnost, že předmanželský styk není pro českou populaci již dlouho žádné tabu. Spíše se veřejně problematizuje sexuální nezkušenost, pokud mladý pár nežije sexuálně již před sňatkem. Tento přístup k předmanželskému sexuálnímu styku je stejný jak u mužů, tak u žen. Za nesprávný postoj k sexu pokládají předmanželskou sexuální zkušenost častěji zejména ženy nad 60 let a lidé se základním vzděláním. Větší zdrženlivost deklarují i rozvedení(né). Významně statisticky souvisí názor na předmanželský sex s vlastním sebezařazením dle sociální pozice (graf č. 7/1).

Graf č. 7/1 Postoj k předmanželskému sexu a sociální pozice (celý soubor v %)

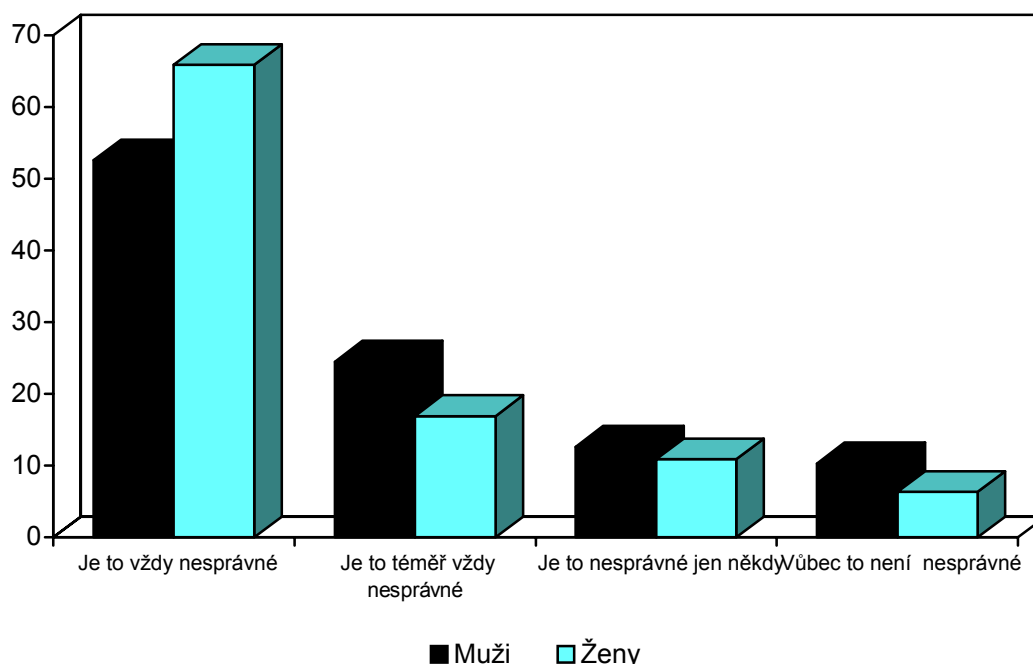

Těmito liberálními postoji se ČR odlišuje od řady zemí, kde se pokládá sexuální soužití před svatbou za špatné: Filipíny (59,6%), Irsko (31,8%), Japonsko (17,9%), ale i od našich sousedů: Polsko

(16,0%), Maďarsko (18,1%). Míra tolerance v ČR se přibližuje skandinávským zemím nebo Německu.

Rozdílné postoje, které jsou ovšem naopak velmi netolerantní, mají dotazovaní **k sexu, pokud jde o nezletilce mladší 16 let**. V takovém případě se zahájením sexuálního života nesouhlasí 83% žen a 77% mužů. Významné rozdíly mezi názory mužů a žen jsou i v podílu těch, kteří sex nezletilců nepokládají za nic nesprávného - graf č. 7/2

Graf č. 7/2 **Názor na sex nezletilých dětí mladších 16 let dle genderu (v %)**

V celém souboru 22 komparovaných zemí mají k této otázce liberálnější postoj jen v Německu (oba německé podsoubory) a ve Švédsku.

Postoj mužské populace k sexu je vůbec značně liberálnější než postoj žen, což se ještě více projevilo v odpovědích na otázku týkající se **manželské nevěry** - graf č.7/3

Graf č. 7/3 **Manželství a nevěra dle genderu (v %)**

Významná je i podskupina téměř 10% mužů a 9% žen, kteří zcela tolerují mimomanželský sex. Ostatní dotazovaní mají za to, že je to buď někdy nebo téměř vždy nesprávné chování.

Když porovnáme ČR s ostatními zeměmi, docházíme k překvapujícímu zjištění, že jinde jsou mnohem konzervativnější. A to i v zemích, které se navzájem liší kulturou či náboženstvím jako jsou USA (73,7% odmítá tolerovat mimomanželský sexuální styk), Irsko (proti je 76%), ale i Maďarsko (proti je 61%), Polsko (proti je 69%) nebo Holandsko (proti je 61%). Nejbližší je nám Rusko (zcela proti 31,6%) a Německo (západní část 48,2% proti). Mezi tyto dvě země se řadíme, a patříme tak skutečně k nejtolerantnějším národům vůbec.

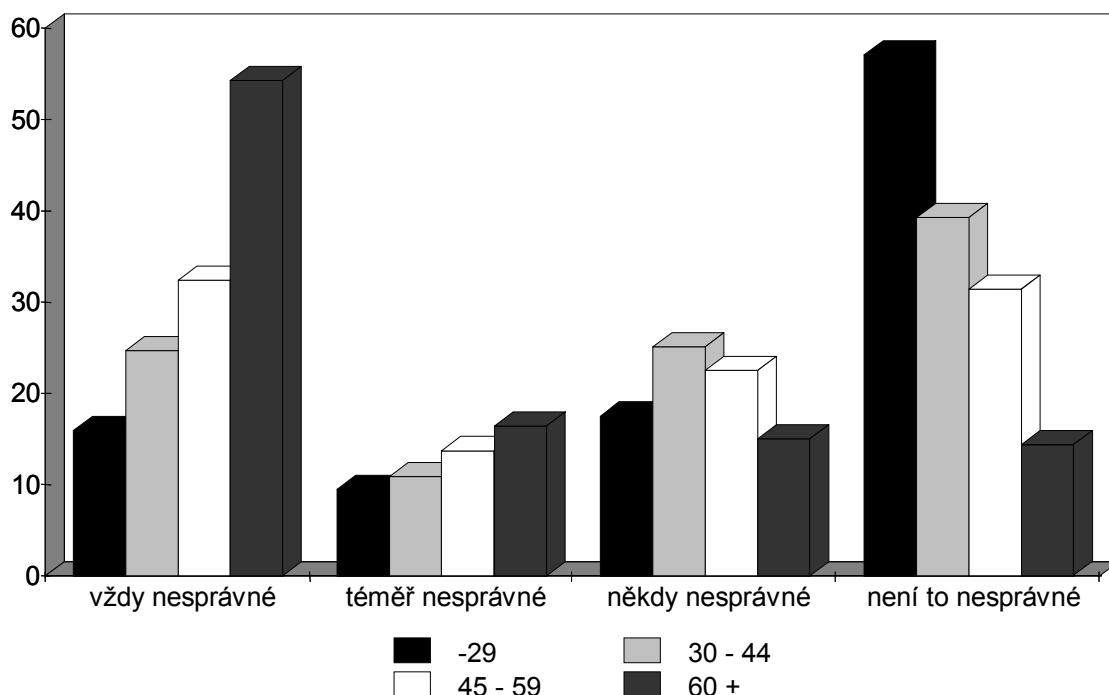
Názory na homosexualitu

V názoru na sexuální styk dospělých osob stejného pohlaví se od sebe neodlišují muži a ženy, ale celý soubor se dělí zhruba do tří názorových skupin: 39% nepokládá homosexuální styk dospělých osob za nesprávný, 32% projevuje menší či větší výhrady a 29% pokládá homosexuální styk dospělých osob za vždy nesprávný.

Z tohoto rozložení četností je zřejmé, že názor či postoje k homosexuální menšině si většinová populace teprve utváří a bude záležet na mnoha okolnostech, zda se přikloní k liberálnějšímu postoji.

Nejvýraznější statistickou souvislost jsme našli dle věku dotázaných ($R=0,36$). Čím vyšší věk, tím významně klesá tolerance k homosexualitě (viz graf č. 7/4)

Graf č. 7/4 Tolerance homosexuálního styku a věk (v %)

Postoje k homosexuálním vztahům byly v souboru determinovány také vzděláním, typem lokality v níž respondent bydlí a náboženskou orientací. Největší podíl tolerantních jsme shledali u lidí mladých, vysokoškolsky vzdělaných, bez náboženského vyznání, z velkých městských sídel - bez rozdílu pohlaví.

Ve 20 komparovaných zemích je však tolerance k homosexuálnímu styku ještě mnohem nižší než v České republice. V průměru 50-70% respondentů jej striktně odmítá. Vysokou míru tolerance jsme shledali jen v Holandsku (odmítá 17%), takže ČR je druhou zemí nejtolerantnější, ze všech sledovaných.

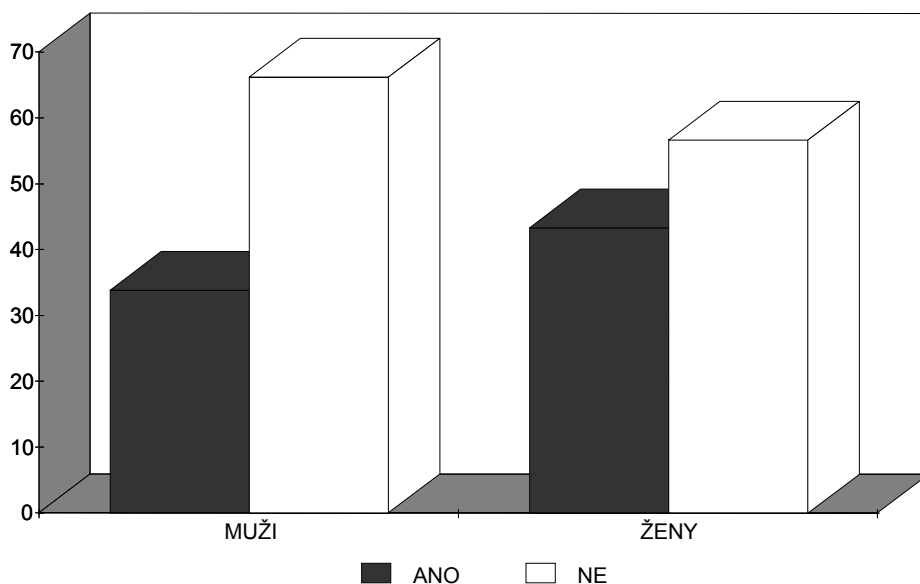
Sexuální obtěžování

V zaměstnání se někdy lidé stávají cílem pokusů o navázání nechtěných sexuálních styků, musí vyslechnout různé návrhy svých spolupracovníků či nadřízených nebo nechtěné diskuse o sexu, aniž by o to stáli. Součástí takových pokusů bývá i fyzický kontakt, jindy jsou omezeny jen na sexuální konverzaci. Otázka zněla: "Přihodilo se Vám někdy něco takového?"

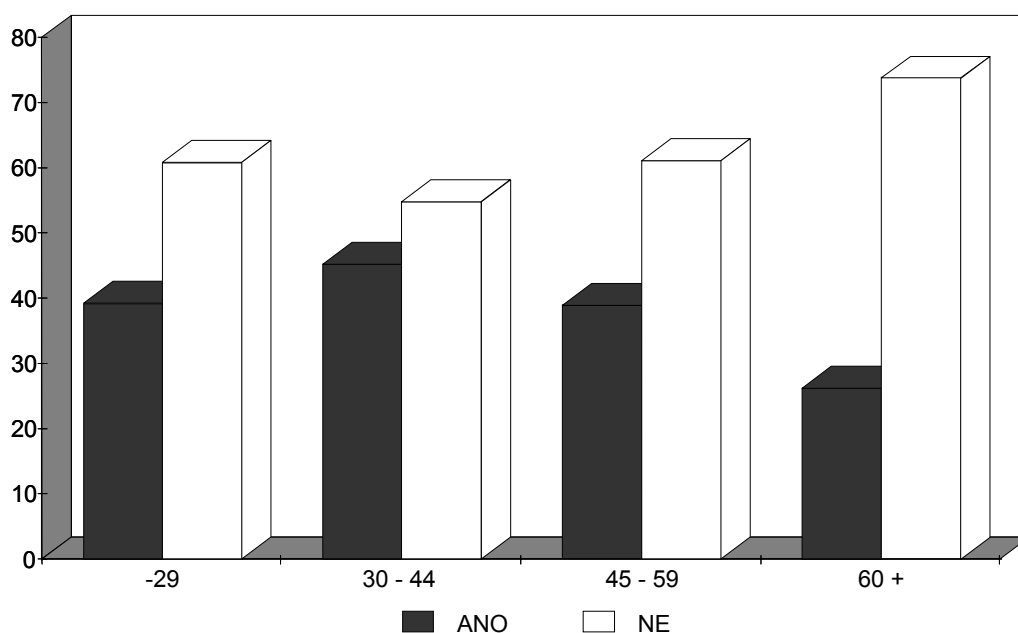
Na tuto otázku odpovídá překvapivě 34% mužů "ano, mně se to přihodilo". Ženy přiznávají tuto zkušenost ve 43%. Česká varianta "harassmentu" má tedy mužskou i ženskou podobu a doposud u nás nepředstavuje tak palčivý problém, jak to vidíme např. v některých západních zemích.

Jak je patrné z následujících grafů č. 7/5 a č. 7/6, četnost výskytu významně souvisí s věkem a méně již s genderem.

Graf č. 7/5 Zážitek sexuálního obtěžování podle genderu (v %)

Graf č. 7/6 Zážitek sexuálního obtěžování podle věku (v %)

Sexuální obtěžování v práci je kulturně a sociálně podmíněnou záležitostí. Což potvrdily i velice kolísavé četnosti, které uvádějí komparované země. Co někde někomu připadá jako přirozený zájem o druhé pohlaví, může v jiném kulturním či politickém kontextu být zločinem.

Celkově lze však soudit, že většina zemí má, narozdíl od České republiky, déletrvající zkušenost s definicí a diskuzí kolem tohoto pojmu. Proto se lze obávat spíše snížené citlivosti na tento problém v České republice u obou pohlaví bez rozdílu. Sexuální obtěžování může být nejen tolerováno, ale v některých pracovních

skupinách dokonce akceptováno, jako zpestření pracovní nudy. Rezidua socialistického vývoje pracovních vztahů mají dlouhodobou setrvačnost. Sexuální obtěžování je natolik spjato s danou kulturní či jinou societou, že nelze závazné normy či příkazy z jiného prostředí k nám jednoduše aplikovat. Snížená citlivost na tento problém poukazuje rovněž na snížený práh vlastní sebeúcty a důstojnosti českých žen, kdy dominance mužů se často odráží v rádoby neškodném vtípkování o ženách a současně na vysoký stupeň obav žen z nařčení, že nemají smysl pro humor, což (v českém prostředí) jedince značně společensky deklasuje.

Shrnutí

Jak ukázala analýza, i v postojích mužů a žen hraje významnou úlohu sociální diference. To znamená, že řada postojů k různým oblastem lidské sexuality je i v České republice sociálně, kulturně či tradičně podmíněna. Akceptace moderního pojetí otázek lidské sexuality je navíc podmíněna časem. Reflexe moderních principů je schopna spíše začínající generace, než generace, jejíž zkušenosti vyplývají z odlišného sociálního života. Ve srovnání s jinými zeměmi však muži i ženy prokázali poměrně vysoký stupeň liberálních názorů a postojů. V mnohém usnadnil orientaci české populace rovněž tradičně slabý vliv církve v české společnosti. Výzkum, ale také prokázal, že citlivost české populace na různé okolnosti sexuálního života není nijak výrazná, spíše naopak.

8. MANŽELSKÉ VZTAHY

Manželství si v české společnosti na jedné straně vždy udržovalo vysoký status, na straně druhé však jeho "životnost", od roku 1945 nesmírně poklesla. Status manželství byl do roku 1989 tak významný, že teprve fakt, že muži či ženy jsou ve svazku manželském nebo prošli manželským vztahem je legitimizoval ve společnosti. Nicméně vážnost a závaznost sňatku byla a je velice slabá. **Odklad** sňatků, který dnes demografové signalizují **může tedy znamenat i odklon** od tradičního manželského soužití, které stejně mnohdy bylo ve skutečnosti jen "sociálním folklórem". K faktickému soužití párů, tak jak dnes dochází v různých zemích, u nás může dojít také.

Ekonomické změny, podmínky trhu práce, ale i sociální souvislosti jako jsou bydlení, sociální mobilita, orientace lidí na práci a kariéru, zajištění životní úrovně dle vlastních představ - to všechno jsou faktory, které vstup do manželství komplikují. Jenže to jsou trendy, které se v České republice teprve spouští, **model moderního manželského soužití česká společnost zatím nemá**. Pokud za něj ovšem nepovažujeme "hybrid" současné rodinné formy s komplementárními mužskými i ženskými rolami, ze kterých pro ženu vyplývá asymetrická dělba práce. Pokud však česká společnost dokáže transformovat ekonomické a sociální struktury tak, aby byly shodné s moderním civilizačním trendem, ovlivní to i manželské chování či struktury rodinného soužití. Změní se však nejen struktury, ale i chování lidí v páru a postoj muže i ženy k dítěti. Struktura manželského soužití u nás není svázána s církevními či tradičními zákazy, což možná ještě více urychlí partnerské

změny v české rodině. To, že ve veřejném mínění existuje představa stabilního modelu rodiny, který je založen na manželském svazku stvrzeném státem, příliš mnoho nevyovídá. O budoucí formě rodinného soužití rozhodnou generace, které mají dnes méně než 18 let.

Výzkum Family Module sledoval postoje lidí k více okolnostem manželského života. Jeho výsledky se pochopitelně týkají lidí nad 18 let.

Manželství a jeho funkce

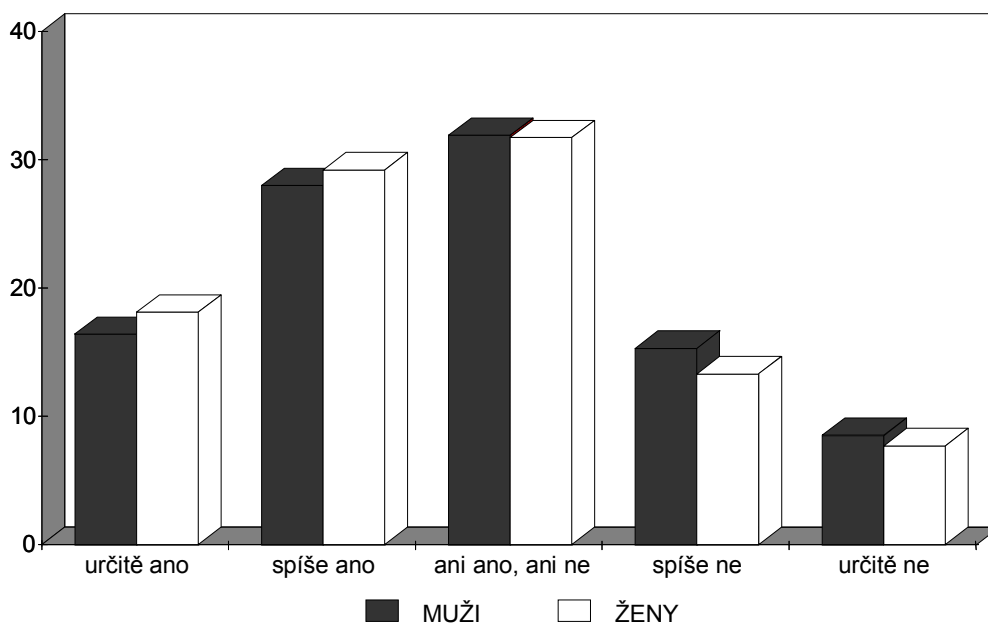
Výše uvedená problematika byla výzkumem sledována pomocí baterie 9 výroků, k nimž měli respondenti zaujmout svůj postoj. K dispozici měli 5-stupňovou škálu, která vyjadřovala míru souhlasu či nesouhlasu s daným výrokem.

A. Obecně vzato jsou ženatí muži a vdané ženy spokojenější než svobodní a svobodné

Větší míru souhlasu projevily ženy, ale rozdíly jsou malé. Zvlášť překvapuje podíl svobodných mužů a žen, které rovněž souhlasí (celkem 26% z nich). Celková míra nesouhlasu činí u mužů 24%; u žen 21%. Spíše je zajímavá neutrální středová pozice, ke které se uchýlila jedna třetina souboru. Více v grafu č. 8/1.

I tak se Česká republika pohybuje mírně nad průměrem souboru 22 sledovaných zemí. Silnou vazbu mezi spokojeností a manželstvím cítí lidé pouze v Bulharsku (45,6%), v Maďarsku (34,7%), v Rusku (18,8%) a v Japonsku (22,0%). V ostatních zemích jsou k této vazbě spíše skeptičtější.

Graf č. 8/1 Manželství a spokojenost dle genderu (v %)

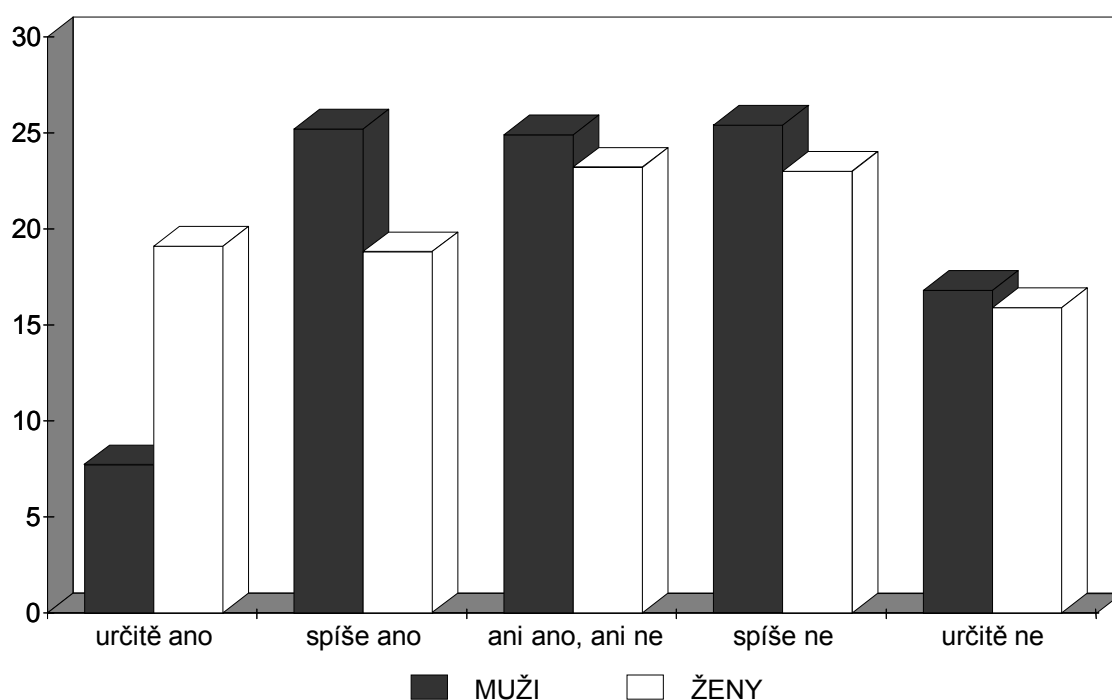
B. Hlavní výhodou je finanční jistota

U tohoto výroku souhlas českého muže či ženy velmi klesá. Jen 33% mužů a 38% žen souhlasí. Naopak 42% mužů a 39% žen nesouhlasí. Soubor žen i mužů se tak polarizuje (graf č. 8/2). Finanční jistotu v manželství neshledávají ani svobodné ani rozvedené. Rovněž skepse u mladých lidí v souboru je dost značná.

Silný souhlas s tím výrokiem odštěpil postkomunistické země od zbytku souboru - nadprůměrně hodnotí manželství jako finanční jistotu právě Bulharsko (24,6%), Maďarsko (27,6%), Německo - východní část (16,4%) a Rusko (15,9%). Průměr ostatních zemí se pohybuje tak kolem 3-4%.

Je pochopitelné, že lidé hodnotí zejména zkušenost, kterou v socialistickém režimu získali. Manželství a rodina byly preferovány před svobodným stavem: daňovou politikou, bytovou politikou i sociální politikou.

Graf č. 8/2 Manželství a finanční jistota dle genderu (v %)

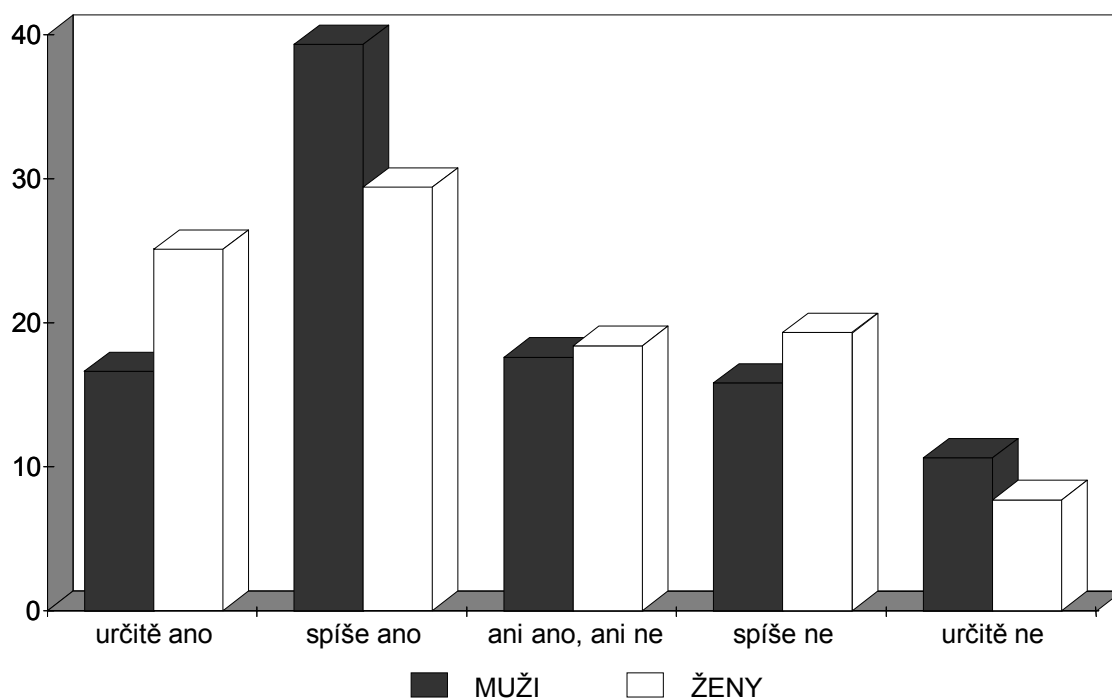
C. Hlavním důvodem uzavírání sňatků je mít děti

V tomto směru se názory dle genderu velmi sblíží (graf č. 8/3). Muži i ženy - zvláště ti ženatí a vdané s dětmi absolutně souhlasí. Naopak nesouhlasí muži a ženy svobodní(é) a bezdětní(é).

Opět shledáváme i zde postkomunistický syndrom, který vede bývalé země sovětského bloku k jisté glorifikaci manželství. S výjimkou Izraele, jsou ostatní země k tomuto důvodu skeptické.

I u nás se od tohoto modelu odklánějí mladí, svobodní, bezdětní s vyššími příjmy bez rozdílu pohlaví.

Graf č. 8/3 Děti jako důvod uzavírání sňatků dle genderu (v %)

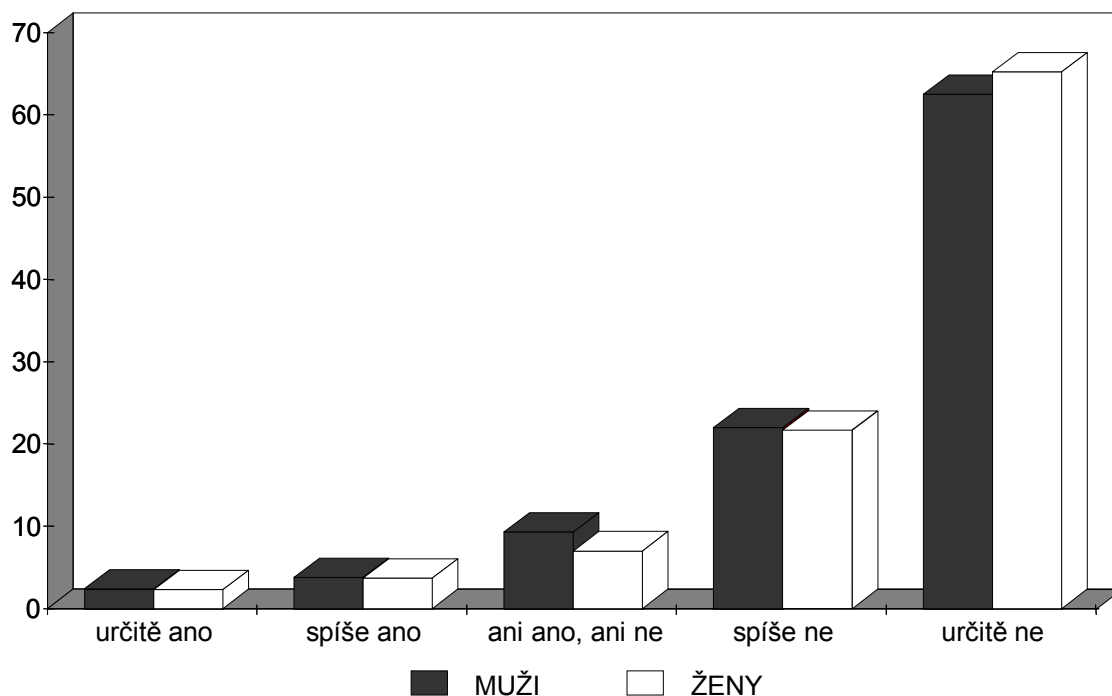
D. Špatné manželství je lepší než žádné

Nelze pochybovat, že dnes již nikdo nesetrvává v manželství pokud nechce, jen z důvodů společenského tlaku či zvyklostí. Vysoká míra rozvodovosti zasáhla v ČR všechny poválečné generace. Tradiční sociální nátlak, který nutil muže a ženy setrvat v manželství, dnešní generace již vůbec neznají. Zde naopak paradoxně funguje postoj, pokládat každé manželství, které má problémy za špatné, a tudíž hodné rozvodu.

Zde vyjíměčně český soubor hodnotí špatné manželství shodně s průměrem ostatních zemí.

Shodu dle genderu prezentuje následující graf č. 8/4.

Graf č. 8/4 **Míra souhlasu s výrokem: "Špatné manželství je lepší než žádné." dle genderu (v %)**

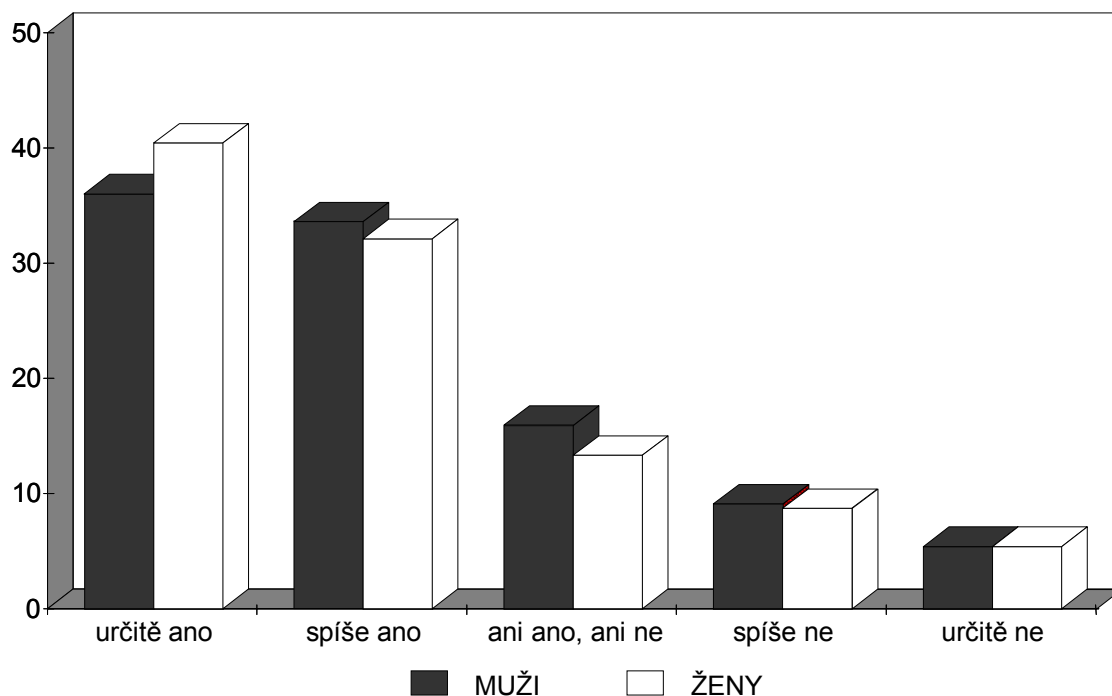
E. Lidé, kteří chtějí mít děti by měli uzavřít sňatek

Vysokou míru souhlasu jsme našli jak u mužů tak u žen. Nesouhlasí jen 14% respondentů (graf č.8/5). Tlak na to, aby děti vyrůstaly v rodině legitimizované sňatkem je v české společnosti silný.

Kromě Japonska (41,9%) a Bulharska (54,6%) nám nekonkuruje žádná ze sledovaných zemí.

Proč najednou tolik konzervatismu do lidského soužití? Opět lze poukázat na sociální zkušenost v minulém období, kde se více než 90% žen vdávalo. I rozvedená žena měla vyšší sociální status než svobodná. A navíc, většina mladých párů se brala, až když byla partnerka těhotná.

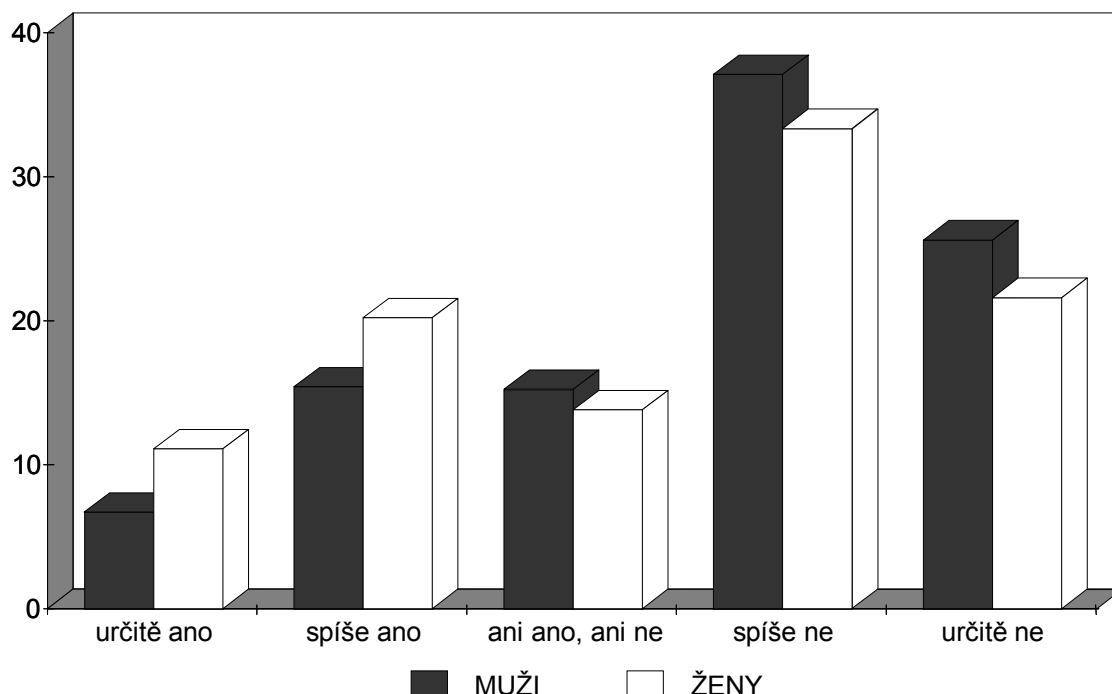
Graf č. 8/5 Míra souhlasu s výrokem: "Lidé, kteří chtějí mít děti, by měli uzavřít sňatek" dle genderu (v %)

F. Dítě může vychovávat stejně dobře jen jeden z rodičů jako oba společně.

Míra intenzity souhlasu dle genderu prokázala asymetrii - více souhlasí s tímto výrokiem ženy (31,3%) než muži (22,1%). A muži také častěji než ženy nesouhlasí (graf č. 8/6). Nabízí se zde interpretace, že míra nesouhlasu u mužů souvisí s běžnou praxí v ČR, kdy děti po rozvodu získává právě žena. Nesouhlas mužů lze pokládat také za výraz nesouhlasu s asymetrií dominantní kompetence žen v otázce výchovy a péče o děti. Tyto činnosti, z nichž bývají otcové v rodinách často ženami vytlačeni, právě nahrávají ženám u rozvodových soudů.

Graf č. 8/6 **Míra souhlasu s výrokem: "Dítě může vychovat stejně dobře jen jeden z rodičů" dle genderu (v %)**

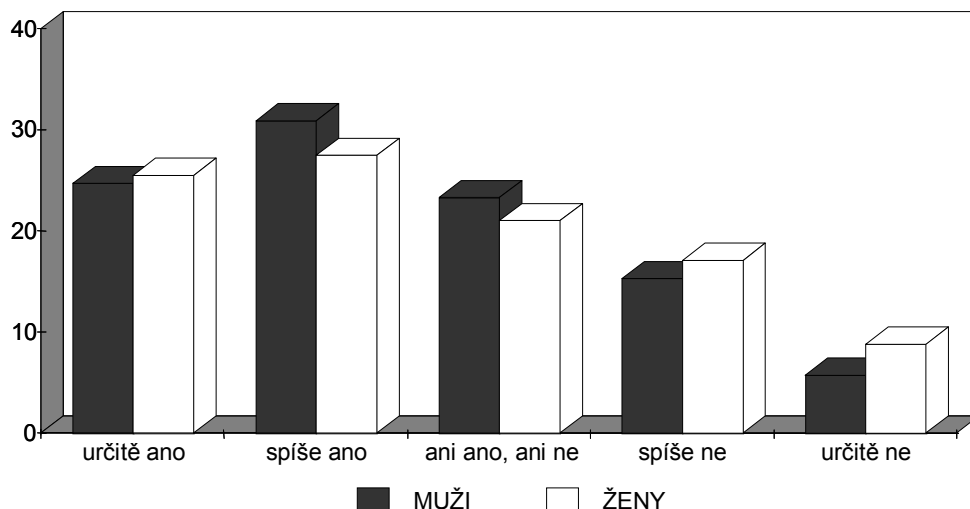
Ani v ostatních zemích nepanuje jednoznačný názor na tento složitý lidský problém. Spíš se dá usuzovat, že ČR čeká ještě dlouhá cesta **řešení sociálního konfliktu - komu děti po rozvodu, který zdaleka není nikde uspokojivě vyřešen**. Nicméně řada zemí má k této otázce již propracováno mnoho metod a postupů, které česká společnost nezná nebo neakceptuje.

G. Je v pořádku, když lidé spolu žijí, aniž by plánovali sňatek.

Tento návod k faktickému soužití akceptuje 55% mužů a 53% žen (graf č. 8/7). To je více než každý druhý (druhá) v souboru. Žádné statistické determinace jsme neshledali, je zřejmé, že tato forma soužití má v současné době vysokou sociální preferenci.

Moderní trend faktického soužití bez sňatku je akceptován a realizován v současném světě téměř bez výjimek, zejména v západních zemích.

Graf č. 8/7 Míra souhlasu s výrokem: "Je v pořádku, když lidé žijí spolu, aniž by plánovali sňatek" dle genderu (v %)

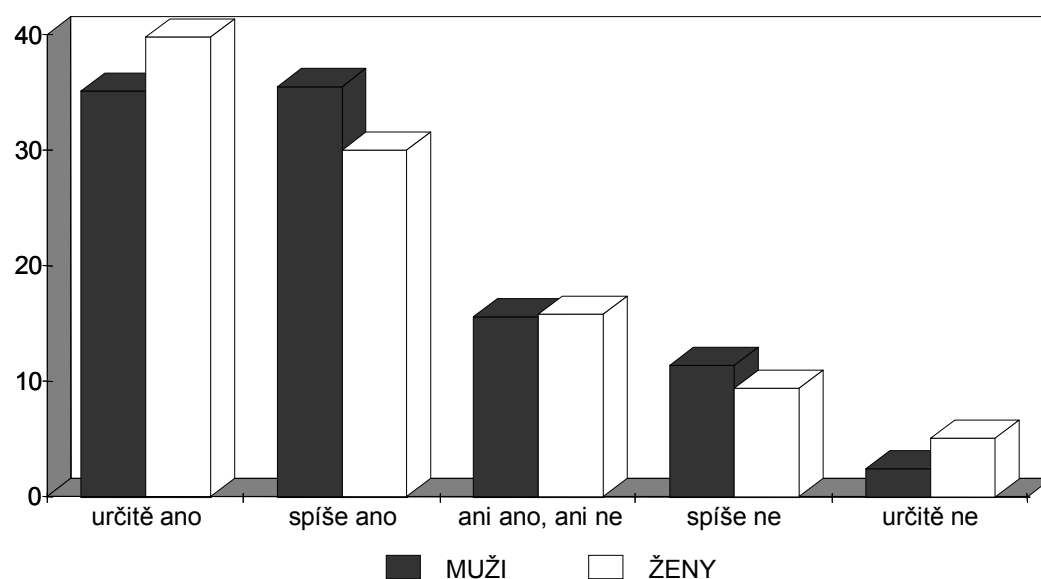

H. Je dobré, když lidé, kteří hodlají uzavřít sňatek, spolu nejdříve žijí.

Opět vysoká míra souhlasu u obou podsouborů - muži i ženy (70%). Je zajímavé, že muži i ženy zaujmají téměř shodně i podíly v dalších variantách (graf č.8/8).

V průměru je u ostatních zemí míra souhlasu spíše o něco nižší (55%).

Graf č. 8/8 Míra souhlasu s výrokem: "Je dobré, když lidé, kteří hodlají uzavřít sňatek, spolu nejdříve žijí" dle genderu (v %)

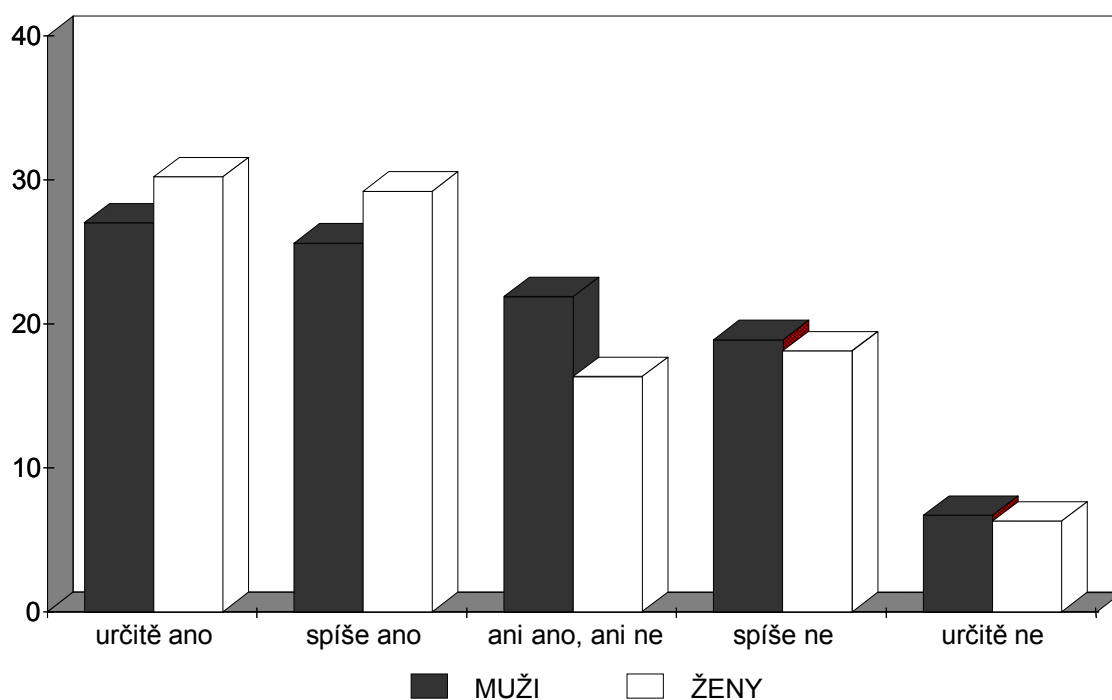

I. Rozvod je zpravidla nejlepším řešením situace, když pár není schopen řešit své manželské problémy.

Soubor se opět poměrně významně polarizuje. Především je tu 25% mužů i žen, kteří s daným výrokem nesouhlasí. Větší míru souhlasu projevily zejména ženy (60%). Mužů souhlasí 52%. Tuto náklonost žen k rozvodu zjišťujeme často (graf č.8/9). Je příznačná pro všechny sociální skupiny českých žen bez výjimek.

V tomto ohledu se ČR podobá pouze východnímu Německu a Maďarsku.

Graf č. 8/9 **Míra souhlasu s výrokem: "Rozvod je zpravidla nejlepším řešením situace, když pár není schopen řešit své manželské problémy" dle genderu (v %)**

Manželství a změny

Výzkum poskytl ještě některé další zajímavé informace o manželských vztazích. Před svatbou žilo se svou manželkou 25,3% mužů a 25,0% žen žilo se svým manželem. Bez uzavření sňatku žily s partnerkou (partnerem) jedna třetina mužů a téměř jedna třetina žen. Rozvedený byl v souboru téměř každý osmý muž a každá šestá žena. V souboru bylo 8% mužů jejichž partnerka již byla dříve vdaná a 11% žen jejichž partner byl již dříve ženat.

9. DĚTI A JEJICH ROLE V RODINĚ

Počet narozených dětí v České republice od roku 1990 trvale klesá. V roce 1996 se narodilo nejméně dětí od roku 1918. Srovnáme-li rok 1976 a 1996 vidíme, že počet narozených dětí je zhruba poloviční. Podle demografů odkládají mladí lidé nejen sňatky, ale zejména narození dítěte. **Ještě nikdy v historii České republiky nezvládaly ženy tak dobře rozhodování o svých reprodukčních funkcích jako v posledních letech, což je patrné z výrazného poklesu nejen počtu dětí, ale i z počtu uměle přerušovaných těhotenství (UPT) (viz tab. 9/1).**

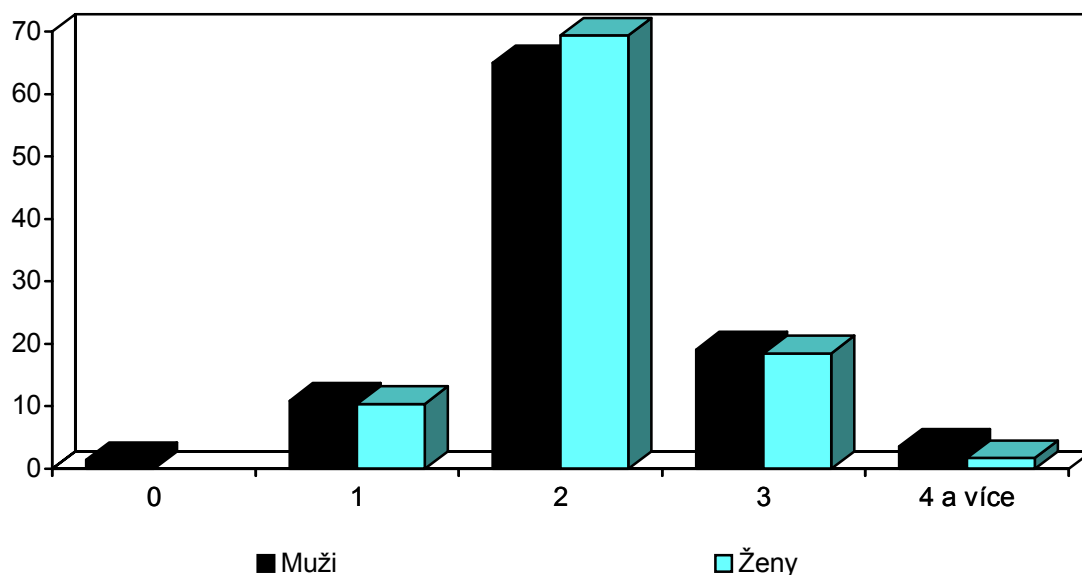
Tabulka č. 9/1 Údaje o počtu narozených dětí a UPT v letech 1966-1996

<i>Rok</i>	<i>Počet narozených dětí</i>	<i>Počet UPT</i>
1966	141162	65818
1976	187378	56889
1986	133356	83564
1989	128356	111683
1990	130564	111268
1991	129354	106042
1992	121705	94180
1993	121025	70634
1994	106579	54836
1995	96097	49531

Pramen: Statistická ročenka České republiky '96, ČSÚ Praha 1996, str. 111, 2.sloupec; 112, 3. sloupec

V hodnotovém rámci české populace ovšem význam dětí vůbec neklesá. Podle výsledku výzkumu jen zanedbatelný počet dotázaných pokládá za ideální "nemít děti". **Většina souboru se kloní k dvoudětnému modelu (67,3%)** a téměř každý pátý pokládá za ideální mít děti dokonce tři. Graf č. 9/1 dobře ukazuje jak minimálně se liší v názoru na ideální počet dětí soubor dle genderu.

Graf č. 9/1 Ideální počet dětí v rodině dle genderu (v %)

Z různých výzkumů je známo, že počet plánovaných dětí se obvykle nekryje s počtem dětí, které pak lidé mají. Obvykle si lidé přejí mít více dětí. Proto nás zajímalo, kolik dětí si přejí mít ti, kteří jsou zatím svobodní. Podle výsledků je to o něco méně, než je průměr souboru. A navíc, právě svobodní, si častěji nepřejí děti vůbec.

Muži i ženy v České republice se neodlišují příliš ve svých názorech od mezinárodního souboru (22 zemí). Kromě Filipín a Izraele všechny země pokládají za ideální právě model dvou dětí.

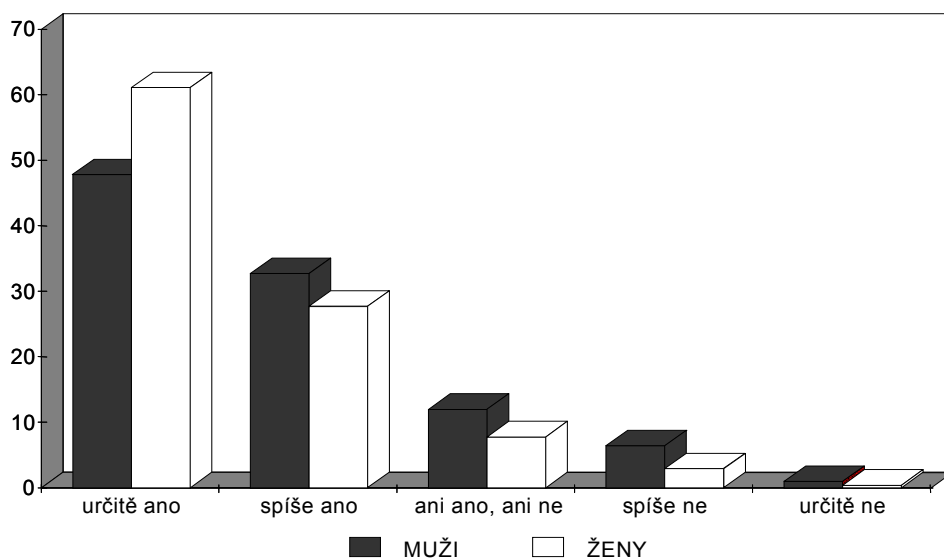
Role dětí v rodině.

Výzkum Family Module sondoval role dětí v rodině pomocí čtyř typů výroků, které sledovaly postoje respondentů. Tři z výroků sondovaly tradiční potvrzení role dítěte (největší radost, prázdno bez dětí, manželská soudržnost kvůli dětem) a jeden byl orientován na moderní vztah k rodičovství (omezení svobody).

A. Sledovat jak děti rostou, je největší radost v životě.

Jen 7,4% mužů a 3,3% žen si troufalo nesouhlasit s tímto výrokem. Jinak téměř 90% žen a 80% mužů souhlasí. Tento většinový postoj, který převládá v české populaci vždy částečně limitoval ty, kteří nebyli orientováni na děti a rodinu nebo děti mít nemohli. Porozumění pro bezdětnou ženu je v české společnosti zatím slabé (graf č. 9/2). Z mezinárodní komparace je zase patrné, že se Česká republika nijak nevymyká svým postojem.

Graf č. 9/2 Míra souhlasu s výrokem: "Sledovat jak děti rostou, je největší radost životě." dle genderu (v %)

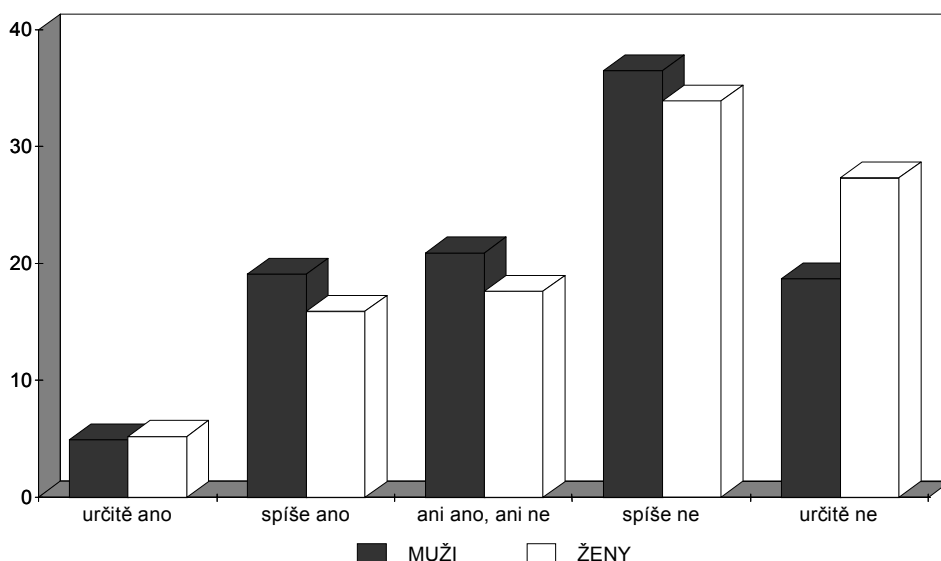

B. Mít děti znamená příliš velké omezení svobody rodičů.

Souhlasí 24% mužů a 21% žen. Jedna pětina souboru se kloní k neutrálnímu postoji. Většina však nesouhlasí. Podle výsledků nehraje roli ani počet dětí, věk či vzdělání nebo jiné charakteristiky (graf č. 9/3).

Mnohem více lidí s tímto výrokem souhlasí např. v západní části Německa (30%), v Itálii (32%), v Polsku (36%), v Bulharsku (51%), v Rusku (60%), v Izraeli (29%), v Japonsku (42%) či ve Španělsku (54%).

Graf č. 9/3 Míra souhlasu s výrokem: "Mít děti znamená příliš velké omezení svobody rodičů." dle genderu (v %)

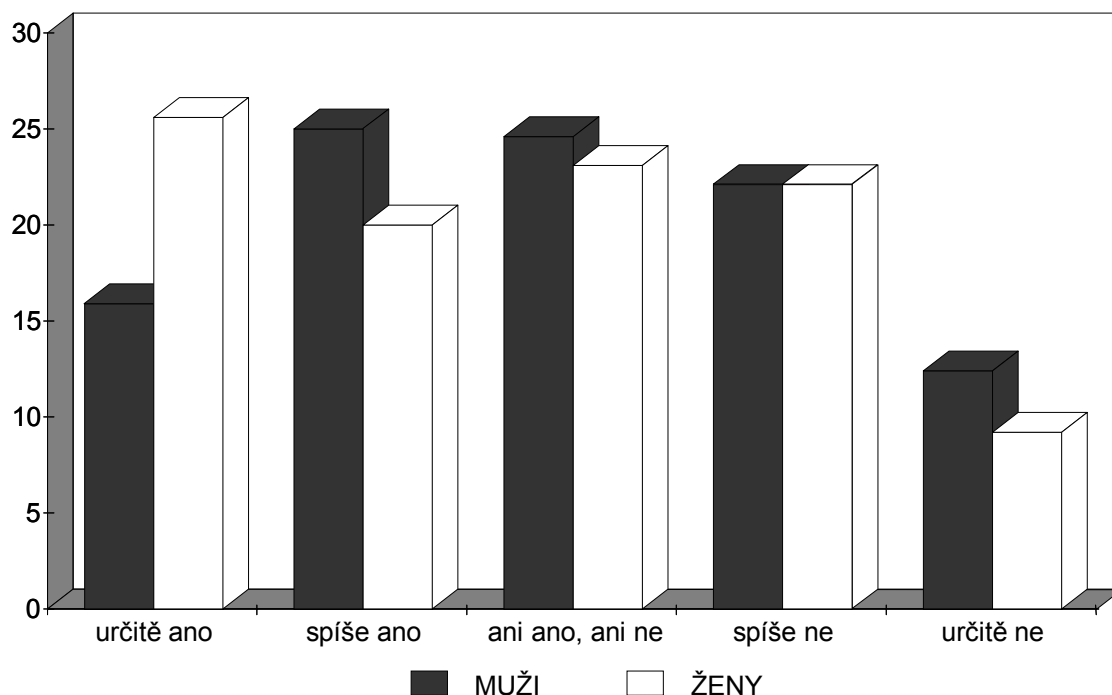
C. Lidé, kteří nikdy neměli děti, vedou prázdný život.

Velká část souboru souhlasí. Více ženy (46%) než muži (41%). Toleranci s lidským životem bez dětí projevila jen jedna třetina souboru.

Mnohem více než v ČR nesouhlasí s výrokem dotazování ve Spojených státech (60%), V. Británii (58%), v Irsku (62%), v Holandsku (62%), ale i na N. Zélandu, v Kanadě a ve Španělsku. Hrana nesouhlasu jde mezi postkomunistickými zeměmi a těmi ostatními zcela jednoznačně.

Výrok velmi dobře otestoval a současně potvrdil hypotézu o silné závislosti života lidí v České republice na dětech. Ti, kteří děti mají (a zatím to byli téměř všichni) soudí o bezdětných, že vedou prázdný život. Sociální tlak na muže a ženy, aby měli rodinu a děti, omezoval rozhodování a deklasoval bezdětné lidi. Případně je odsuzovalo veřejné mínění, pokud se předpokládalo, že se pro bezdětnost rozhodli svobodně. Stát preferoval unifikovaný model soužití a lidem svobodným či bezdětným život spíše komplikoval - jejich volba byla často hodnocena jako sobectví či deviace.

Graf č. 9/4 **Míra souhlasu s výrokem: "Lidé, kteří nikdy neměli děti vedou prázdný život." dle genderu (v %)**

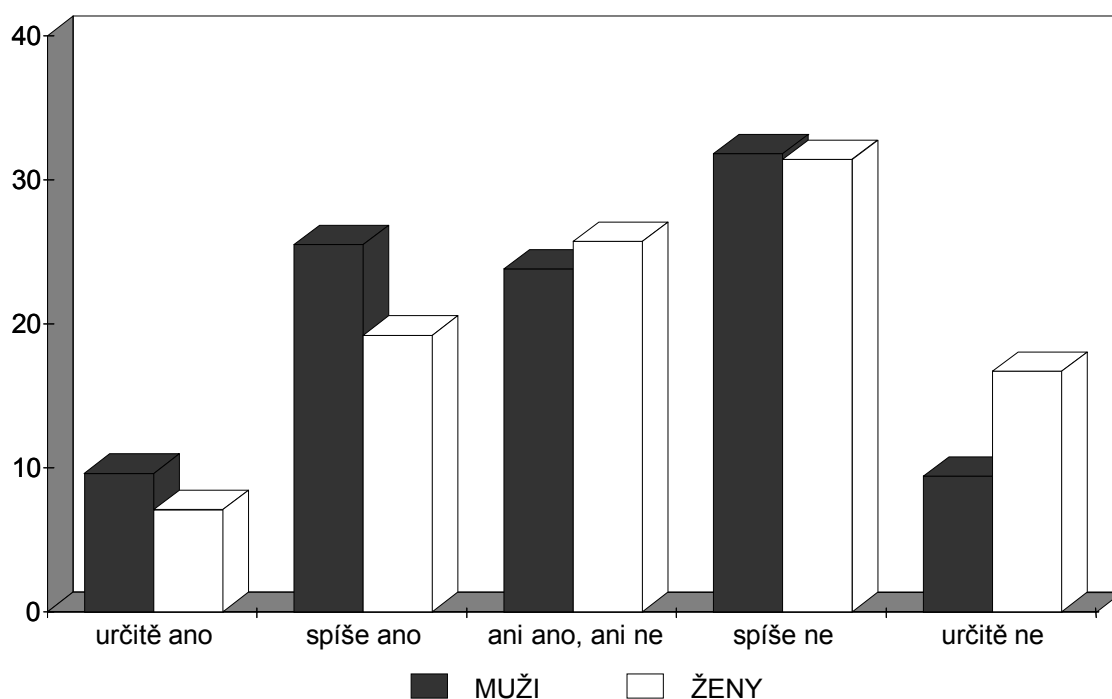
D. Jsou-li v rodině děti, rodiče by měli zůstat pohromadě i když spolu nemohou vyjít.

Tento výrok diferencoval postoje podle různých sociálních kategorií dotázaných. Neshodnou se na něm ani muži se ženami. Muži překvapivě projevili vyšší tendenci pro soudržnost manželství s dětmi za každou cenu (35%) než ženy (pouze 26%).

Česká rodina je navyklá tolerovat rozvod. Méně však umí řešit rozvodová traumata tak, aby neohrozila děti. Vyšší pohotovost k rozvodu u ženské populace je reálně potvrzována z mnoha stran.

Opět velmi složitý problém, který není jednoznačně v žádné zemi uspokojivě vyřešen. proto podíly souhlasu či nesouhlasu se velmi diferencují - od 57% souhlasu v Japonsku k 10% souhlasu v Kanadě.

Graf č. 9/5 Míra souhlasu s výrokem: "Jsou-li v rodině děti měli by rodiče zůstat pohromadě, i když spolu nemohou vyjít." dle genderu (v %)

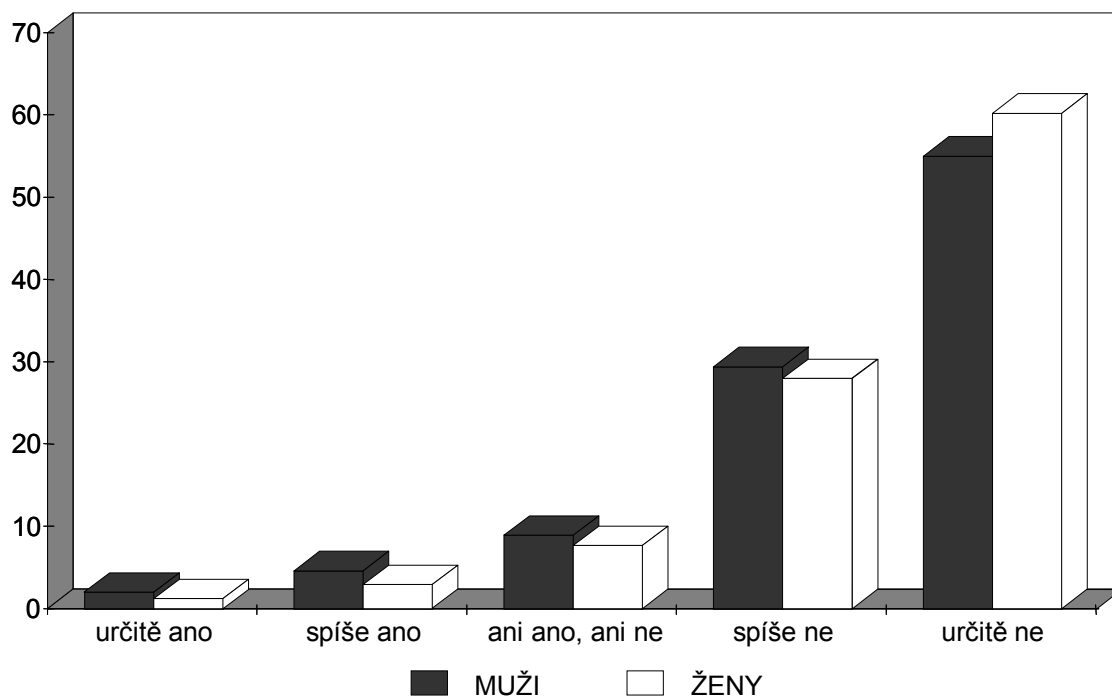

E. Manželé by měli zůstat pohromadě, i když spolu nemohou vyjít, dokonce i v případě, nemají-li děti

S tímto posledním výrokem v českém souboru souhlasí pouze 5% respondentů. Pohotovost k rozvodu je v tomto případě maximální. Dokonce se dá předpokládat, že sociální tlak okolí, v případě manželských neshod, má tendenci nabádat manžele k rychlému rozchodu: "raději rychle než přijdou děti". Opět lze spíše než ve svobodomyšlnosti české populace hledat vysvětlení v nízkém prahu terapeutické pomoci lidem žijícím v konfliktech.

Ve světě je souhlas přece jen vyšší. Vede Japonsko, ale vyšší četnosti najdeme i v USA či v Německu.

Graf č. 9/6 **Míra souhlasu s výrokem: "Manželé by měli zůstat pohromadě, i když spolu nemohou vyjít." dle genderu (v %)**

Shrneme-li všechny zjištěné poznatky o rolích dětí v rodině či v životě rodičů, shledáme zajímavé genderové souvislosti (viz tab. č. 9/2)

Tabulka č.9/2 **Genderové diference u výroků vztahujících se k dětem (dle průměru)**

Výrok	MUŽI	ŽENY	dif. Ž/M
A	1,80	1,54	-0,26
B	3,45	3,62	+0,17
C	2,90	2,69	-0,21
D	3,06	3,31	+0,25
E	4,31	4,43	+0,12

- A. Sledovat jak děti rostou, je největší radost v životě
- B. Mít děti znamená příliš velké omezení svobody rodičů
- C. Lidé, kteří nikdy neměli děti, vedou prázdný život
- D. Jsou-li v rodině děti, rodiče by měli zůstat pohromadě i když spolu nemohou vyjít
- E. Manželé by měli zůstat pohromadě, i když spolu nemohou vyjít

Ženy více tíhnou ve vztahu k dětem k tradičnímu chování. Více se vážou na děti, více jim chybí nepřijdou-li. Ty, které děti neměly, žily pod těžkou knutou názorové i postojové "většiny", která znamenala normu chování. Sociální pozice "menšiny" byla o to těžší, že reálná možnost najít jiný smysl života (než žít pro děti) byl v minulém režimu, když ne nemožný, přece jen složitě dosažitelný či uspokojující.

Názory na výchovu dětí v rodině byly podrobeny testu, zda je důležitější v přípravě dětí pro život poslušnost, či samostatné myšlení. Když odhlédneme od situace, že více než 9,2% respondentů neumí odpovědět, pak téměř 82% preferuje samostatné myšlení. Neautoritativní způsob výchovy jednoznačně vede.

Tento způsob výchovy není ve světě zas až tak běžný. Ze 22 sledovaných zemí stejných hodnot dosáhly pouze Německo, Norsko, Švédsko, Japonsko a Izrael.

Shrnutí

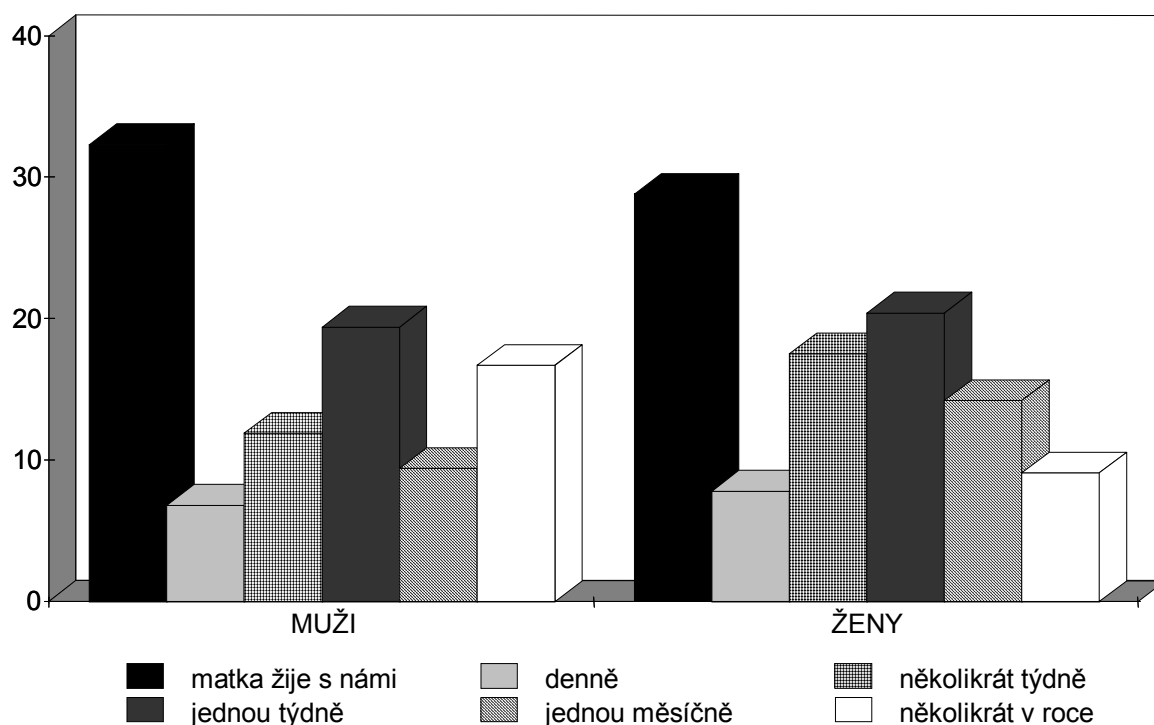
Role dětí v rodině neklesá. Klesá však jejich počet a stoupá věk, v němž si mladí lidé pořizují dítě. Genderovou asymetrii jsme však našli. Ženy více než muži na dětech závisí, věnují jim více času, více trpí tím, když děti nemají. Femininní socializace pevně vtiskla tento obraz do vědomí českých žen. Vztah mužů a dětí je méně normativní, méně se od mužů v tomto směru očekává a muži se více orientují na práci či mimo rodinu. Tato nerovnost nutně vnáší do rodinné sféry konflikt v případě, kdy se žena rozhodne své dominance využít. Muž-rodíč pozdě zjišťuje, že stereotyp ženy-matky je pro něj vlastně v této situaci nevýhodný. Ženě je v české společnosti přiznána "plná komplexita" (zvládne práci i rodinu). Muži jsou chápáni jako nekomplexní bytosti. Apriori se předpokládá, že nezvládnou rodinný provoz a plnou odpovědnost za péči a výchovu dětí. Je to genderová otázka, jak dlouho budou tyto stereotypy, které jsou české společnosti fundamentálně vlastní, vyhovovat (a fungovat) i v odlišných ekonomických podmínkách.

10. VZTAH K MATCE

Sonda do sociálních vztahů v rodině byla doplněna o otázky týkající se pracovní činnosti matky v době, kdy bylo respondentům méně než 14 let a frekvence návštěv mezi matkou a dotazovaným.

Ve sledovaném souboru mělo žijící matku 63,7% mužů a 59,5% žen. Tento rozdíl je celkem nevýznamný a zřejmě náhodný. Frekvenci soužití či návštěv ukazuje graf č. 10/1.

Graf č. 10/1 Soužití s matkou či návštěvy matky dle genderu (v %)

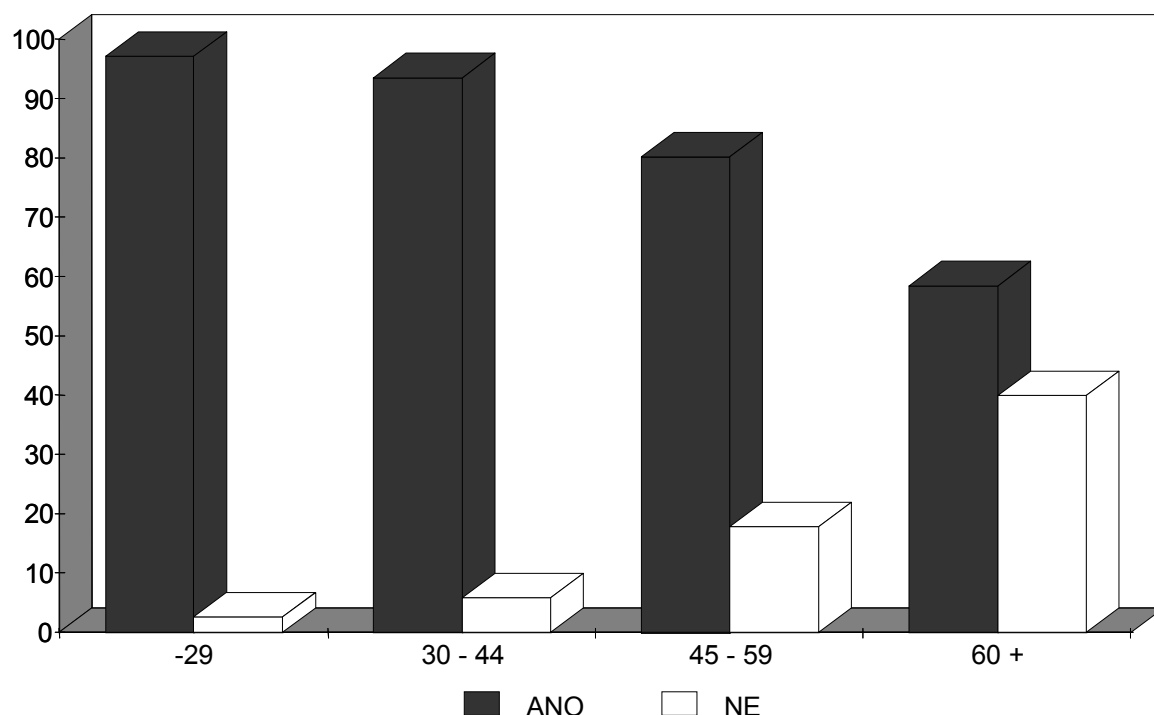
muži_n = 319; ženy_n = 309

Jak je patrné, častější soužití s matkou uvádějí muži (32,3%). Ženy žijí se svou matkou méně často (28,8%), zato můžeme sledovat vyšší frekvenci návštěv (denních, ale zvláště u varianty vícekrát týdně).

Český soubor se značně odlišuje v četnosti soužití s matkou od západních zemí (kromě Itálie, Španělska, Japonska, Filipín). Soužití s matkou naopak čtenější než u nás je v postkomunistických zemích jako je Slovinsko, Polsko, Rusko.

Výdělečná činnost matky v době od narození do 14 let byla sondována dotazem, zda alespoň 1 rok v tomto období byla matka dotazovaných zaměstnána. Celkově 85,4% souboru potvrzuje tuto výdělečnou činnost. Rozdíly dle genderu jsou malé a statisticky nevýznamné. Zároveň jsou však významné rozdíly dle věku respondentů (R= 0,37) - graf č.10/2

Graf č. 10/2 **Výdělečná činnost matky (alespoň 1 rok do 14 let dítěte) dle věku v %**

Tento graf plasticky rekapituluje generační vývoj ženské zaměstnanosti, který začíná rokem 1948. Navíc v české společnosti to byla vždy tzv. plná zaměstnanost dle pracovních úvazků, ale i celkové doby strávené s dětmi doma, která se pohybovala od 4 měsíců dítěte (50. léta) k 3 letům dítěte (70.-80. léta).

V souboru 22 zemí tuto charakteristiku vykazuje jen Německo (východní část)- 82,1%, Bulharsko -86,4% a Rusko -89,5%. Výdělečná činnost matky v ostatních zemích kolísá od 18,8% v Irsku k 56,5% v Japonsku.

I malý záběr sledované problematiky ukazuje na určité odlišnosti, i když ne genderového charakteru. Jde spíše o to, že pozice ženy-matky byla spjata s pozicí zaměstnankyně v určitém sociálním kontextu. Ten byl podmíněn ekonomicky i politicky. Z toho vyplývá i pozice matky k rodině dospělého dítěte. Vždy měly tyto vazby charakter rodičovské podpory, finanční a jiné pomoci mladé rodině. Tyto vazby vyplývaly primárně z ekonomické nedostatečnosti mladých rodin, ale sekundárně obsahovaly i snahu ženy-matky posilovat svou autoritu a vliv v soukromé sféře.

11. ZÁVĚRY

V předložené studii šlo o sociální analýzu české rodiny a měnících se gender rolí v ní. Kromě výpovědí o současném stavu sociálních vazeb v rodině, měla především zachytit změny, kterými rodina prochází. Zdrojem, ze kterého čerpala výzkumné poznatky, byl reprezentativní sociologický výzkum provedený dle závazného modulu v rámci mezinárodního komparativního projektu FAMILY-MODUL ISSP. Data českého souboru byla empiricky zpracována a využita k analýze obrazu sociálního světa české rodiny.

K této datové bázi se podařilo získat srovnatelná data z 22 zemí. Rozsah empirických dat a statistických výpočtů tak přesáhl rámec původně plánované studie. Abychom zachovali závaznou strukturu Modulu, vymezili jsme, na teoretické bázi, obraz české rodiny, jak analýzou Modulu, tak doplňujícími informacemi z dalších okruhů sociologického výzkumu české rodiny.

Koncept FAMILY MODULE vychází z jiného kulturního a sociálního kontextu, což je interpretačně náročné. Proto se opíráme i o demografické a historické souvislosti vývoje české rodiny, včetně dat o zaměstnanosti žen.

Jednotlivé kapitoly vycházejí z témat závazného okruhu otázek. Sociální analýza je doplněna přílohami, které rekonstruují postup analýzy a jsou určeny pro postgraduální studenty zabývající se touto problematikou.

Shrnutí důležitých výsledků

a) V České republice se nezávislosti žen nepřikládá velký verbální význam. Nicméně, v reálné praxi jde o problematiku, kterou si lidé uvědomují jako významnou. V názorech a v postojích se tak projevují významné odlišnosti.

b) Polovina mužů a žen se přiklání k modelu sociálních vztahů v rodině, v nichž jsou ženy pevně zakomponovány do struktury rodiny, a kde jejich hierarchie hodnot začíná a končí rodinou a dětmi. Má-li však stejná skupina tento model uvést do života, není schopna se zpravidla ubránit rozpolcenosti. Obvykle proto problém rozhodnutí o zaměstnanosti matky transformuje na nutnost dvou příjmů v rodině.

c) Třetina mužů a žen se kloní k modelu "zaměstnaná matka" jako způsobu vyjádření sociálního statusu ženy, jejího muže a rodiny. V tomto modelu převažuje partnerský typ soužití. Koheze modelu je podmíněna vysokou mírou participace muže i ženy na činnostech rodiny.

d) V průběhu socialistického vývoje došlo k rozbití představy, že muž má uživit rodinu. Vše nasvědčuje tomu, že žádný z rodiny se nechce k tomuto stereotypu vracet. S velkou pravděpodobností proto, že dnes nejde jen o to rodinu uživit, ale i o udržení životní úrovně a chtěného životního standardu. Pro tento cíl jsou vždy vhodnější dva příjmy v rodině než jeden.

e) Muži i ženy pokládají za samozřejmé, že do rodinného rozpočtu přispívají oba. V naprosté většině českých rodin je žena spoluživitelkou. To se odráží i v

genderových rolích, protože ve většině rodin rozhodují muži a ženy o rodinném rozpočtu společně. Pokud však o něm rozhoduje pouze jeden z nich, je to častěji žena.

f) Větší zátěž ženy v rodině nevyplývá přímo z faktu, že její přínos (finanční) je o něco (nebo i více) nižší než přínos partnera. Spíše se očekává, že jeden z rodičů bude mít práci, kterou lze kombinovat s rodinnými povinnostmi. Druhý rodič je obvykle žena, což vyplývá z asymetrie očekávání spjatých se stereotypem ženských vlastností a zájmů. Vydělává-li více než muž, většinou se na genderovém schématu rodiny nic nezmění.

g) Současná dělba domácích prací uvnitř rodiny se stále podobá tradičnímu modelu. Muži jsou vtaženi do domácích prací málo a nenesou odpovědnost za chod rodiny. Česká rodina je někde napůl cesty k postindustriálně koncipované domácnosti. Změnu gender rolí v domácí zátěži ženy neočekávají, ale neobávají se jí ani muži.

h) Ženy se často na své sociální role dívají mužskou optikou. Přijímají dominantní většinový názor na funkci rodiny v životě ženy. Své reprodukční schopnosti považují za překážku toho, aby mohly zaujmout tytéž pozice ve společnosti, které zaujímají muži.

i) Kdyby záleželo jen na mužích, pak většina žen by pracovala na plný úvazek jen před sňatkem a po odchodu dětí z domova.

k) Postoje a názory k různým oblastem lidské sexuality jsou v České republice kulturně a sociálně podmíněny. Akceptaci liberálního přístupu nelze očekávat u starší generace, méně vzdělaných či u obyvatel menších obcí. Ve srovnání s jinými zeměmi však stupeň liberální orientace nebyl vůbec nízký. Nízká však byla citlivost mužů i žen v souboru k otázkám sexuálního obtěžování či k některým dalším souvislostem sexuálního života.

l) Model moderního soužití partnerů česká společnost zatím nemá. Současná rodinná forma je svazek dvou partnerů na základě komplementarity mužských a ženských rolí, ze které vyplývá pro ženu asymetrie dělby práce v domácnosti. Výzkum však potvrdil, že nelze očekávat, že by tento způsob soužití změnil stávající manželské páry. Řadu změn nastartuje až nová generace vstupující již do dospělého věku. Lze očekávat, že v další etapě sociálního vývoje budou koexistovat jak stávající struktury manželských vazeb, tak nové formy partnerského soužití podobné trendům v evropských společnostech postindustriálního typu.

m) Ještě nikdy, v historii české společnosti, nezvládaly ženy tak dobře rozhodování o svých reprodukčních funkcích jako v posledních letech sociální transformace. To potvrzuje jak pokles počtu narozených dětí, tak pokles počtu uměle přerušovaných těhotenství.

n) Za ideální pokládá většina souboru stále ještě rodinu s dvěma dětmi. Důležitost dětí v rodině neklesá. Klesá však jejich počet. Věk mladých lidí, kdy mají první dítě naopak stoupá.

o) Ženy více než muži na dětech závisí, věnují jim více času, ale také trpí tím, když děti nemají. Vztah mužů k dětem je méně normativní, méně se od mužů v tomto směru očekává a muži se více orientují na práci či mimo rodinu.

p) Ženě je v české společnosti přiznána plná komplexita (obstojí v práci i v rodině), zatímco o mužích se předpokládá, že nezvládnou rodinný provoz. Tato genderová nerovnost nutně vnáší do rodinné sféry konflikt v případě, kdy se žena rozhodne své dominance využít.

Sociální vztahy v rodině jsou vystaveny dopadům změn, které přináší sociální a ekonomická transformace. Zatížení jsou oba partneři v rodině, protože mnohé rodiny jsou nuceny redefinovat své rodinné strategie. Stávající modely rodinného soužití se však mění nepatrně, neboť jsou podmíněny setrvačností stereotypů genderových rolí, které společnost akceptovala v průběhu historického vývoje.

Shrnutí

Výzkumné poznatky potvrdily předpoklad, že **instituce manželství je otevřena pro řadu změn**. Ty však pravděpodobně nastartuje teprve generace dnešních středoškoláků. To by znamenalo, že v dalším sociálním vývoji budou v České republice koexistovat jak stávající struktury manželských vazeb, tak nové formy partnerského soužití, které budou blízké trendům v moderních evropských společnostech.

PRAMENY A LITERATURA

Časové řady základních ukazatelů statistiky práce - 1948-1994, 1995, Praha ČSÚ

Čermáková, M. 1995 "Gender, společnost, pracovní trh". Sociologický časopis 31:1:7-24

Databáze mezinárodního srovnávacího výzkumu FAMILY-MODUL ISSP - 1996

Databáze českého výzkumu FAMILY-MODUL ISSP - 1995

Fialová, L., Kučera, M. 1996. Demografické chování obyvatelstva ČR během přeměny společnosti po roce 1989. Sociologický ústav Praha

Legislativa EU o rovnosti žen 1996, Evropský dialog 3:20:26

Machonin, P., Tuček, M. 1996. Česká společnost v transformaci. Praha: Slon

Rodina 1994, Sociologický výzkum sociálních podmínek české rodiny, Základní data z výzkumu, Praha, Sociologický ústav 1995

Statistická ročenka České republiky 96'. 1996. Praha"ČSÚ

Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 1995 . 1996, Praha: ČSÚ

PŘÍLOHY

Příloha č.1: ISSP Family Module - srovnávací statistiky v %

Příloha č.2: Seznam zemí v mezinárodním souboru Family Modul

Příloha č.3: Seznam proměnných Family Modul

Příloha č.4: Dotazník